

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak Az 1908–1909. évi sztrájkok II. rész

193 Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak Az 1908–1909. évi sztrájkok II. rész

Az egy hónapja húzódoó sztrájk s annak példátlan eseményei ekkor már nagy port vertek fel országosan, mindenekelőtt azonban Sopronban. Híven tükrözi ezt a Soproni Napló nov. 3-i számában található „Sztrájk Brennbergben” című rövid közlemény is, mely a következőket mondja:

„Megdöbbenéssel értesülünk arról a könnyelműségről, amellyel a város vezetősége a brennbergi bányászok bérmozgalmát kezelte. Már egy hónapja tart a sztrájk és a várost 100 ezer koronás kár érte a szakértő szerint. A polgármester kiment a helyszínére, de csak annyit ért el, hogy 30 újabb kilakoltatást adott be a vállalat. Hát ez több mint embertelenség! Ez ellen a városnak, mint a bánya tulajdonosának tiltakoznia kell és a bányatársasággal meg kell végre értetnünk, hogy eljárása a legnagyobb mértékben megbotránkoztató. A sztrájk abból keletkezett, hogy a társulat felemelte az osztályozó munkások munkaidejét 10 órától 12-re és a 2 órai munkatöbbletért 10 fillért ajánlott fel. Egy órára jut tehát 5 fillér. Lehetetlen, hogy e lelketlen eljárással szemben ne részesítené a törvény jogvédelemben a szegény embereket. Ezek a munkások nagyrészt nők és 14 éven felüli kiskorú gyerekek, akik különben is eddig 1 koronát kaptak.

Ezzel a szívtelen kizsákmányolással szemben az volt a szegény páriák válasza, hogy megtagadták a munkát, a Társaság pedig elbocsátotta őket. Igen ám, de a bányászok kijelentették, hogy ők szolidárisak munkástestvéreikkel és szintén sztrájkba lépnek. Erre megkezdődött a sztrájk és a munkások kilakoltatása, ami most télidő küszöbén a legnagyobb embertelenség. – Csodálkozhatunk-e ily körülmények között, hogyha a munkások a szocializmus karjaiba sietnek, hisz ilyen eljárás mellett mi magunk rontjuk le a hatóságok tiszteletét... E szégyenletes eljárásból az ódium jelentékeny része a városra hull vissza és nem is egész alaptalanul. Össze kell azonban hívni a város rendkívüli közgyűlését és ott meg kell vitatni, mit lehet tenni a társaság túlkapásaival szemben. Még szerencse, hogy ez a békés bányásznép olyan türelmesen viseli helyzetét... Követeljük, hogy most már tegyen valamit a város, mert szégyen és gyalázat, hogy eddig nem tudott rendet teremteni!”

A város vezetői most már maguk is megdöbbenve nézték a brennbergi eseményeket, s így hívták össze okt. 31-ére a városi tanács ún. „brennbergi bizottságát”, melybe Nyirő Béla bányahatósági főtanácsost is meghívták, aki bejelentette, ¹⁹⁴ hogy a bánya addig 21 munkást bocsátott el, kiket további 30 fog követni s hogy sem ő, sem a város polgármestere nem tudnak megnyugtató helyzetet teremteni, mert a „sztrájk

tisztán a munkásság és a bányai igazgatóság ügye.”

A közvélemény és a sajtó nyomására ült össze aztán nov. 3-án a város rendkívüli közgyűlése is, melyen Töpler polgármester számolt be a történekről úgy, ahogy azt az előzőekben már közöltem.

A közgyűlés napján „A brennbergi szörnyűségek” címen újabb közlemény jelent meg a Soproni Naplóban, mely leplezetlenül leírta, hogy Brennbergben változatlanul folyik a munkások kilakoltatása, s a szerencsétlenek holmiját egyszerűen kirakják az utcára. „E kegyetlen eljárás miatt szörnyű nagy a felháborodás Brennbergben – írja az újság –, ami érthető, mert az emberek családjukkal az utcán, a szabadban kénytelenek meghúzódni, mivel lakásuk nincs, az erdőben bujkálnak, hiányosan táplálkoznak, féltő, hogy kiüt köztük a tífusz.”

A bánya igazgatósága most már maga is érezte embertelen magatartásának felelősségét. Ez készítette arra, hogy „Nyilatkozatot” tegyen közzé a Soproni Naplóban, melyben védekezni próbált. Nyilatkozata a következőképpen hangzott:

„A Soproni Napló nov. 3-i számában közöltekkel szemben megállapítjuk: A bányai igazgatóság okt. 1-től elrendelte, hogy a szénfejtő vājárok munkájukat 8 órában nappal végzik. Tudniillik, reggel 4-től déli 12-ig és délután 12-től este 8-ig. E beosztás által a szénvājár jobban lesz kímélve, mert éjjel jobban tud nyugodni. Ezen beosztás által a szállítóknak addigi 10 órai munkaszaka szinte 8 órai munkaszakra lett redukálva, anélkül, hogy azért a rövidebb munkaszakaért kevesebb napi bért kaptak volna. Ez utóbbi okból a szénosztályozó lányok, amikor okt. 1-én munkába jöttek, azt követelték, hogy az ő műszakjuk is 8 órára szállítassék le, mert különben nem dolgoznak, – amit – mert követelésüknek engedni nem lehetett – meg is tettek. A többi összes munkások okt. 1-én délben szintén ezekhez csatlakozva, a munkát beszüntették. Okt. 2-án háromtagu munkásküldöttség jelent meg s kijelentette, hogy addig, míg az osztályozó lányok munkaszaka 8 órára le nem szállítatik, a munkát fel nem veszik. Tehát nem a munkaszak felemelése miatt tagadták meg a munkát, hanem a nem engedélyezett munkaszak redukciója végett léptek az összes munkások sztrájkba. Végül megjegyeztetik, hogy az utolsó hónapban, azaz szeptemberben, a bányamunkások 8 órai műszak mellett átlagosan 5 kor. 10 fillért kerestek.”

Amint várható volt, a bányai igazgatóság „Nyilatkozat”-ára a bányamunkásság azonnal válaszolt, és pedig a következőkben:

„A brennbergi bánya igazgatósága folyó hó 3-án az összes napilapokban nyilatkozott s a sztrájk okát a valóságnak meg nem felelően mutatta be. Kötelességünknek tartjuk az igazság kedvéért a tisztelt közönség tudomására hozni:

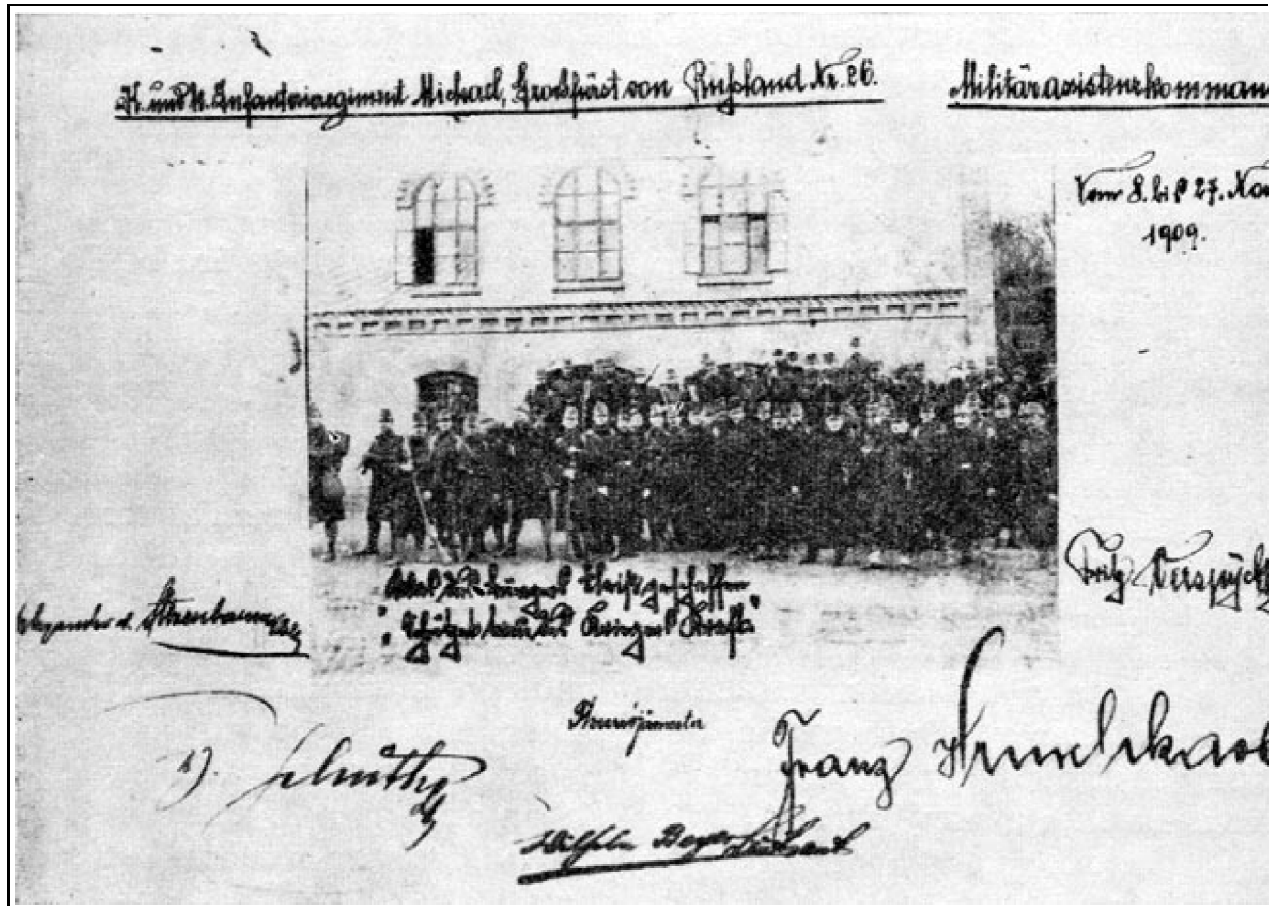
Igaz, hogy a bányai igazgatóság elrendelte, hogy okt. 1-től a szénfejtők reggel 4-től déli 12-ig és délután 12-től 8-ig dolgozzanak, de ez nem a munkások érdekében, hanem azért történt, hogy éjjel fenntartó munkát végeztesen, mert a bányásznak mindegy hogy mikor alszik.

Valótlan, hogy a bányai igazgatóság a szénszállítók munkaidejét ténylegesen leszállította volna. A leszállítás csak formai volt, mert korábban a 10 órai munkaidőből a munkásoknak 2-szer 1–1 órai pihenő jutott, az okt. 1-ével életbe léptetni kívánt új rend szerint ők a 8 órai időt megszakítás nélkül munkában töltötték volna.

Ez azonban előttünk természetesnek tünt fel, mert jól tudjuk, hogy önkéntesen fenyegető, vagy alkalmazott kényszereszközök nélkül soha semmiféle [195](#)bányai igazgatóság saját hátrányára munkásoknak kedvezőbb

munkabéreket és munkafeltételeket nem szabott.

Valótlan az is, hogy a szénosztályozó lányok, midőn okt. 1-én munkába mentek, azt követelték volna, hogy az ő munkaszakuk is 8 órára szállitassék le, azonban szóról-szóra igaz, amit a Soproni Napló e részben irt, hogy az igazgatóság követelte a munkaidőnek 2 órával, 10-ről 12-re való meghosszabbítását és ennek ellenében 10 fillér bérjavítást ígért. Ámbár a ma is, a társulat szolgálatában levő Amring Pál felügyelő biztatta a lányokat, hogy követeljék a munkaidő leszállítását, ők ily követelésekkel soha elő nem álltak és kezdettől fogva kijelentették, hogy a régi feltételek mellett nyomban munkába állnak.

2. A 26. gyalogezred Brennbegbe vezényelt különítményének fényképe a brennbergi bánya emlékkönyvében. 1909. november 8.

Valótlan az is, hogy okt. 2-án egy 3 tagu munkásküldöttség jelent volna meg az igazgatóság előtt és kijelentette, hogy addig, míg az osztályozásnál foglalkoztatott lányok munkaideje 8 órára le nem szállitatik, a munkát fel nem veszik. Az igazgatóságot mi nem ismerjük, Riegel Vilmos bányaigazgató úr pedig soha a munkások küldöttségével szóba nem állott. Okt. 2-án akart egy munkásküldöttség az igazgató urhoz menni, azonban bizalmi embere, Molenda Péter felügyelő már az iroda előtt kijelentette, hogy az igazgató ur nem fogadja a munkásokat és hogy a követeléseikhez ragaszkodik.

Ekkor a küldöttség 9 taguvá egészítette ki magát, Sopronba ment és jogvédelmet kért, egyuttal rögtön a sztrájk első napján Dr. Töpler Kálmán polgármester urhoz fordult, akit a sztrájk okáról részletesen

felvilágosított. Megjelentette a polgármester ur előtt akkor is, hogy az igazgatóság kergette őket sztrájkba és hogy ők a régi feltételek mellett a munkát azonnal felvenni hajlandók. A polgármester ur megígérte a munkásoknak, hogy azonnal érintkezésbe lép a bányai igazgatósággal. Ha ígéretét beváltotta, tudnia kellett tehát neki már 1962 az első napon, hogy mi volt a sztrájk oka és hogy ha valóban félreértés forgott volna fenn az igazgatóság és munkások között, módjában állott volna neki ezen félreértést az első napon konstatálni és megszüntetni.

Ez a tárgyilagosságot tiszta igazság, minden hangulatkeltés nélkül!

Most 5. hete, hogy a sztrájk kitört, nem akadt köztünk egyetlen egy sztrájkterelő, nem kaptunk sehonnan egy fillér segélyt. Negyedrészt esszük magunk és családjaink, amit egyébként ettünk, de fogadjuk, hogy kitesszük magunkat az éhhalálra, sőt az éhhalálra, de egyedüli erősségünket, a közöttük fennálló szolidaritást megbontani nem engedjük.

Lehet, hogy a természeti ösztön segítségére siet a megbomlott idegrendszerű igazgatónak, ki az életben már annyi embert tett szerencsétlenné, de kérjük a város tisztelt közönségét és a sajtót, hogy eddig is igazságos ügyünkkel szemben tanúsított rokonszenvét védelmi karunktól továbbra se vonja meg!”

A nyilatkozatokból kialakult közvélemény a brennbergiek javára billentette a mérleget, mit igazol a sajtó hangja is. Így a Soproni Napló nov. 7-i számában élesen támadja a bányai igazgatóságot és Sopron város tanácsát, s azt írja, hogy „bármi legyen is a sztrájk keletkezésének oka, a munkásság higgadt viselkedése a legnagyobb mértékben tiszteletet parancsol és érdemel. Így csak olyan férfiak viselkednek, akik ennek tudatában joggal megvárhatják, hogy a társadalom nem hagyja őket nyomorultul elpusztítani.” „Próbálkoztak többen rendet teremteni – olvassuk a Naplóban – de a két ellenfél homlokegyenest másként állítja elénk az ügy keletkezését. A bányai igazgató makacsul elzárkózik a kiegyenlítés minden lehetősége elől. Szóba sem áll a munkásokkal és a polgármester jelenlétében is elhagyta a tanácskozás színterét, mihelyt a munkások küldöttsége megjelent. Nem akar velük tárgyalni, de békéltető bizottságot sem akar. Nem akar semmilyen kibontakozást, amiből nyilvánvaló, hogy a bánya belekényszerítette a munkásokat a sztrájkba.” A továbbiakban azt írja a hivatkozott vezércikk, hogy a városnak érdeke a megegyezés és kötelessége mindent elkövetni annak érdekében. De tisztán emberi szempontból is kötelessége lenne megegyezni. Vigyázzon a bánya, nehogy minden hidat felégyen, mert a „rabszolgaatartók ideje elmúlt, ne akarjon mindenáron tehetetlen rabszolgákat látni!”

November 10-én mintegy 80 kilakoltatott személyt hoztak be Sopronba, akiket dr. Schwartz Sándor ügyvéd javaslatára – aki különben, mint a 1907. évi sztrájkban, most is a munkásság oldalára állt – a kurucdombi városi barakokban helyezték el. Az asszonyok nagy lármát csaptak a „cigányos” elhelyezés miatt. Valamennyiüket a soproni népkonyháról ételmeztek.

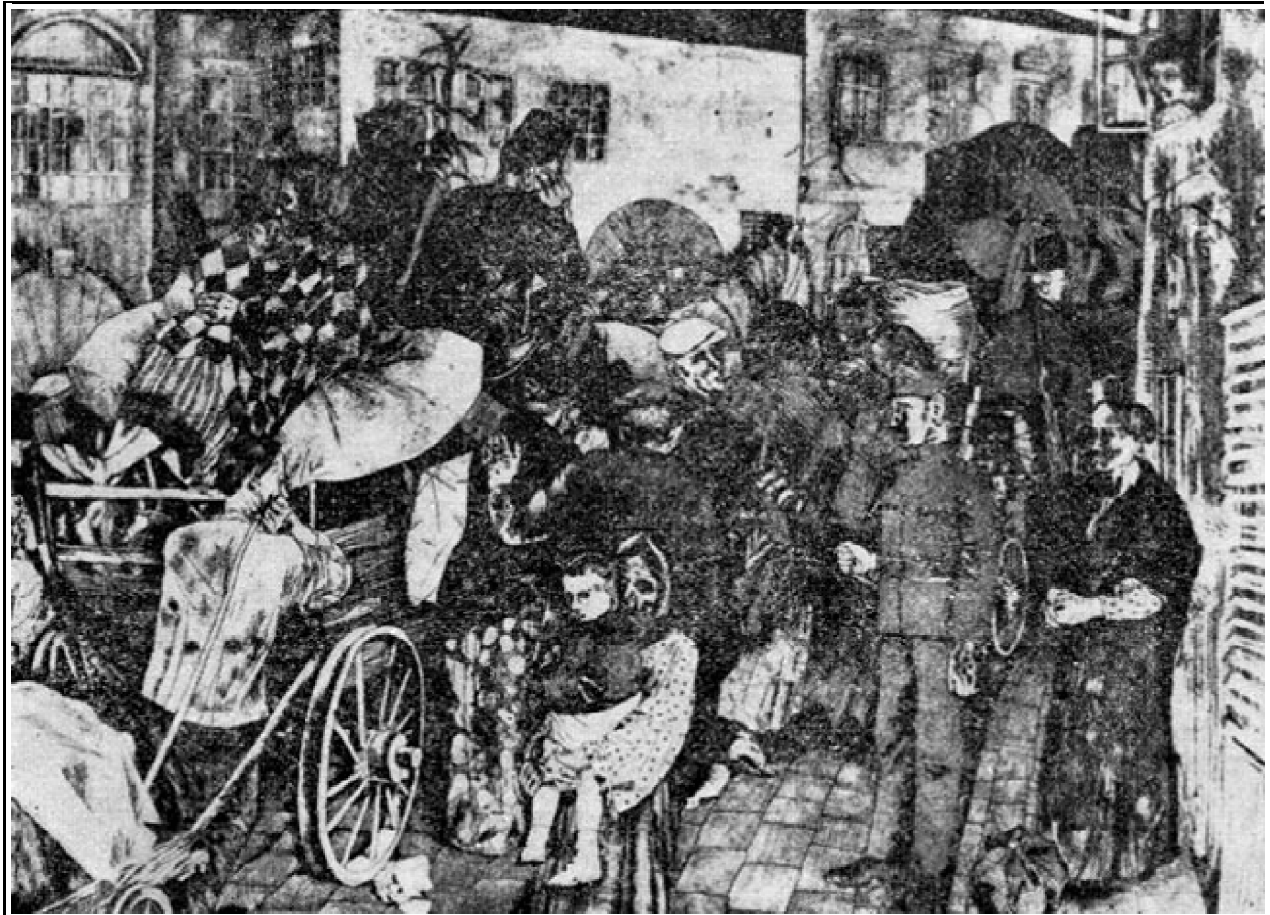
Másnap, nov. 11-én reggel újabb 200 személyt hoztak a városba, akik tüntetve vonultak végig a Várkerületen, a városháza elé. Innét – mint a tegnapiakat – ugyancsak rendőrök kísérték a kurucdombi barakokba és zsúfolták be embertelen módon. Ugyanakkor 13 külföldi munkást családjától kitoloncoltak Brennbergből.

Két nappal később 350 volt a kurucdombi baraklakók száma, s közülük nov. 13-án 268-at, akik még nem voltak kilakoltatva, visszavitték Brennbergbe és csak 8 személyt vettek gondozásba, akik már megkapták kilakoltatási végzésüket. A barakokban ekkor 32 gyerek volt, akiket Sopron lakossága pénzelt és ételmezett. Egyébként közölték a munkásokkal, hogy csak nyolc napig ételmezik őket, azontúl saját maguknak kell gondoskodni eltartásukról, vagyis munkát kell keresniük. A város az építkezéseknél akarta

őket munkába állítani, amit azonban megtagadtak azzal, hogy ők földalatti dolgozók s csak bányában hajlandók dolgozni.

197 Ugyenezen a napon, vagyis nov. 13-án megjelent Nyirő Béla bányahatósági főtanácsos, hogy rendezze valamiképpen a társláda ügyét, mert a munkások azt követelték, hogy osszák ki köztük a társláda vagyonát.

A kétnapos tárgyalások eredményeként a bányai igazgatóság kénytelen volt elfogadni, hogy a sztrájkoló munkások befizetett járulékaik arányában méltányos összeget kapjanak a társládából.

3. Maurer Dóra: A Brennbergbányából kilakoltatott bányászok Sopronban 1908 októberében. Rézkarc.

Ugyanekkor a papréti tornacsarnokba a szervezett munkások délután 3 órára gyűlés hívtak egybe. A gyűlés előadói a hirdetés szerint Bokányi Dezső¹⁵⁽¹⁾ és Barón Ede¹⁶⁽²⁾ voltak. A gyűlésen, mint a nov. 16-i újságok írták, nagyon sokan jelentek meg s elsőnek Barón, a bányász szakszervezet vezetőségi tagja beszélt. Beszédében elmondta a sztrájk igazi okát, ami elsősorban az volt, hogy a bányai igazgatóság el akarta venni a munkások fogyasztási szövetkezetét, föl akarta emelni 2 órával a munkaidőt, amiért 10 fillér bérjavítást ígért. Rámutatott arra is, hogy a részvénytársulat vezetői írásban közölték már az ország minden bányájával a „föbünösök” névsorát és bemutatta azt is, hogy míg egy munkás 600–700 Ft-ot keresett évente, addig a társládába összesen évi 31 000 Ft folyt be járulék címén a munkásoktól, amiből mindössze 2100 koronát, vagyis ¹⁹⁸1050 Ft-ot fordított a bánya munkássegélyezésre. Barón után Garbai Sándor¹⁷⁽³⁾

szólalt fel még Bokányi helyett, ki nem tudott Sopronba jönni. E napon egyébként a bánya összmunkássága a rendőrségen útlevelet kért, hogy külföldre menjen, amit Dr. Heimler rendőrfőkapitány érthető módon megtagadott.

A brennbergiek nyomorúsága kezdett tarthatatlan lenni s így érthető, ha családjukat féltve, többen – mint a továbbiakban látjuk, különböző hazugságokkal félrevezetve – meginogtak s munkába jelentkeztek, annál is inkább mert időközben megjelentek az Erdélyből hozott „oláh” bányamunkások.

Így a soproni napilapok híradása szerint nov. 20-án állítólag 380-an leszálltak volna a bányába s a sztrájk szűnőben volt. E híradás nem volt igaz, és lehet hogy ezt a hírt a bánya igazgatósága helyezte el. Nem volt igaz azért sem, mert a bánya fenntartás hiányában időközben erősen megrongálódott, vágatai összementek, s nem hihető, hogy azt minden helyreállítás nélkül, máról holnapra 380 emberrel telepíteni lehetett volna. Hogy mennyire helytálló a feltevés, igazolja az is, hogy a következő napi, vagyis nov. 21-i újságok szerint aznap mindössze 105 ember dolgozott, s az Erdélyből hozott 44 bányász sem állt még munkába, mert nem kaptak munkaruhát.

Néhány nappal később, éspedig a nov. 24-i híradásokból aztán megtudjuk a részleges munkába állás okát is. Az történt ugyanis, hogy a bányaigazgató bizalmi embere, egy Zeltner nevű vájár végigjárta a munkásokat s azt hazudta, hogy vége a sztrájknak s Riegel igazgató mindenkit visszavesz. Erre természetesen sokan munkába jelentkeztek, legnagyobb meglepetésükre azonban a bányaigazgató elkezdett köztük válogatni, mire mindenki hazament, s a sztrájk tovább folyt.

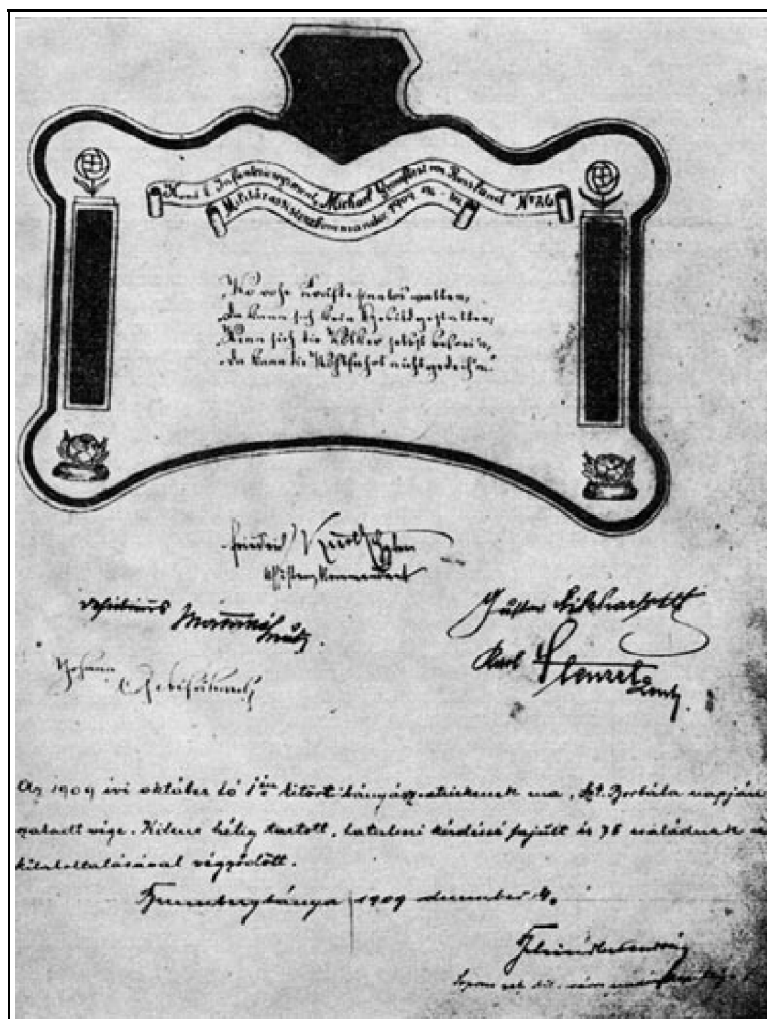
Időközben nov. 23-án Töpler Kálmán polgármester Baán Endre főispánnal fentjárt a Pénzügyminisztériumban, hogy segítséget kérjen a sztrájk megszüntetéséhez. Ott azonban azzal utasították el őket, hogy Brennbergben vannak a legjobb bányászkeresetek, egyben a legrosszabb munkásviszonyok, s hogy kizárólag a fegyelmetlen munkások hatalmi kérdése robbantotta ki a sztrájkot. Riegel bányaigazgatót egyébként a bányakapitányság emberei kitűnő vezetőnek minősítették s abbéli reményüknek adtak kifejezést, hogy vezetésével a bánya teljesen rendbejön. Közölték a polgármesterrel azt is, hogy az elbocsátott munkásokat semmi esetre sem veszik vissza, annál kevésbé, mert Erdélyből újakat hoztak.

Amikor a polgármester a közgyűlésnek bejelentette a Pénzügyminisztérium álláspontját, Zsombor Géza bizottsági tag azt indítványozta, hogy a közgyűlés követelje Riegel bányaigazgató azonnali eltávolítását, mert nem vezetőnek való, s a város szakítson meg vele minden összeköttetést. Amennyiben pedig a Részvénytársulat nem mozdítja el, a város mondja fel bérleti szerződését.

A bizottsági ülés annyiban tette magáévá Zsombor javaslatát, hogy Lähne Vilmos javaslatára egy hattagú bizottságot választott, melynek feladatává tette a felek érdekeinek szem előtt tartásával a békét megteremteni s a sztrájkot mielőbb megszüntetni. A bizottság elnöke a polgármester, tagjai: Lähne Vilmos, Winkler Adolf, Haller József, Bella Lajos, Krausz Lajos és Schwartz Sándor bizottsági tagok lettek.

A hatos bizottság két nappal később Töpler Kálmán polgármester vezetésével kiszállt Brennbergbe, hogy megkezdje a békéltető tárgyalásokat.

199Az első nov. 30-i tárgyalás 3 óra hosszat tartott, lényegében eredménytelenül végződött, de jó volt azért, mert a tárgyalás során a bizottság tagjai megismerték Riegel igazi képét.

4. A 26. gyalogezred Brennborgbe vezényelt századparancsnokságának és Schindler A. rendőrkapitányának 1909. december 4-i bejegyzése a brennbergi szénbánya emlékkönyvében

Mint feljegyezték, Riegel a tárgyalás során továbbra is makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy az elbocsátott munkásokat nem veszi vissza, bármennyire is sarokba szorították, mondván, hogy hiszen rövid szolgálati ideje alatt alkalma sem volt a munkásokat megismerni, amit Riegel helyben hagyott, közölte azonban, **200** hogy bizalmi emberei, vagyis „besugói” pontos jellemzést adtak neki a leszámoltakról. Egyébként az egész tárgyalás során nagyon kicsinyesen viselkedett s mikor ráolvasták hibáit, azt mondta, hogy ha még tovább is molesztálják, megtagad minden felvilágosítást s nem tárgyal tovább. Ugyis „az az egyetlen baj – fejezte be a tárgyalást –, hogy csupa hozzá nem értő és illetéktelen avatkozik bele a sztrájkba, és persze mindenki a munkások oldalán, mert az igen népszerű.”

A tárgyalással kapcsolatban feljegyezhetjük még azt is, hogy annak hírére az első nap munkába jelentkezett 150 emberből a tárgyalás napján csak 82-en álltak munkába.

November utolsó napjaiban egyébként a kurucdombi barakkokba hurcolt munkásoknak Esztl Rezső rendőrbiztos minden reggel felolvastatta azokat a bányahelyeket, ahová bányászokat kerestek, azzal a

szándékkal, hátha útrakelnek és elhagyják Sopront.

A dec. 5-i újsághíradások aztán közölték, hogy a munkások kifáradva a hosszú, kilenches ellenállásban, és mert az éhezés, családjuk nyomorúsága teljesen kimerítette őket, dec. 5-én 400-an munkába álltak.

Meg kellett győződniük, hogy Riegel rosszindulatával szemben nemcsak a polgármester, de a főispán és az összes hatóságok tehetetlenek és miután a sajnálkozásokon kívül semmi mást nem kaptak, megkezdték a munkát. Schindler András soproni rendőrkapitány a következő szavakkal jegyezte be a sztrájk megszüntét a Brennbergi Szénbánya Emlékkönyvének 63. oldalán: „Az 1909. évi október hó 1-én kitört strickének ma, Szt. Borbála napján szakadt vége. Kilenc hétig tartott, hatalmi kérdéssé fajult és 75 családnak kilakoltatásával végződött.”

S amikor 64 napi szünetelés után Brennbergben újra kezdődött az élet, azzal egyidőben a sztrájk végső akkordjaként Sopronban felszámolták a katonai barakkokba telepített, kilakoltatott bányászok kurucdombi telepét. Egy részük Németországba távozott, más részük új munkakönyvet váltott az ipartestületnél és Sopronban állt munkába.

Ezzel teljesen lezárult a brennbergi sztrájk, olvassuk a Soproni Napló 1909. dec. 16-i számában, amihez hozzáfűzhetjük, hogy a sztrájk „ezzel” távolról sem zárult le, mert rossz emlékét sosem felejtették a brennbergiek s még évtizedek múltán is gyűlölettel emlegették a bányatelepen Riegelt, mint az embertelenség és szívtelenség megtestesítőjét. Eltávolítását még a sztrájk befejezése után is ismételten követelték, mégpedig nemcsak a munkások, de a városi tanács tagjai is a közgyűléseken, mert e sztrájjal kapcsolatban tanúsított példátlan magatartásáért Sopronban is megvetették.

Hogy a sztrájk így elmérgesedhetett és elhúzódhatott, abban nagy része volt az illetékes bányahatóság kiküldött szerveinek is, akik elsődlegesen voltak hivatottak a békeség megteremtésére, de akik az egész sztrájk ideje alatt helytelenítették azt, és a bányagazgatóság oldalán ugyancsak szembehelyezkedtek a munkásság jogos követelésével, ami természetesen erősen felbátorította Riegelt.

A bányahatóság már az 1908. márc. 24-i sztrájkot is úgy kommentálta, hogy az „feltűnően illusztrálja, hogy a fegyelmetlen, az egyesülésben rejlő erővel ésszerűen élni nem tudó munkásság, mint amilyen a brennbergi is, mily kicsinyes okokból is képes a munka beszüntetésére.”¹⁸⁽⁴⁾ Ehhez hasonlóan és még élesebben ítélte el a szóban levő 64 napos sztrájjal kapcsolatban a brennbergi 201 munkásságot, s így érthető, hogy a bányászokkal folytatott tárgyalásai mindig eredménytelenek maradtak. Érdekes, hogy a bányahatóság nem tudta, vagy nem akarta meglátni a sztrájk kirobbanásának igazi okát, ami lényegében abban keresendő, hogy amikor 1907-ben, hosszú harc után a város és a bányatársulat aláírta további 25 évre szóló szénjogi szerződésüket, akkor továbbra is számos lényeges kérdést hagytak tisztázatlanul, s az ebből származó örökös marakodásnak mindig a munkásság itta meg a levét.

Így tudjuk, hogy a sztrájkot alig néhány nappal megelőzően, 1909. szept. 15-én Schwartz Miklós, a Brennbergi Kőszénbánya Részvénytársulat ügyésze, újból azt kívánta a „városi szénbizottságtól”, hozzák valami összhangba az 1907. évi szerződés tisztázatlan s egymásnak ellentmondó pontjait. Tudjuk, hogy ez s a későbbi megbeszélések is eredménytelenek maradtak, s hogy a bánya igazgatósága azzal kapcsolatban még két évvel később, 1911. nov. 31-én is éles hangú beadványt intézett a városi tanácshoz, melyben keserű szavakkal panaszolta, hogy a bánya sohasem kapott védelmet és segítséget a város részéről. Ellenkezőleg! A város, a bánya minden jószándékú törekvését állandóan megghiúsította s munkáját hátráltatta. A városi közgyűléseken – panaszolta a beadvány – állandóan támadják a bányát, mint amely üzemi adatait meghamisítja s hamis adatszolgáltatásával félrevezeti a várost. Mindezek mélyen aláásták a

bányaigazgatóság hitelét – mondja a beadvány –, s így történhetett, hogy a munkásságot kétízben is sikerült a városiaknak sztrájkba vinni s a bányának pótolhatatlan kárt okozni.¹⁹⁽⁵⁾

Még élénkebben tükrözik a város, a bánya és a munkásság közti mélységes ellentéteket az 1910. márciusában – tehát a dec. 4-én befejezett sztrájk után négy hónappal – lefolytatott kivizsgálás jegyzőkönyvének sorai.

Ez a kivizsgálás Oztár Károly brennbergi vájár feljelentésére történt, aki azzal vádolta a bányaigazgatóságot a polgármesternél, illetve a budapesti bányakapitányságnál, hogy a bányászatot szabálytalanul, „a munkásságra egészségellenesen, sőt életveszélyesen folytatja.” A kivizsgálási jegyzőkönyvben ezzel kapcsolatban aztán a következőket olvassuk:

„A panasz valódi indokát nem a bányamű biztonsági állapotában, hanem a bányavállalat, mint munkaadó és a munkásai között fennálló ellentétekben és a brennbergi viszonyokat idők óta állandóan jellemzett munkásfegyelem hiányában kell keresni, mely a bányatulajdonos és a bérlő társulat között fel-felmerülő súrlódások, a bányavállalat és az üzemvezetőség ellen a nyilvánosság előtt történő támadások által még fokozódik. Hol a munkás azzal a képtelen váddal áll elő, hogy a biztonság szakszerű megállapítására és ellenőrzésére hivatott felügyelet a munkást, a munkahely kellő biztosításától, kiácsolásától egyenesen eltiltja, viszont a felügyelet arról panaszkodik, hogy egyes csapatok a nekik tetsző munkahelyeket veszélyesség ürügye alatt, minden előzetes jelentés nélkül, egyszerűen elhagyják, ott a minden bányauzem biztonságának alapfeltételét képező fegyelem oly végleges bomlásától kell tartani, mely kellő orvoslás hiányában a bányauzem fenntartásának lehetőségeit dönti meg.”²⁰⁽⁶⁾

Mindenesetre figyelemre méltó, hogy a bányahatóság hivatalos szerve a sztrájk befejezése után négy hónappal végre ráébredt s jegyzőkönyvileg is rögzítette azt, hogy a sorozatos sztrájkoknak nem a munkásság az oka, hanem az áldatlan állapot, mely Brennbergben a bérbeadó város s a Brennbergi Kőszénbánya ²⁰²Részvénytársulat – mint bérlő – közti sokéves marakodás következtében uralkodott. A munkásság ebben a perlekedésben hitét és bizalmát vesztetten őrlődött, s miután jogos követeléseit sehol sem hallgatták meg, nyúlt a sztrájkhoz, melybe a kizsákmányoló város és a tőkés részvénytársulat marakodása és közös profitéhsége kényszerítette bele.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Faller Jenő: Brennbergbányai munkásmozgalmak Az 1908–1909. évi sztrájkok II. rész / IRODALOM

IRODALOM

Soproni Állami Levéltár. Nemzetőr. XLI. (1909.) évf. 161. sz. júl. 16. sztrájk a brennbergi bányában. – U. o. 162. sz. júl. 17. A brennbergi sztrájk. – U. o. 167. sz. júl. 23. A brennbergi sztrájk és a Népszava. – U. o. 228. sz. okt. 5. Megint sztrájk van Brennbergben. – U. o. 229. sz. okt. 6. A brennbergi sztrájk. – U. o. 230. sz. okt. 7. a brennbergi sztrájk. – U. o. 231. sz. okt. 8. A brennbergi sztrájk. – U. o. 232. sz. okt. 9. A brennbergi bányászok sztrájkja.

Soproni Állami Levéltár. Soproni Napló. Politikai Napilap. XIII. (1909.) évf. 11. sz. jan. 15. Sztrájkoló bányamunkások. – U. o. 12. sz. jan. 16. A brennbergi sztrájk. – U. o. 14. sz. jan. 19. Megszűnt a sztrájk. – U. o. 17. sz. jan. 22. Csend Brennbergben. – U. o. 159. sz. júl. 16. Bányamunkások sztrájkja. – U. o. 160. sz. júl. 17. A brennbergi sztrájk. – U. o. 161. sz. júl. 18. Megszűnt a sztrájk. – U. o. 226. sz. okt. 5.

Sztrájk Brennbergben. – U. o. 227. sz. okt. 6. Sztrájk a brennbergi bányában. – U. o. 228. sz. okt. 7. A brennbergi sztrájk. U. o. 232. sz. okt. 12. A brennbergi sztrájk. – U. o. 234. sz. okt. 14. A brennbergi sztrájk. – U. o. 237. sz. okt. 7. A brennbergi sztrájk. – U. o. 250. sz. nov. 3. Sztrájk Brennbergben. – U. o. 251. sz. nov. 4. A brennbergi sztrájk. – U. o. 252. sz. nov. 5. A polgármester jelentése. – A brennbergi szörnyüeségek. – Nyílt tér. A bányaigazgatóság nyilatkozata. – U. o. 253. sz. nov. 6. A brennbergi sztrájk. A szakértő véleménye. – Nyílt tér. A brennbergi munkások. – U. o. 254. sz. nov. 7. A sztrájk Brennbergben. – A brennbergi sztrájk. III. Jegyzőkönyv. – U. o. 256. sz. nov. 10. A kilakoltatott munkások. – U. o. 257. sz. nov. 11. A brennbergi munkások. – U. o. 259. sz. nov. 13. A brennbergi sztrájk. – U. o. 260. sz. nov. 14. Mi újság Brennbergben? – U. o. 261. sz. nov. 16. Népgyűlés Sopronban. – U. o. 265. sz. nov. 20. A brennbergi munkások. – U. o. 266. sz. nov. 21. Megszűnt a sztrájk. – U. o. 268. sz. nov. 24. A brennbergi bányászsztrájkáról. – U. o. 269. sz. nov. 25. Brennbergi hírek. – U. o. 272. sz. nov. 28. Városi közgyűlés. – U. o. 273. sz. nov. 30. Brennbergben. – U. o. 274. sz. dec. 1. Mi újság Brennbergben? – U. o. 278. sz. dec. 5. A sztrájk szünőfélben. – U. o. 286. sz. dec. 16. A brennbergi munkások.

Soproni Állami Levéltár. Oedenburger Zeitung. Politisches Tagblatt. XXXXI. (1908.) Jahrg. No. 12. 16. Jan. Eine Deputation von Bergknappen in Brennberg. – U. o. XLII. (1909.) Jahrg. No. 228. 6. Okt. Der Streik im Kohlenbergwerke Brennberg. – U. o. No. 229. 7. Okt. Die Bergknappe in Brennberg. – U. o. 231. 9. Okt. Zum Bergarbeiterstreik in Brennberg. – U. o. No. 236. 15. Okt. Der Streik in Brennberg. – U. o. No. 240. 20. Okt. Die Brennberger Bergarbeiter delogiert. – U. o. No. 245. 25. Okt. Zur Delogierung in Brennberg. – U. o. No. 247. 28. Okt. Die Delogierung in Brennberg. – U. o. No. 251. 3. Nov. Ueber den Streik in Brennberg. – U. o. No. 253. 5. Nov. Offener Sprechsaal. – U. o. 254. 6. Nov. Vom Brennberger Streik. – U. o. No. 256. 9. Nov. Die Brennberger in Sopron. – U. o. No. 260. 13. Nov. In Angelegenheit der Brennberger Streiks. – U. o. No. 261. 14. Nov. Im Kohlenbergwerk Brennberg. – U. o. 263. 17. Nov. Der Brennberger Bergarbeiterstreik. – U. o. No. 266. 20. Nov. Der Brennberger Bergarbeiterstreik. – U. o. No. 268. 23. Nov. Was ist mit dem Brennberger Streik? – U. o. No. 274. 30. Nov. Offener Sprechsaal. Der Brennberger Streik im wahren Lichte. – U. o. No. 275. 1. Dez. Arbeit für die Brennberger Bergarbeiter. – U. o. No. 279. 5. Dez. Im Brennberger Bergwerk. – U. o. No. 280. 7. Dez. Zum Brennberger Streik.

Soproni Állami Levéltár. Radikal. Radikales Volksblatt. XV (1909.). Jahrg. No 1318. 7. Okt. Streik in Brennberg. – U. o. No. 1325. 31. Okt. Generalversammlung der Soproner Stadtrepräsentanz (Spieszrufen für die Brennberger Rebbachgesellschaft – Radikale Interpellationen). – U. o. No. 1326. 4. Nov. Der Brennberg Skandal (Das Janusgesicht weint Krokodiltränen. – Herr Lähne für die mitleidenden Millionäre. – Ein Lied von drei braven Männern. – Das verstehen die Radikalen nicht. – Dr. K. Töpler und Dr Lueger). – U. o. No. 1327. 7. Nov. Der Brennberger Skandal (Den Sack schlägt, man der Esel meint man. – „Wie man Streik arrangiert“ – „Lasset die Kinder zu mir kommen.“ – Man pfeift auf die Stadtkommeune. – Abschubierte Kronenzeugen.) – U. o. 1328. 11. Nov. Der Brennberger Skandal (Es kom doch an 203die Sonne. – Lügen haben kurze Beine. – Die geprellte Stadtkommune. – Der ignorierte Radikal). – U. o. No. 1329. 14. Nov. Der Brennberger Skandal (Macht geht vor Recht. – Blinde Greise, kranke Kinder und Weiber werden durch Militär besiegt. – Im Walde wohnt das Elend. – Wilhelm Riegel der Siegreiche). – U. o. No. 1331. 21. Nov. Die Spenden für die Brennberger Streikenden. – U. o. No. 1332. 25. Nov. Hinaus mit Direktor Riegel aus Brennberg! – U. o. No. 1333. 28. Nov. General Versammlung der Soproner Stadtrepräsentanz. – U. o. No. 1334. 2. Dez. Ueber den Stand des Brennberger Streiks. – U. o. No. 1335. 5. Dez. In Brennberg fließt Blut. – XVII (1911) Jahrg. No. 1473. 6. Apr. Was geht in Brennberg vor? – U. o. No. 1475. 13. Apr. Das Schmerzenskind der Stadt. – U. o. No. 1524. 1. Okt. Die Brennberger Bergbau

A. G. Kontraktbrüchig. –

Népszava. XXXVII. (1909.) évf. 234. szám okt. 3. vasárnap. p. 9. Sztrájkba léptek a brennbergi bányamunkások. – U. o. 235. szám. okt. 5. kedd. p. 9. A brennbergi bányászok sztrájkja kétórás munkaidőemelésért. – U. o. 239. szám. okt. 9. szombat. p. 8–9. A brennbergi sztrájk. – Hatósági túlkapás. – Letartóztatott, szabadon bocsátott munkások. – A keresztény szocialista rendőrbiztos kudarca. – U. o. 246. szám okt. 17. vasárnap. II. a brennbergi bányássztrájk. – Harc a végtelenségig. – U. o. 252. szám. okt. 24. vasárnap. A brennbergi bányászok sztrájkja. – Egyik fél sem enged.

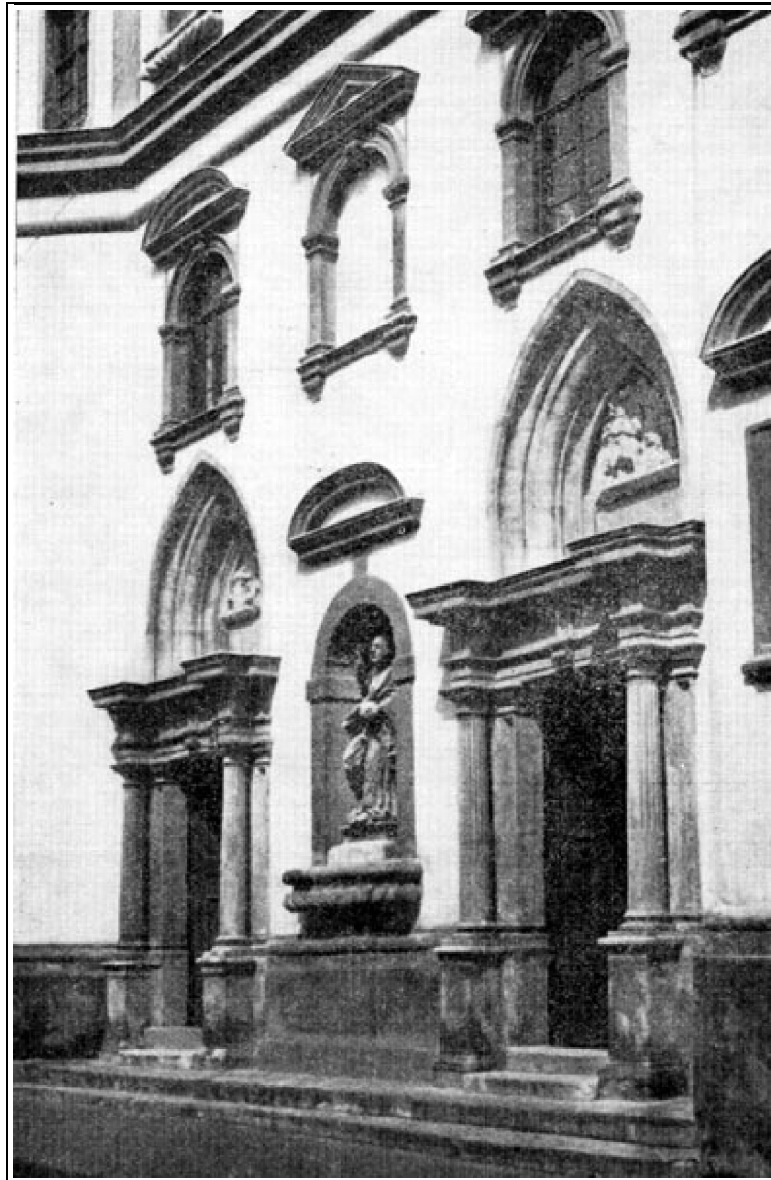
1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Balogh Jolán: A soproni Szent György templom középkori szobrai

Balogh Jolán: A soproni Szent György templom középkori szobrai

A soproni Szent György templom középkori története egészen a legújabb időkig csupán oklevelekből volt ismeretes.¹⁽⁷⁾ A XVII–XVIII. századi építkezések elfedték eredeti jellegét. 1947/48-ban azonban a háborús pusztításokat követő restaurálások napfényre hozták gótikus részleteit,²⁽⁸⁾ közöttük néhány szobortöredéket, és végül 1961-ben kibontották a két befalazott gótikus tympanon domborműveit.

A két utóbbi szobormű feltárása jelentős esemény, mely nemcsak Sopron művészi múltjára vet fényt, hanem *általában Magyarország középkori szobrászati kultúráját is új világitásba helyezi.*

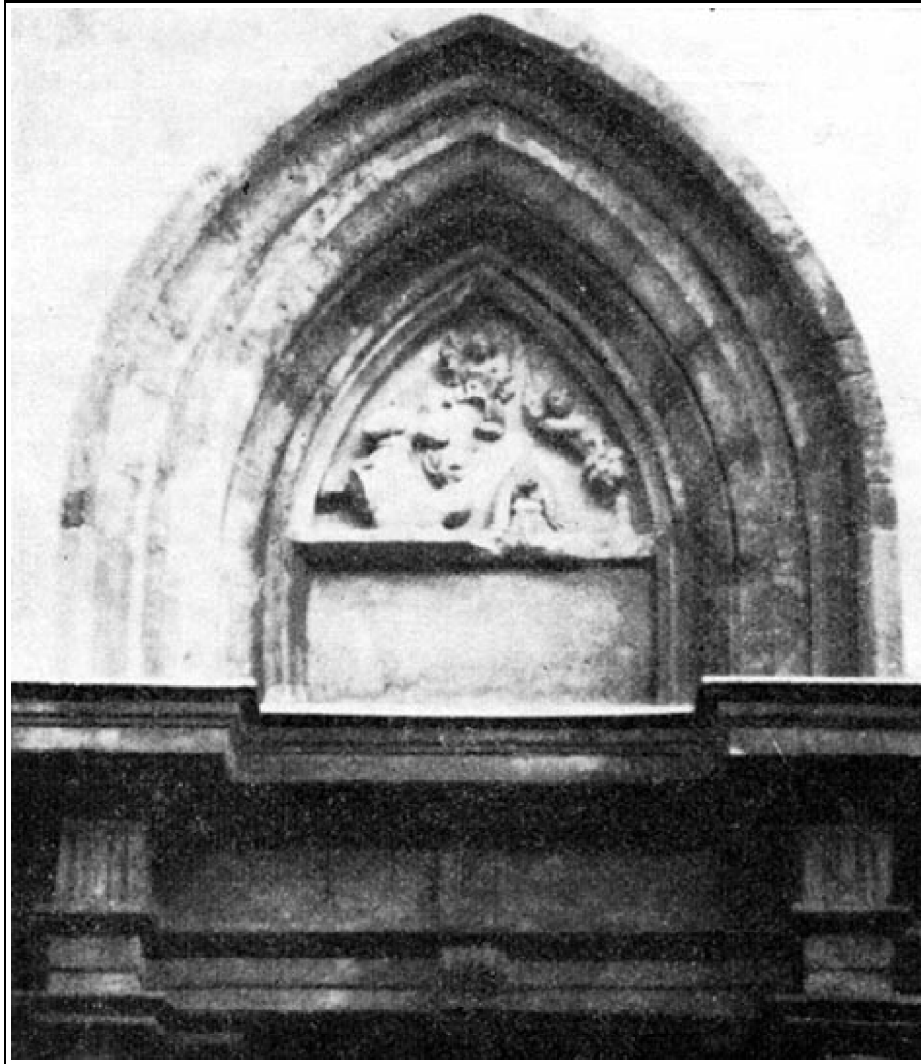
Mindkét dombormű a templom nyugati homlokzatának egy-egy kapu-orumzatát díszíti (1. kép). A baloldali tympanon-mezőn Szt. Margit történetének jelenetei láthatók, a jobboldalin Szt. György küzdelme a sárkánnyal. A domborművek alatt széles – ma már üres, de egykor szintén domborművekkel díszített – zóna húzódik végig (2. kép). A két tympanon aránylag keskeny méreteiből és a két tympanon közötti széles falfelületből arra következtethetünk, hogy a homlokzat közepén szélesebb kapu nyílt, valószínűleg magasabbra emelkedő tympanonnal és hasonló szobordísszel, ahogy ez általában szokásos volt. Ezzel a tagolással a hármas ritmus és a középtengely érvényesült volna és a reliefdísz ikonográfiailag is bővíthetett volna, feltehetőleg az üdvtörténeti jelenetekkel. De az is lehetséges, hogy a homlokzat középtengelyét hangsúlytalanul hagyták és csupán két külön álló kapuzata volt; ez azonban eléggé szokatlan és ritka megoldás.

2041. A soproni Dómtemplom újonnan feltárt domborművei
(Diebold K. felvétele)

205A Szt. György templom építéséről szerencsés módon több oklevél maradt fenn. Első említését Nagy Lajos királynak 1368. március 16-án Visegrádon kelt oklevelében³⁽⁹⁾ találjuk. Ekkor épülőfélben lehetett, mert a város Izrael soproni zsidó elkobzott házáinak az árát a kápolna építésére kívánta fordítani (precium ipsorum domorum pro structura seu fabrica Capelle Beati Georgij Martyris in dicta Civitate habite expendi debeant) és ezért a bíró Johannes (iudex) meg Gayzol esküdt polgár (Juratus) Erzsébet anyakirályné támogatásával a királyt arra kérték, hogy a házak visszaadására vonatkozó rendeletét vonja vissza. A király fenti válaszában (1368. március 16.), jöllehet a házak visszaadására vonatkozó rendeletét nem vonta vissza, mégis ígérte, hogy a közbenjárók jelentésére való tekintettel, hazaérkezése után a kérdésben újra dönt. A kápolna további építését a város polgárai és a Szent Györgyről nevezett confraternitas támogatta.

IX. Bonifác 1398. máj. 14-én kelt bullájában⁴⁽¹⁰⁾ Johannes Schmuckenpfennig soproni polgárt és nővérét nevezi a Szt. György kápolna építetőjének, nyilván, mert az építési terhek jó részét ők viselték. Ugyanakkor Schmuckenpfennignek ²⁰⁶(Johannes Sumpenfennik opidano opidi Odenburch) megengedi, hogy a szentföldi zarándoklatra vonatkozó fogadalmát kegyes adománnyá változtathassa, olyanformán, hogy az ismét a Szt. György kápolnára fordíttassék: „ad conservationem Capelle, in predicto opido per te et quendam tuam sororem in honorem et sub vocabulo sanctorum Georgii et Margarite noviter constructe, convertantur”.

2. A soproni Dómtemplom bal oldali domborműve
(Lakos János felvétele)

A Schmuckenpfennig családról először 1368-ban hallunk: Nagy Lajos 1368. júl. 13-n kelt oklevelében⁵⁽¹¹⁾ Johannes de Bik megöletésében felelőssé teszi a gyilkosokon kívül a következőket: „Johannes Agendorf iudex, Johannes Smukhenpfennig iuratus eiusdem civitatis et Johannes filius eiusdem”. Nem lehetetlen, hogy a templom-építés, majd a szentföldi fogadalom ezzel a lelkiismereti teherrel kapcsolatos. Kérdés

azonban, hogy a templom építője melyik Smukhenpfennig volt: az idősebb vagy az ifjabb. Az évszámok az utóbbit valószínűbbnek mutatják. A későbbi évekből még két adat található Smukhenpfennigről. 1406 körül Mertt Agendorffer végrendeletének⁶⁽¹²⁾ egyik tanúja „hern Hannsen den Smuckhenpfennig einer des rats”, tehát előkelő tisztséget töltött be a városi tanácsban. Néhány évvel később azonban már mint elhunytól emlékezik meg Chürcez Steffen 1409. november 18-án kelt végrendeletében,⁷⁽¹³⁾ melyben 15 bécsi fontot hagy „zu der mess, die Hanns der Smukhenpfennig selig gsstift ²⁰⁷hat auf unserer lieben Frawen altari, gelegen in Sand Jörgen cappelln”. Valószínűleg nemcsak a mise, hanem az oltár is Schmuckenpfennig alapítása volt.

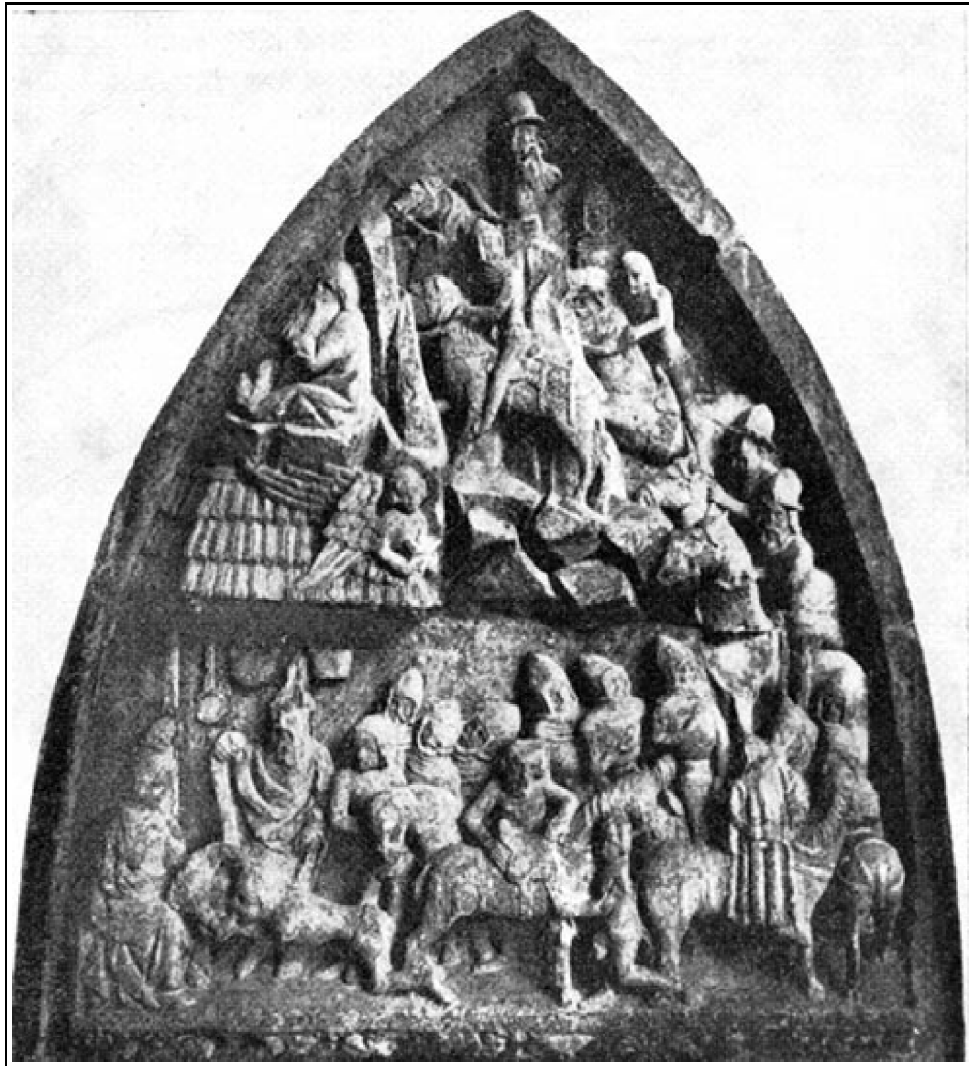
3. Soproni Dóm. Dombormű a jobb oldali kapu felett. (Lakos János felvétele)

A Szent György templom a pápai oklevél tanúsága szerint 1398 előtt készen volt. Építése tehát az 1360-as évektől az 1390-es évekig tartott. Ugyanezekben az évtizedekben Bertram és Hohensinner polgárok a kápolna főoltára javára misealapítványokat tettek.⁸⁽¹⁴⁾ Ebből nyilvánvaló, hogy felszentelt és használatban levő templom volt. Később ugyan még szerepelnek a végrendeletben kegyes adományok a templom építésére⁹⁽¹⁵⁾ (zü dem paw), de ezek legfeljebb csak kisebb munkálatokra, vagy javítás-fenntartási költségek fedezésére lehettek elégségesek. Az építkezések lényegében a XIV. század végén befejeződtek.

4. Soproni Dóm. Dombormű a bal oldali kapu felett. (Lakos János felvétele)

Az építkezésekről szóló két dátum, 1368 és 1398, ritka szabatsóssággal határozza meg a két tympanon-dombormű keletkezési idejét. A szobrok stílusa félreérthetetlenül a XIV. század utolsó negyedének felel meg. Ez a stílustörténeti dátum pedig a legpontosabban egybevág az oklevelek dátumával. Nem lehet kétséges az sem, hogy a két dombormű donatorai Johannes Schmukenpfenning és nőtestvére. A kápolna névadó szentjének domborművét Schmuckpfenning faragtatta. Ennek feltűnő párdarabja pedig Schmukenpfenning nővérének a költségén készülhetett, védőszentje, talán névadó szentje tiszteletére. A kettős [208](#)tympanon a kettős ikonográfiai témával, a kettős védőszent történetével, nyilván a két donator személyes kívánságára és intézkedésére került a homlokzatra. Ismét ritka eset, hogy a donatorok személyes óhajai ennyire nyilvánvalóak legyenek a megrendelésükre készült alkotásokban és ez az összefüggés oklevéllel igazolható legyen.

5. Ulm, Münster, a délnyugati kapu orozata

A domborművek a merev háromszögben felemelkedő aránylag keskeny tympanonokba vannak illesztve. A kapuzatok sokszoros gótikus tagolása hatásosan kereteli az erősen kidomborodó reliefeket.

6. Altichiero: Sz. György viadala. Padova, Capella di S. Giorgio

A Szt. György¹⁰⁽¹⁶⁾ dombormű (3. kép) a legenda legkedveltebb jelenetét a sárkányviadalt ábrázolja. Kompozíciója a XIV. században általánosan ismert ²⁰⁹ikonográfiai típusnak felel meg. A képmező baloldalán Szt. György alacsony lovon léptet előre, jobboldalt, az ellentétes sarokból hosszúfűlű, kígyótestű sárkány tör feléje. A háttér tájképszerűen bonatkozik ki: balról sziklás hegyhát, jobbról fák és középen soktornyú várkastély tűnik fel két kitekintő fejjel (a király és királyné). A kompozíció alapvonásaiban Aquila János mártónhelyi falfestményére¹¹⁽¹⁷⁾ emlékeztet, amely körülbelül ugyanabban az időben, 1392 után ²¹⁰készült. Jóllehet közvetlen összefüggést nem lehet feltételezni, mégis a kompozíció hasonló motívumai arra engednek következtetni, hogy ez az ikonográfiai típus nagyon elterjedt Magyarországon. Nem lehetetlen, hogy kialakulására, elterjedésére a budai Szent György templom tympanon reliefje¹²⁽¹⁸⁾ is hathatott, amennyiben az még a XIV. században, Nagy Lajos idejében készült volna. A soproni dombormű

egy részlete is figyelemre méltók. Szt. György magas nyerge, a kar alá helyezett lándzsa az északi Szt. György ábrázolások ismétlődő motívumai. Viszont ezektől eltér a zömök, széles paripa. Hasonló ehhez – érdekes módon – éppen egy magyarországi ló-töredék¹³⁽¹⁹⁾ (M. Nemz. Múz., Tört. Múz. utóbb Szépművészeti Múzeum), mely talán szintén Szt. György kompozíciójából származik. Még különlegesebb a sárkány-ábrázolás a nagy fejjel, széles testtel, kígyófarokkal. Az északi madártestű és az olasz denevérszárnyú típustól egyaránt távol áll. A dombormű legfeltűnőbb részlete a feltornyosuló várkastély, mely csaknem teljes szélességben kitölti a képmezőt és hangsúlyos mivoltában szinte egyenrangú a főjelenettel.

7. Angyalfej a Dómból a soproni középkori teremben

A másik tympanon dombormű (4. kép) Szt. Margit legendájának¹⁴⁽²⁰⁾ két jelenetét ábrázolja: baloldalt a sárkányból kiemelkedő győztes szent, jobboldalt a ²¹¹szent lefejezése, középen fent angyal, aki valószínűleg a mártírkoronát tartotta a térdelő szent felett. A két jelenet háromszög alakban megkomponálva harmonikusan tölti ki a képmezőt.

8. Sopron, Káptalanterem. Gyámkő

A két tympanon dombormű közös sajátága az elbeszélő (narratív) jelleg és a festői kompozíció. Ezek éppen azok a jellemvonások, melyek a XIV. század második felében, különösen az utolsó negyedében Európa-szerte feltűnnek a relief-ábrázolásokon. Ebben az időben alakul ki az új reliefstílus, mely az előző század kompozícióival ellentétben, narratív és festői. Ennek a reliefstílusnak az emlékei nagyon sokfelé megtalálhatók. Németországban a legfontosabb állomásai: Gmünd (Schwäbisch-Gmünd Hlg. Kreuzkirche), Nürnberg (St. Lorenz, Westportal; Frauenkirche, Westportal); Ulm (Münster, Südwestportal); Augsburg (Dom, Südportal), Striegau (Pfarrkirche, Westportal), Freiburg im Breisgau (Münster, Nordportal des Parler-Chores), Thann (Theobalds-Münster), Bécs (Stefansdom, Bischofstor, Singertor). De hasonló jelenségek mutatkoznak a francia és az olasz szobrászatban is. Ennek a reliefstílusnak a kialakulásával többen foglalkoztak: Ernst Garger, Wilhelm Pinder, Hans Tietze.¹⁵⁽²¹⁾ Általában ²¹³Gmünd (Hl. Kreuzkirche, oldalkapu) és Freiburg (Münster, Nordportal) jelentőségét hangsúlyozták és ezekkel együtt a Parler-kör irányító szerepét. Pinder a következőképpen foglalja össze fejtegetéseit.¹⁶⁽²²⁾ „In Ulm, in Thann, am Parlerchor des Freiburger Münsters, immer im schwäbisch, oberrheinischen Kreise, zugleich aber

immer im Kreise der Parler, ist der Fortschritt der Reliefentwicklung am besten abzulesen.” Garger¹⁷⁽²³⁾ olasz hatásra is gondolt, még inkább a miniaturák elbeszélő stílusának döntő befolyására.

2129. München, Frauenkirche. Ecce homo-Kapelle (v. Osten: Der Schmerzensmann. Berlin, 1935.)

10. Krisztus-szobor a Dómból. Sopron, Középkori terem

A tympanon-mező kettős osztása: az alsó széles zónára és a felső háromszögre, végig megtalálható a fent említett németországi kapuzatokon, de tulajdonképpen még a francia katedrális-szobrászatból ered. A relief-figurák elhelyezése a keskeny, „színpadszerű előtérben” (Pinder) azonban már olyan vonás, amely a Parler-kör sajátja. A mélység látszatának a felkeltésére irányuló törekvés még inkább a Parler-körre emlékeztet. A Szent Margit legenda ábrázolásában a szemközt térdelő szent és a felhősávból előtörő angyal a mélységi dimenziót [214](#)érezkelteti – a freiburgi Passio-dombormű szemközt forduló, kockázó katonáihoz hasonlóan.

Merőben más viszont a Szt. György dombormű. Mestere hallatlanul merész módon a mélységet az alakok és a tájkép egymás mögöttségével éri el, sőt a várkastély nyílásain, a tornyok közötti hézagokon át még tovább viszi a szemet a mélybe, még a tornyok mögött is a leghátul felmagasodó épülethez. Nem kevésbé merész az előtéri jelenet egységbe foglalása az egész háttérrel kitöltő tájképpel. Ezekhez a jellemvonásokhoz, kompozicionális sajátságokhoz nincsen analógia a németországi domborműveken.

11. Weiten, plébániatemplom

A soproni reliefek kiegyensúlyozott világos kompozíciója szintén feltűnő jellemvonás. A Szt. Margit domborművön a szent és a hóhér alakja testének hajlásával a tympanon ívelő vonalát követi jobb és balfelől, a fent megjelenő angyal bezárja a háromszöget erős középponti hangsúllyal. Két jelenet, de teljes formai egységben. Ugyanolyan kiegyensúlyozott a Szent György dombormű kompozíciójának tömegeloszlása. Balról a lovas és mögötte a várfal zárt tömege, jobbról a sárkány és mögötte a vártornyok festői képe. A jelenetet a térkitöltő sziklák és fák harmonikusan keretelik. Gazdag, sokrétű kompozíció és mégis kitűnően illeszkedik a tympanon háromszögű mezejébe.

A soproni reliefek világos kompozíciója, térkitöltésének harmonikus kiegyensúlyozottsága feltűnően eltér a német reliefek fejlődési vonalától. Ugyanolyan szembeszökő különbség a Szt. György relief vártornyos háttere. Előfordulnak ugyan vártornyok a striegau és bécsi Paulus-jelenetekben, de csak mint városjelzők és mint a domborművek lezáró keretei és ennek megfelelően kis méretekben. Ezek az eltérések nyilván jelzik, hogy a soproni domborművekre nem csupán a német szobrászat fejlődési iránya hatott, [215](#)hanem

más tényező is. Ez pedig nem lehet más, mint az olasz művészet, az olasz trecento formavilága, amelynek hatásáról oly sok jel tanúskodik hazai művészetünkben. A Szent György dombormű tornyos várkastélya feltűnően emlékeztet az olasz falfestmények hasonló részleteire, Pietro és Ambrogio Lorenzetti műveire¹⁸⁽²⁴⁾ (XIV. század első fele), nemkülönben a padovai San Giorgio hasonló tárgyú freskójának a háttérben feltornyosuló hatalmas várra (6. kép), Altichiero művére¹⁹⁽²⁵⁾ (1380-as évek). A soproni szobrász efféjét feltétlenül látott. Úgyszintén láthatott olyan olasz, vagy olaszos jellegű hazai emléket, valószínűleg freskókat, esetleg domborműveket, amelyek a tiszta, világos képszerkesztésre, kiegyensúlyozott tömegeloszlásra ráneveltek. Művei ebben a tekintetben nagyon fejlettek, ami különösen szembeszökő, ha összevetjük ezeket hasonló német domborművekkel, mint például az ulmi Münster közel egykorú reliefjeivel²⁰⁽²⁶⁾ (5. kép). A soproni domborművek mennyivel nagyvonalúbbak, mennyivel kiegyensúlyozottabbak. Mestere nyilvánvalóan kitűnő mintaképek után dolgozott.

A soproni reliefeknek az általános német fejlődési vonaltól eltérő és olaszos hatásokat mutató igazodása szükségképpen veti fel az ország középponti műhelyeinek a problémáját. Hol voltak és hol készültek azok az alkotások, amelyeket a soproni mester mintául vehetett? Talán Budán? Talán a budai Szent György templom híres tympanon-domborműve volt a mintakép? Vagy valamelyik más, hasonló témájú alkotás? Oly kérdések, melyekre nincsen válasz, de amelyeket mégis fel kell vetni és szem előtt kell tartani. Éppen mert a soproni domborművek beszédes tanúbizonyságai annak, hogy ilyen központ, vagy központok voltak az országban, ahonnan az olasz művészet közvetve bár, de kisugározhatott. *A soproni reliefek nagy távlatot nyitnak meg előttünk, és sejtetni engedik az ország szobrászati kultúrájának egykori jelentőségét.*

A soproni mester a két kapu-domborművön kívül még más faragványokat is készített. A templom restaurálása alkalmával előkerült egy töredék (7. kép) mondatszalogot tartó angyallal (26 cm magas). Talán gyámkő dísz lehetett, de nagyobb kompozícióhoz is tartozhatott, esetleg a feltételezett középkapu domborművéhez. Az angyal széles fejtípusa a legszorosabban kapcsolódik a két domborművön látható fejekhez. Kétségtelenül ugyanaz a kéz faragta valamennyit.

Mesterünk jellegzetesen széles, kerek fejtípusa az egykori ferences kolostor gótikus termék²¹⁽²⁷⁾ egyik gyámkövére (8. kép) emlékeztet, melyen térdelő alak látható (XIV. század első fele). A gyámkő-fej azonban jóval finomabb faragvány. Mindazonáltal nem lehetetlen, hogy a Szt. György templom mestere a ferences kolostor mesterének a műhelyéből vagy köréből került ki. Ez az összefüggés Sopron szobrászati kultúrájának a folytonosságát bizonyítja.

A soproni Szt. György templom egykori gótikus szobordíszéből még egy töredék került elő az 1951. évi restaurálás alkalmával: egy félalakos Krisztus-szobor²²⁽²⁸⁾ (10. kép), melyet befalazottan találtak meg. Aránylag kisméretű (40 cm ²¹⁶magas), de rendkívül finoman faragott szobor, mely – a köpeny piros színnyomainak tanúsága szerint – egykor színezett volt. Ikonográfiai témája tekintetében, ahhoz a típushoz²³⁽²⁹⁾ tartozik, mely „Vir dolorum” németül „Schmerzensmann” néven ismeretes, illetve ennek a típusnak félalakos változata. A „Vir dolorum” (Schmerzensmann) elnevezés Esaiás próféciájából származik (Esaiás 53.3.), mely most már nemcsak a Septuaginta IV. századi görög kézírataiból ismeretes, hanem a körülbelül félévezreddel korábbi quumrani héber tekercsből²⁴⁽³⁰⁾ is. Ez a Krisztus-típus megjeleníti a passió-történet minden szenvedését, a kereszt-halált és a feltámadást egyaránt. Sűrített jelképben az üdvtörténet tényét. Krisztus váltságának a valóságát tárja a megváltást, szabadítást, bűnbocsánatot szomjazó lélek elé. A középkorban, a XIV–XV. században, ezt az ábrázolási típust nagyon szerették, számtalan Vir dolorum szobor maradt fenn a templomokban mindmáig, különösen Németországban. Ezek legtöbbször egész-alakos szobrok, ritkábban félalakosak.

Az utóbbi változat²⁵⁽³¹⁾ Ausztriában, Bajorországban fordul elő, tehát részben Sopronnal szomszédos területen. Ausztriában a XV. század első feléből ismeretesek a következők: a Langeloisbeli 1415-ből,²⁶⁽³²⁾ a bécsi Stefandom szobra az 1420–30-as évekből,²⁷⁽³³⁾ Weiten templomának szobra²⁸⁽³⁴⁾ körülbelül ugyanebből az időből. Mind a három szobor Krisztust félalakban egymásra helyezett karokkal ábrázolja. Ugyanehhez a típusváltozathoz tartozik Hans Stethaimer (†1432) epitáfiuma,²⁹⁽³⁵⁾ a bajorországi Landshutban, a St. Martin templomban. Az alaptípus újabb változata is kialakult: Krisztus balkezével oldalsebére mutat, jobbkezét közbenjáró vagy áldó gesztussal emeli fel. Ebbe a csoportba tartoznak a következők: kődobormű Sossauban³⁰⁽³⁶⁾ Straubing mellett (Bajorország) az 1430-as évektől; Waldströmer apát (1386–1413) epitáfiuma³¹⁽³⁷⁾ Heilsbronnban (Bajorország). Ennek a változatnak késői példája a bécsújhelyi dóm félalakos szobra,³²⁽³⁸⁾ Thomas Strayff műve (1478–1482). Végül külön említjük a passai Johannesspital domoberművét,³³⁽³⁹⁾ mely Gert von der Osten megállapítása szerint a müncheni Frauenkirche gyönyörű egész-alakos szobra³⁴⁽⁴⁰⁾ (9. kép) után készült. Az utóbbin a kezek gesztusai nagyon beszédesek és kifejezők: a bal kéz az oldalsebre mutat, a jobb kéz kissé felemelkedve a szögtől ütött sebet mutatja fel.

A soproni Vir dolorum szobrocsonka típus tekintetében a fenti osztrák-bajor félalakos szobrokhoz kapcsolódik. Sajnos, csak csonkán maradt fenn, de a csonkokból mégis következtetni lehet az egykori teljességre. Kétségtelenül félalakos volt, alul a vállról lehulló köpenynek a jobb karon átvetett szárnya zárta le. A fedetlen mell tátongó sebe felé mutatott a balkéz, a jobb kéz pedig – a müncheni szoborhoz és a passai domborműhöz hasonlóan – kissé felemelkedve a szögtől vert sebet mutatta fel. A súlyos töviskorona alatt meghajló, lágy hullámos hajtól keretelt fej szelíd tekintete erre a kettős gesztusra, az „elvégeztetett” ²¹⁷váltság (János 19.30) látható jeleire irányul. Ezzel a félalakos kompozíció mesteri módon zárul egybe teljes összhangban a tartalom mélyenjáró, de egyúttal csodálatosan kifejező érzékeltetésével.

A fenti német példák segítségével a soproni Vir dolorum egykori elhelyezését is rekonstruálhatjuk. Gyámköre lehetett helyezve, miként a bécsi és a weiteni szobor (11. kép) és valószínűleg baldachin borult föléje, miként az utóbbinál látható. A tektonikusan rögzített gyámkövön a baldachin fülkeképző erejének rejtekében finom kifejező formái, beszédes kompozíciója jól érvényesülhetett.

A szobor készítésének idejéről a fejtípusból és a formarendszerből következtethetünk. A finom, lágy, puha formák, a hullámos haj, a szelíden érzelmes fej, az úgynevezett „lány stílus” műveit idézi emlékeztetünkbe, tehát a XV. század első negyedének alkotásait, közöttük elsősorban a badeni Pietà-t (Berlin, Staatliche Museen, azelőtt Baden bei Wien), melyhez szobrunk a fejtípus tekintetében is közel áll. A badeni Pietà³⁵⁽⁴¹⁾ a XV. század elején készült. A soproni szobor is kétségtelenül ebből az időből való, az 1410–1420-as évekből. Keletkezésének szabatosabb meghatározására az írott adatokat is segítségül vehetjük. 1424. dec. 18-án Jorig Trechtel³⁶⁽⁴²⁾ soproni polgár egy negyed szőlőt hagy arra: „das er ewicklich dauon tag vnd nacht ein ewigs licht zu Sand Jorgen kirchen vor gottesleichnam ausrichten vnd beleuchten sol vnabgelost auf dem selben weingarten.” Két évtizeddel később 1441-ben Stephan aus dem Egek³⁷⁽⁴³⁾ hagyakozik az örök mécsesre „vor Gottes leichman”. A stralsundi Vir dolorum példájából ismeretes, hogy ezeket a szobrokat olykor Heiliger Leichnam (Fronleichnam) névvel illették.³⁸⁽⁴⁴⁾ Az örök mécs alkalmazása is erre vall, hiszen a bécsi Stefandomban a mai napiglan mécs ég a gyámköre helyezett félalakos Vir dolorum alatt. Valószínű tehát, hogy Jorig Trechtel 1424. évi alapítványa a Vir dolorum szoborra vonatkozott. Az sem lehetetlen, hogy Jorig Trechtel nemcsak a mécses alapította, hanem a „Vir dolorum” szobrot is.

A stílusjegyek és az 1424. évi alapítvány egyértelműleg a XV. század első negyedébe helyezik szobrunkat. Legvalószínűbben 1420–1424 között készülhetett. *Benne Sopron középkori szobrászatának újabb jelentős*

*állomását ismerhetjük fel, a lágy stíluskorszak hazai emlékét, egyben Magyarország eddig egyetlen ismert kőből faragott Vir dolorum szobrát.*³⁹⁽⁴⁵⁾

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cunpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész

**218 Bóna István: Cunpald fecit
A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon
II. rész**

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cunpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / A kehely formai kapcsolatai

A kehely formai kapcsolatai

A petőházi kehelynek az előkerülésétől eltelt nyolcvan év alatt egyetlen állandó formai párhuzama volt és van mind a mai napig: a kremsmünsteri Tassilo-kehely. Mikor ezt ismételtelen leszögezzük, egyúttal gyorsan azt is hozzá kell tennünk, hogy az első évezredből ránk maradt nyugati kelyhek száma sem gyarapodott ez alatt az idő alatt, tehát ma ugyanazzal a néhány darabból álló összehasonlító anyaggal dolgozunk, mint elődeink. Ilyenformán céltalan lenne a Cunpald-kelyhen azokat az összehasonlító vizsgálatokat elvégezni, amelyeket a Tassilo-kehellyel kapcsolatban úgyis majd minden évtizedben megtettek, ha nem vennénk be vizsgálatainkba egy-két új leletet, főleg pedig új szempontot.

Nézzük először a Tassilo-kelyhet. Eltérések: a Tassilo-kehely cuppája jóval karcsúbb, serlegszerűbb, átmérőjének és magasságának indexe 7–6, míg ugyanez a szokatlanul széles Cunpald kelyhen 10–7. Nyakgyűrűje széles, hangsúlyozott – ténylegesen a kehely része –, míg ugyanez a petőházi kelyhen alárendeltebb jelentőségű. Nodusa is lényegesen nagyobb, önálló, harmonikus tagoló szerepe van (amiért is erősebben gömbölyödik), míg a Cunpald-kehely enyhén szögletesedő nodusa sokkal kisebb, kevésbé hangsúlyos, szervesebb egységet alkot a talppal. Még a leginkább hasonló talpak aránya is eltérő, a Tassilo-kehelyé nyúlánkabb, míg a petőházi ebben az esetben is szélesebb, zömökebb.

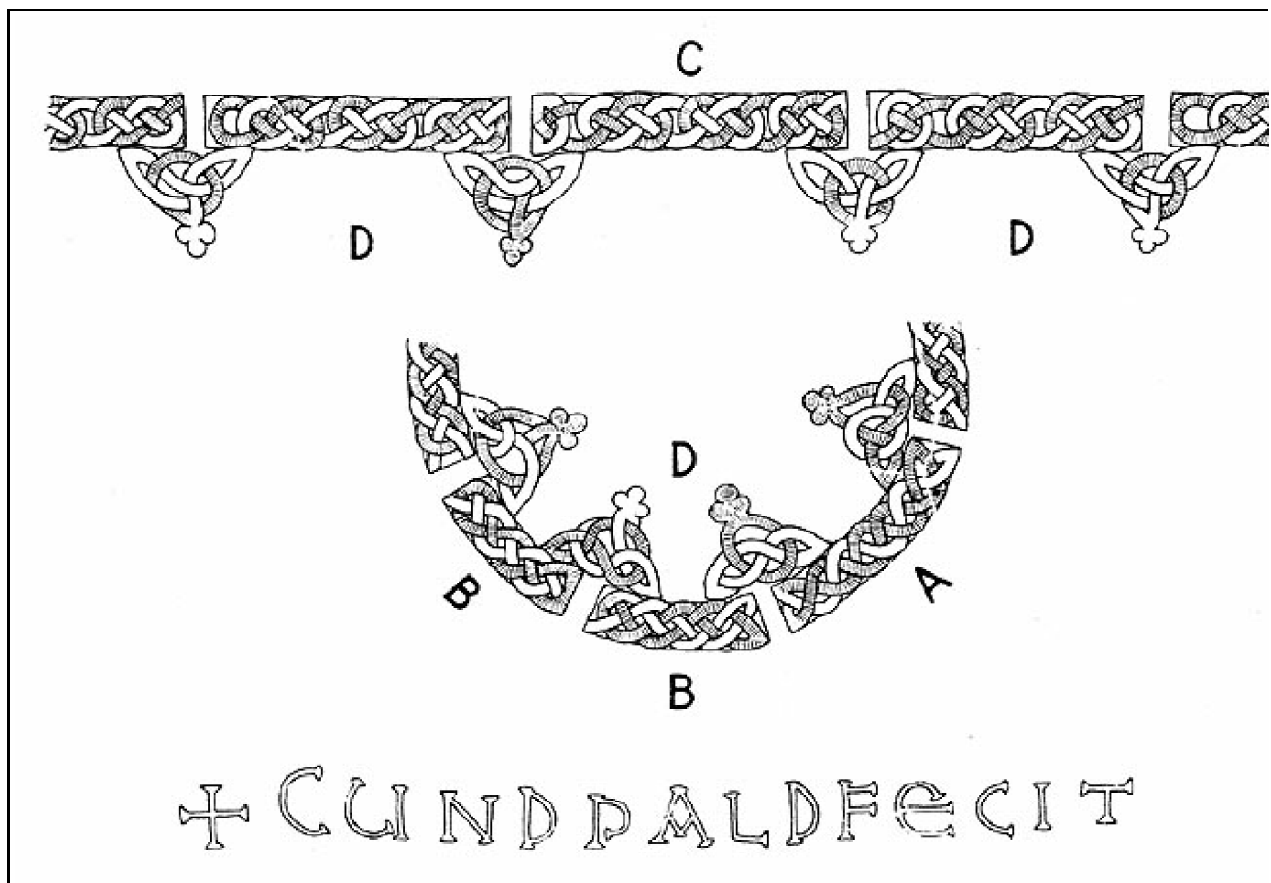
Hasonlóságok: Ha a matematikailag is kifejezhető jelentős aránybeli eltérések ellenére is rokonnak látjuk a két kelyhet, azt elsősorban az azonos harmónia-elv szerinti rész és tömegelrendezésen túl, a két láb hasonlóságának tulajdoníthatjuk. Bizonyos rokonságra gondolhatnánk a két kehely cuppáján és talpán egymással szembenező 4–4 háromszögbe komponált szalagdísz között is. Ez azonban inkább konvergencia, mivel a Tassilo-kelyhen ezeknek a díszítéseknek az ovális képmézök között kitöltő funkcionális szerepük van, sőt egyáltalán az ovális mezők találkozásából keletkeztek, míg a petőházi kelyhen teljesen önállóak.

Végeredményünk: igen is, nem is; nem közvetlen formai kapcsolatra, hanem közös mintaképre, illetve nagyjából egykorú, területileg körülhatárolható, gyakorlatra utal. Mindez azonban mégis feljogosít arra, hogy kelyhünk készülését a kremsmünsteri kehely feliratilag és történetileg leszűkített készülési éve, a 777 körüli időre⁶¹⁽⁴⁶⁾ tegyük és formai kapcsolatait ehhez mérten vizsgáljuk.

A formai rokonság indít arra is, hogy a Tassilo-kehely keletkezése és mestere körül folyó több évtizedes

vitához, mint érdekelt, szóljunk néhány szót. A Haselofftól részletesen összefoglalt vita⁶²⁽⁴⁷⁾ lényege a kremsmünsteri kehely kétségtelenül bajor történeti felirata és angolszász-ír (insularis) eredetű ornamentikája közti dualisztikus ellentét. Míg az előbbi német, közelebbről bajor (salzburgi) keletkezése mellett szól, az utóbbi szigeti műhelyre, de legalább is Salzburgban működő angolszász mesterre utal. Noha számunkra Haseloff formái, ²¹⁹stíluskritikai és történeti eredményei teljesen megnyugtatóan valószínűsítik a Tassilo-kehely salzburgi készülését, művének megjelenése óta és annak ismeretében az angolszász threwhiddlei kehelyre való hivatkozással formái alapon is felmerült angolszász rokonságának gondolata.

A cornwalli Threwhiddle kincsben 1774-ben napvilágra került 12,7 cm magas ezüst kelyhet⁶³⁽⁴⁸⁾ a kincsben talált pénzek 875 előttré, tehát a Tassilo-kehelyhez korban viszonylag elég közelállónak keltezük. A kehely azonban külön tagból álló hosszú nyakával és fordított gömbszelet alakú talpával egyáltalán nem hasonlít sem a Tassilo-Cunpald típushoz, sem más korabeli kontinentális kehelyhez. Ugyanez vonatkozik a threwhiddleihez alakra és korra (850 körül) közel álló hexhami, ún. „utazó” kehelyre⁶⁴⁽⁴⁹⁾, amely azonban aranyozott bronz anyagával és 12 cm-es magasságával a Cunpald-kehelynek közel egykorú funkcionális párhuzama.

Az angliai püspöksírokban talált román kori sírkelyhek⁶⁵⁽⁵⁰⁾ hosszú, karcsú nyaka, széles csészéje, rövid vagy félgömb-alakú talpa az angolszász kelyhek továbbfejlődése, tehát a kelyhek önálló formai csoportját

alkotják.

A Tassilo-kehellyel nagyjából egykorú nyugat-európai kelyhet mindössze hármat ismertünk. Ursus diaconus Zamoneben (Trentino) talált és Feltreben őrzött 21 cm magas ezüst kelyhe bizonytalan korú (6–9. század között),⁶⁶⁽⁵¹⁾ talpa és nodusa egészen másféle, viszont a talpához képest szokatlanul nagy és mély csészéje emlékeztet a petőházira.

220Már Hampel említette Szent Ludger Werdenben őrzött kelyhét, amelyet 809-ben az apátpüspök sírjába helyeztek, és amely a translatiokor került ismét elő. A kehely felirata kronogrammot rejt magában, a 783. évet, nyilván a készülés dátumát.⁶⁷⁽⁵²⁾ A 12 cm magas és 7 cm cuppa átmérőjű kis kehely azonos magas a Cundpald-kehellyel. Cuppája kisebb, féltojás alakú, egyébként hasonló lába sokkal nyúlánkabb, nodusa másféle. A rézből kalapált és arannyal befuttatott Ludger-kehely nemcsak magasságra, hanem technikára is rokona a petőházi kehelynek. Feliratától eltekintve díszítetlen.

Végül a St. Martin des Champs-i kehely készülesi technikájára nézve és niello díszítésénél fogva a Tassilo-kehelyhez kapcsolódik. A Grimfridus presbyter nevét viselő kehely⁶⁸⁽⁵³⁾ 15 cm magas, cuppaátmérője 9 cm, leírása, de fényképe alapján is öntött bronz. Az egykori tűzaranyozás nyomai ma már csak a talpán maradtak meg nagyobb foltokban. Keltező adatai nincsenek, korát a 7–8. századra teszik. Formailag nincs köze kelyhünkhez, kivéve a külön darabból öntött nodus alsó és felső szélén alkalmazott gyöngyözött közgyűrűket, amely szintén a Tassilo-kehelyhez kapcsolja.

A késő-meroving-kori kelyhek, közelebből, a Tassilo-kehely eredete szempontjából nagyon jelentős leletet közölt és elemzett a közelmúltban Ks. Vinski–Gasparini.⁶⁹⁽⁵⁴⁾ A már említett lelet a dalmáciai Stare Vrlike-n talált kis, 6,2 cm magas, ezüsből öntött füstölőedény. Szintén 6,2 cm széles, féltojás alakú csészéjével és alacsony talpával miniatűr kehelyre emlékeztet. A füstölőt fontos szálak fűzik a Tassilo- és Grimfridus-kehelyhez. Az előbbihez a mélyen vésett ornamentika, a díszítés árkádos kompozíciója, a minták niello keretelése és a mértani minták aranyozása, ami színhatásban is közel hozza őket; az utóbbihoz a rokon niello virágszirom-minták. A Stare Vrlike-i füstölő tehát szilárd háromszöget képezett az eddig egymáshoz csak lazán kapcsolódó Tassilo- és Grimfridus-kelyhekkel, eddig nem ismert európai egyházművészeti horizontot alkotva. A szerzőnő helyesen vezeti vissza a füstölő ékvéséses ornamentikáját germán népvándorláskori előzményekre. Elfogadjuk éppen ezért azt az érvelését is, amellyel a füstölőt a Tassilo-kehelynél korábbi időre, a 8. század közepére keltezi, készülesi helyét pedig az É-Itália–Rajna–Közép-Dunavidék által bezárt vidékre teszi.

Ami a mi szempontunkból ebből fontos, az, hogy a füstölő peremén és talpán gyöngyözött szegély fut, a cuppát a talppal pedig szélesebb, gyöngyözött nyakgyűrű köti össze.

A felsorolt párhuzamokból a következők derülnek ki: A 8–9. századi Nyugat-Európában egyidőben s nyilván más céllal és rendeltetéssel technikailag kétféle kelyhet készítettek. A kétféle kehely mögött két különböző műhelyhagyományal lehet számolnunk:

1. Bronzból vagy ezüsből öntött nagyobbméretű díszkelyhek (Tassilo-, Grimfridus-, Ursus-kelyhe).
2. Rézből kalapált, mindennapi használatra készített, kisebb méretű (általában 12 cm körüli magas) kelyhek (Ludger-, Cundpald- és St. Cuthbercht-kelyhe, a hexhami kehely).

221Mindkét kehelyfajtát elkészülte után arannyal vagy ezüsttel vonták be.

Kelyhünk formailag a kontinentális kelyhek csoportjába tartozik. Összképre legközelebbi rokona a

Tassilo-kehely, coppája Ursus kelyhére emlékeztet, míg lába Ludger kelyhével is összevethető. Öntött bronz nyakgyűrűje a Tassilo-Grimfridus-Stare Vrlika csoporthoz kapcsolja. Formai rokonai és összetevői tehát a kontinens öntéssel dolgozó műhelye felé mutatnak, a közép-európai, délnémet körre. Kalapált technikáját és méretét azonban nem műhelyhagyományok, hanem az öntött kelyhektől eltérő gyakorlati rendeltetése szabta meg.

Láttuk, hogy az angolszász kelyhek és a románkori angol kelyhek között bizonyos formai rokonság, továbbfejlődés tapasztalható. Ez az ősi, helyi hagyományokat követő ötvöstradíció a kontinensen is megfigyelhető, és fontos adatokat szolgáltat nemcsak a Tassilo-Cundpald típus kontinentális eredetére, hanem hazájára is.

Falke a Nancyban őrzött St. Gozelin (touli püspök 922–962) kehely egyes elemeit a Grimfridus-kehellyel összevetve, arra a gondolatra jutott, hogy mindkettő lotharingiai munka.⁷⁰⁽⁵⁵⁾ Ugyanakkor a Cundpald-kehely széles coppáját is a Gozelin-kehely csészéjével vetette össze. Ezt a korban nem messze álló lotharingiai párhuzamosítást azonban maga sem folytatja, amikor kelyhünket a Tassilo-kehellyel hasonlítja össze.

A 10–11. századból ránk maradt kelyhek közül legközelebb állanak a petőházihoz az Osdag (989), Diethmar (1044) és Hezilo (1079) hildesheimi püspökök sírjaiban talált kelyhek.⁷¹⁽⁵⁶⁾ Mindhárom ezüsből készült, kissé ívelt falú csonkakúp alakú talpuk kisebb-nagyobb bevéveléssel szervesen folytatódik a velük egy lemezből készült, kidomborított nodusban. Nemcsak talpuk és nodusuk közeli rokon a Cundpald-kehellyel, de nyilván a kelyhek összeszerelése is, mivel mindhárom noduson 1–3 tagú öntött gyöngyözött nyakgyűrű felett helyezkedik el a széles szájú, de inkább féltojásra emlékeztető cuppa.

Mindhárom hildesheimi kehely alakját és technikáját tekintve a Cundpald-típus általános formai leszármazottjának tekinthető. Egy következő hildesheimi püspök, Udo (1114) sírjában talált ezüst kehely,⁷²⁽⁵⁷⁾ – bár még mindig emlékeztet típusunkra – már a következő fejlődés csíráit hordja magában.

Poppo trieri érsek (1049) 5 cm magas kis arany kelyhét⁷³⁽⁵⁸⁾ már Foerk helyesen sorolta típusunk formai rokonai közé, valamint salzburgi St. Peter székesegyház 10 cm magas, 12. századi kelyhét is,⁷⁴⁽⁵⁹⁾ ami számunkra már csak azért is fontos, mivel a Tassilo-kehely hazájában készült.

A felsorolt példákban levonhatjuk a tanulságot, hogy a német földön készült Tassilo- és Cundpald-kehely 10–12. századi formai leszármazottai szintén német földön, a Trier–Hildesheim–Salzburg bezárta háromszögben élnek tovább.

Ami a nodust a coppával vagy talppal összekötő, öntött gyöngyözött gyűrűket illeti, jól bevált technikai fogásról lévén szó, korántsem tulajdoníthatunk nekik túlzottan jelentős szerepet. A Grimfridus–Tassilo–Cundpald-kelyhekből és a stare vrlikei füstölőből álló korai csoporthoz csatlakozik a 10. század elején Gozelin kelyhe,⁷⁵⁽⁶⁰⁾ amelyen a nodus és a talp között foglal helyet gyöngyözött gyűrű; mindhárom 10–11. századi hildesheimi kehely,⁷⁶⁽⁶¹⁾ a trieri Poppo kelyhe, ²²²a 11. századi Ste Josse sur Mer-i 20 cm magas kétfülű díszkehely⁷⁷⁽⁶²⁾ nodusa alatt és felett alkalmazott gyöngyözött gyűrűkkel; a 12. század eleji német mestertől készített cividalei díszkehely,⁷⁸⁽⁶³⁾ a salzburgi St. Peter 12. századi kelyhe⁷⁹⁽⁶⁴⁾ a mienkhez hasonlóan a nodus és cuppa közé elhelyezett nagygömböcsös nyakgyűrűvel és az Innsbruck-wiltoni díszkehely⁸⁰⁽⁶⁵⁾ (12. sz.), amelyen a nodus alatt és felett alkalmaztak gyöngyözött korongokat.

A gyöngyözött nyakgyűrűkről tehát elmondhatjuk, hogy a kontinensen kialakult frank-német

ötvíshagyományban gyökereznek, folyamatosan használták őket a 12. század végéig, sőt legkésőbbi előfordulásukra éppen az Alpok vidékéről (Salzburg, Wilton) vannak adataink.[81\(66\)](#)

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cundpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / Ornamentika

Ornamentika

Első pillantásra nem is tűnik szembe, hogy a Cundpald-kehely vésett szalagornamentikája milyen változatos. A kehelyen a következő mintákat találjuk:

A) 3 szálból (egy kettős és egy magányos) fonott futó minta (3. kép). Talpszegély.

B) 4 szálból (két kettős) fonott futóminta (3. kép). Talpszegély.

C) Váltakozó 8-as és háromtagú 8-as mintából összefonott futóminta (3. kép). Cuppa-perem.

D) Háromszögbe foglalt szalagkompozíciók. Nyolc különböző minta (3. kép) a cuppán és a talpon.

A szalagornamentika keleti eredetéről, bejutásáról a korai keresztény művészetbe s elterjedéséről a koraközépkori művészetben már köteteket írtak.[82\(67\)](#) Hampel sem ment bele az „unos-úntalan” ismételt motívum elemzésébe, mindössze arra utalt, hogy a hazai avar műiparban is gyakran előfordul. – Valójában azonban csak a legegyszerűbb s egyben világméretben legelterjedtebb A) (háromszálas) futóminta (amelyet a kutatás akkoriban „langobard szalagfonódásnak” nevezett) gyakori a 6. sz. végétől a 7. sz. közepéig terjedő kora-avarkori leletekben,[83\(68\)](#) míg a 7. sz. végén új keleti népekkel megjelenő sokkal gazdagabb szalagornamentika – azon kívül, hogy szalagfonadék – semmi kapcsolatot nem mutat mintáinkkal.

A Cundpald-kehely értelmezéséhez azonban olyan művészeti körre lenne szükségünk, ahol valamennyi típusunkat lehetőleg egyidőben használták. Nézzük először a fémművesség emlékeit.

Az itáliai langobard aranykereszteken A. és B. motívumunk külön is, együtt is gyakori (igaz, sokszor egyik végükön kígyófej-végződéssel), míg C) motívumunk csak végtelen 8-as szalag alakjában általános.[84\(69\)](#)

A 7. századi gót, frank és burgund fémművesség készítményein, elsősorban bronz díszcsatokra vésvé, gyakori az A) és B) szalagfonat, sőt több ízben együtt [223](#) is előfordulnak.[85\(70\)](#) Egy bronz szíjvégen összefonott 8-as ornamentikánk rokonát is megtaláljuk.[86\(71\)](#)

Míg frank-burgund területen mintáink bronzba vésvé, tehát technikailag is hasonló módon fordulnak elő, addig Dél-Németországban az alamannoknál és bajoroknál bronzba vésett vagy bronzba öntött változataik ritkábbak,[87\(72\)](#) annál gyakoribbak viszont tausírozott vas övdíszeken.[88\(73\)](#)

A vésett bronz és tausírozott vas övdíszeken szalagmintáinkkal a 7. században még párhuzamosan élő germán állatstílus a 7/8. század fordulójától az egész kontinensen elveszti eredeti jellegét, egyszerű szalagfonatokban oldódik fel, illetve halódik.[89\(74\)](#)

A 8. század első feléből ismert kevés délnémet leleten (a 8. századtól kezdve az ír-angolszász missziók hatására eltűnnek a sírokból a mellékletek) pl. a merchingi késnyélen[90\(75\)](#) vagy a gazdag tűzaranyozással is díszített pollingi scramasax tokdíszen[91\(76\)](#) már kizárólag szalagornamentikával találkozunk. A mi

szempontunkból a legjobb párhuzamot, 8-as szalagdíszítményünk közeli rokonát mégsem a fémművesség őrizte meg, hanem a bambergi dóm kincstár ún. Szt. Péter-kése markolatát és tokját borító, gazdag csontfaragás.⁹²⁽⁷⁷⁾ Haseloff, a bambergi szalagfonatokat miniatúrákkal összevetve, megállapította kontinentális eredetüket és a 8. század első felében Bamberg körül működő mester munkájának tartja.⁹³⁽⁷⁸⁾ Dél-Németország, közelebről Bajorország 7–8. századi ötvös és faragó gyakorlatában tehát A–C szalagmintáink otthonosak voltak.

A brit szigetek fémművességének bonyolult szalagornamentika-kincsében nincs hely ilyen egyszerű kontinentális motívumok számára. A 8. századi athlonei bronz feszület egymásba font végtelen 8-as mintái⁹⁴⁽⁷⁹⁾ épp úgy csak elvi párhuzamok, mint a canterbury korongos fibula egybekapcsolt egyszerű nyolcasai.⁹⁵⁽⁸⁰⁾

Mintakincsünk életét a nyugat-európai kontinentális fémművességben legfeljebb a 8. század közepe tájáig tudjuk követni. Ekkor általánosan helyet ad az angol-ír-germán állatornamentika új, sajátos elemeivel gazdagodott, korai karoling-kori ²²⁴szalagstílusnak. Ezek a korai karoling stílussal díszített tárgyak angolszász előképeket utánoznak és időben éppen a Tassilo-kehely köré csoportosulnak.⁹⁶⁽⁸¹⁾ Koruk Pippin és Nagy Károly uralkodásával esik egybe, a 9. századba már nem nyúlik jelentősen bele, illetve új (növényi elemekből, maszkokból álló, ékkövekkel kombinált) karoling ornamentika váltja fel.

Az egyszerű szalagornamentika ettől az időtől kezdve már csak a bizánci művészetben és peremterületein él, ide számítva a venét-dalmata és a viking szalagornamentikát is.

A fémművesség vésett szalagornamentikáját megvizsgálva, azt szűrhetjük le, hogy a Cundpald-kehely futó szalagmintái a 6–7. század fordulójától a 8. század közepe tájáig virágzó kontinentális stílus körébe tartoznak. Stílusa megelőzi tehát azt a Tassilo-kehellyel 777 körülre, illetve az utána következő évtizedekre keltezett, általában (sőt a kontinensen szinte kizárólag) öntéssel előállított új insularis stílusú állatszalog-ornamentikát, amely az angol-ír missziók művelődési hatásaként a korai karoling korszak művészeti stílusává vált.

Eredményeink még világosabban követhetők, motívumaink eredete és kora még jobban megközelíthető, ha mintáinkat a karoling korszakot megelőző időkben készült kódexek gazdag miniatúra-kincsével vetjük össze.

Az A) háromszálas fonatunk legkorábbi párhuzama a New York-i Morgan Library evangéliumban található,⁹⁷⁽⁸²⁾ amely feltehetőleg Corbie-ban íródott a 700 körüli években. Összes többi párhuzama 750 körül keletkezett. Ezek: az észak-franciaországi műhelyben készült montpellier-i (Bibl. 3) evangélium,⁹⁸⁽⁸³⁾ az oxfordi Bodlean Library 126. sz. ugyanott készült Augustinus-kódexe,⁹⁹⁽⁸⁴⁾ a British Museum Add. 11878. sz. Luxeuil-ben miniált kódexe¹⁰⁰⁽⁸⁵⁾ és az autuni Gudohinus-evangeliarium,¹⁰¹⁽⁸⁶⁾ amelyet 751–754 között fleury-i műhelyben festettek.

A B) négyszálas fonatunkhoz első helyen ismét az autuni Gudohinus-eventeliariumot kell említenem,¹⁰²⁽⁸⁷⁾ továbbá a 760 körül Corbie-ben miniált a parisi Bibl. Nat. kódexei között levő lat. 12190. sz. Augustinus kódexet¹⁰³⁽⁸⁸⁾ és az Ehternachban 775 körül készült a trieri dómban őrzött (61,134 sz.) evangéliumot.¹⁰⁴⁽⁸⁹⁾

A C) fonott 8-as motívum megtalálható a 780 körül Észak-Itáliában miniált karlsruhei LVII. sz. Augustinus-kódexben,¹⁰⁵⁽⁹⁰⁾ a trieri dóm 61,134. sz. – már említett – 775 körül Ehternachban miniált evangéliumában,¹⁰⁶⁽⁹¹⁾ a 770 körül Corbieben készült, leningrádi F. v. I. N. 6. Ambrosius-kódexben,¹⁰⁷⁽⁹²⁾

végül a vitás eredetű, 770 körülre keltezett Wien-Nationalbibl. 1224. sz. Cutbercht-evangeliumban.[108\(93\)](#)

225A rendkívül gazdag szigeti ír és angolszász miniált kódexanyagban ezek az egyszerű motívumok épp úgy nem szerepelnek, mint a fémművességben. Az egyetlen kivétel a nagyon korán, még 700 körül miniált dublini Trinity College 57. sz. híres ír Durrow-evangeliarium, amelyben a korabeli európai szalagornamentika valóságos tárházát alkalmazták, s ahol az egyik kereten, alárendelt jelentőséggel, többek között a négy szálból fonott szalagot és ugyanennek egy hosszú 8-as szalagokkal összekapcsolt változatát is megtaláljuk.[109\(94\)](#)

A problematikus Cutbercht-evangelium a salzburgi püspöki könyvtár számára készült s kezdettől fogva annak a tulajdonában volt, ami számunkra sem lényegtelen. Ha ugyanis elfogadjuk azokat a jól megalapozott véleményeket, amelyek a régebbi elképzelésekkel szemben salzburgi vagy kremsmünsteri munkának tartják,[110\(95\)](#) akkor kiderül, hogy az időben a petőházi kehelyhez közel álló, azonos motívumokat tartalmazó kódexek kivétel nélkül kontinentális műhelyekben készültek, keletkezésük pedig 750–775 közé tehető.

A Cutbercht-evangelium keletkezésének kérdése számunkra még azért sem lényegtelen, mert újabb fényt vet a Tassilo-kehelyhez való viszonyra. Az európai kelyhek között ugyanis csak a Tassilo- és Cundpald-kelyhen van szalagornamentika s ezt az összefüggést a kutatás igyekezett is – a párhuzam elmélyítése érdekében – kihasználni.[111\(96\)](#) Csakhogy a Tassilo-kelyhen egészen más, sokkal bonyolultabb szalagminta fut, amelynek többek között jó angolszász-ír megfelelője is van, tehát angolszász eredete sincs kizárva – függetlenül attól, hogy angolszász mestere hol működött.[112\(97\)](#)

Ilyenformán pedig a Tassilo és Cundpald kehely szalagornamentikájának összefüggéséből mindössze annyi marad, hogy fonatdísz mindkettőn előfordul. A kremsmünsteri kelyhen szerepe alárendelt, a képmezőket keretezi, a petőházi kelyhen a főmotívum: a cuppa peremén és talpszegélyén. A Tassilo-kelyhen bronzba öntött bonyolult szalagmotívum található, a Cundpaldon helyi merovingkori hagyományokban gyökerező, különböző vésett fonatok.

Végére hagytam a D) háromszögbe komponált szalagmintát, amelyhez nem találtam párhuzamot. A miniált kódexeken a címlapsarkokat vagy az iniciálékat díszítik háromszögbe vagy egyéb mértani mintákba foglalt, bonyolultan összefonódó szalagdíszek.[113\(98\)](#) Ezeket azonban mindenkor egyetlen végtelen szalagból komponálták, míg a mi motívumaink minden esetben legalább két zárt szalagból vannak láncszerűen összefűzve.

Nem kereshetjük mintaképét az insularis eredetű, háromszögbe komponált szalagálat-alakokban sem. Ilyenek a Book of Kells-től[114\(99\)](#) és a lindisfarnei Gospeltől[115\(100\)](#) a mahndorfí és donzdorfí övdíszeken át[116\(101\)](#) a Tassilo-kehelyig követhetők,[117\(102\)](#) de sokkal bonyolultabb, és ami fő, az állatrészeket mindig hangsúlyozó kompozíciókban.

226A mi motívumainkban a feltételezhető állatfonat-előzmény már nem ismerhető fel, az insularis állatstílus pedig – mint láttuk – a kontinentális szalagstílus elsorvadása után lép fel ismét.

A zárt formákban, pl. kisszíjvégekre vagy más övveretekre komponált kontinentális germán állatornamentika növényi indákká egyszerűsödését figyelhetjük meg néhány késői, 7. századi bajor övkészleten,[118\(103\)](#) a közvetlen összeköttetésig azonban ezekkel sem jutunk el.

Egyéb hiányában tehát az a feltevés marad, hogy a háromszögbe komponált szalagot mestere – az

évszázados, európai és bajor földön is mély gyökereket eresztett – merovingkori szalagornamentika önálló változataiként rajzolta meg. A változatosság, ami ennek a díszítőstílusnak az egyik lényege, egyáltalán nem lehet meglepő kelyhünkön sem.

Az ékkődíszítésről – nem maradván ránk – kevés mondanivalónk van. A délnémet fémművességben az a szokás, hogy fém dísz tárgyak felületére kis kerek rekeszbe foglalt ékköveket vagy pasztát erősítenek – mint azt már P. R. Reinecke megfigyelte¹¹⁹⁽¹⁰⁴⁾ – a Tassilo-kehely körül csoportosuló korai karoling művészeti alkotásokon lép először fel. O. Tschumi szerint a 8. század végi karoling művészetre jellemző.¹²⁰⁽¹⁰⁵⁾

Kerek rekeszbe foglalt ékköves díszítés van a Tassilo-kehely nodusán is, amelyhez Haseloff – a fenti megállapításokon túl – az engeri evangélium-tábla szíjvég alakú könyvzárját idézi, amelyen korai karoling állatstílus és kerek rekeszben ékkődíszítés van.¹²¹⁽¹⁰⁶⁾ Ezek az adatok megnyugtatóan tisztázzák a bajor eredetű Cundpald-kehely ékkődíszítésének terminus post quem-ét.¹²²⁽¹⁰⁷⁾

Az ékkövek felszerelése a Cundpald-kehelyre szerintem különben sem csak stílus vagy időrendi kérdés, hanem elsősorban minőségi. Püspököktől használt koraközépkori kelyhekről ugyanis korábbról is, későbből is fennmaradtak olyan adatok amelyek ékköves díszítésükről szólnak. A Szt. Cutbercht sírjában talált (már említett) 687 körüli kelyhet a translatio iratai ékkövesnek írják le.¹²³⁽¹⁰⁸⁾ Hasonló kehelyről maradt ránk leírás a 825. évi párizsi zsinat aktáiban is,¹²⁴⁽¹⁰⁹⁾ tehát az ékkődíszítés elsősorban „rang” kérdése volt.

A koraközépkorból ránk maradt díszkelyhek jelentős részén valóban ékkődíszítést találunk, így pl. az egyik monzai kehely domborművön, a chellesi, a gourdoni, a st. denisi és a kremsmünsteri kelyheken.¹²⁵⁽¹¹⁰⁾ Különösen jelentős Szt. Gozelin toulai püspök (922–962) kelyhe, amelynek peremén is ékköves díszítés²²⁷ van.¹²⁶⁽¹¹¹⁾ Igaz, hogy az itt említett ékkövek többnyire nem a kelyhek testén, hanem külön szalagpántokon foglalnak helyet, ez azonban a lényegét alig érinti.

A Cundpald-kehely ékkődíszítésében tehát elsősorban „rangemelkedést” látok. Az egyszerűbb, mindennapi használatra szánt kehely ebben a későbbi időpontban feltehetőleg magasrangú egyházi személy által használt kehellyé „lépett elő”. Ez az esemény a legközelebbi régészeti párhuzamok szerint a 8. sz. legvégén következhetett be.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cundpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / A Cundpald-kehely kora

A Cundpald-kehely kora

Vizsgálatainkat összegezve, a következőket állapíthatjuk meg:

A petőházi kelyhet a 8. században a bajor Cundpald készítette. Cundpald ötvös a korabeli rézmegmunkálás és tűzaranyozás fogásain kívül a kontinentális-későmeroving díszítő-stílus elemei között is otthonosan mozgott. A petőházi kehely feltehetőleg első egyházi megrendelése lehetett, mivel a munka sikeres befejezésekor – a korabeli egyházi ötvösgyakorlattól idegen módon és helyen – a noduson a pogány és félkeresztény germán ötvösök szokása szerint örökölte meg nevét.

Cundpald kelyhéhez a mintát készen kapta a nyugat-európai kontinentális kelyhek sajátos németföldi változatában. A német kelyheknek erre a csoportjára a petőházi kehely korában, de még századokkal

később is, jellemző volt a nodussal egy tagból készített láb és nodust a cuppával összekötő nyakgyűrű. A csészét és a nodust a 7–8. században a kontinensen elterjedt és Bajorországban is használt merovingkori szalagmotívumokkal díszítette. A szalagdíszítést a mester vagy műhelyének valamelyik tagja az ugyancsak merovingkori hagyományban gyökerező, de egyénileg áltaformált, háromszögbe komponált változatos szalagdíszítéssel egészítette ki.

A minden ízében bajor kelyhen az egyetlen idegen elem az angolszász *capitalis maiuscula* betűkből álló felirat. Hasonló *maiuscula* feliratot más korabeli kontinentális kehelyről és fémtárgyokról nem ismerek. Az angolszász *maiuscula* abc a Bonifatius-féle angol misszióknak a független bajor hercegség területén a 730-as években elért sikerei nyomán verhetett egy időre gyökeret.

A petőházi kehely keltezésére a következő adatokat vehetjük számításba: formájához a Tassilo-kehely készülési évét + – 777. Vésett szalag díszítése korábbi a korai karoling stílus hivatalos bajor-földi térhódításánál (788), elméletileg azonban a korai karoling stílusú Tassilo-kehelynél is (777). A Cundpald-kehely vésett szalagornamentikája a fémművességben virágkorát a 7. században élte, legkésőbbi emlékei Dél-Németországban a 8. sz. közepéig követhetők. Motívumait miniált kódexekkel összekötve, a 750–775 közötti éveket nyertük. Angolszász *maiuscula* írás 739–788 között képzelhető el Bajorországban, a Tassilo-kehely kontinentális *maiusculái* alapján azonban elméletileg inkább 777 előtt. A Cundpald név-alak hangsúllyal 8. századi, ritkábban 9. sz. eleji névsorokra jellemző, „pald” végződése elsősorban 788 előtt általános. Végül az ír Virgilius salzburgi püspökké szentelése (767–784) után már nehezen képzelhető el egy egyházi célra készült munkán olyan félpogány ötvös hivalkodás, mint amilyen kelyhünkön olvasható. Virgilius korának a helyi kontinentális típusú, angolszász és korai karoling díszítőelemeket viselő, személytelen Tassilo-kehely felel jobban meg.

228 Mindezek alapján a Cundpald-kelyhet korábbinak, – pontosabban: korábbi stílusúnak – tartom a kremsmünsteri kehelynél. Készülését a salzburgi egyházmegye területén fekvő bajor ötvösműhelyben a 760–770 körüli években sejtem.

Ez az eredmény szöges ellentétben áll azokkal az eddigi véleményekkel, amelyek a Cundpald-kelyhet a Tassilo-kehely szerény utáztatának vélik. A valóságban, a közös németföldi előképekre visszavezethető lábon és felépítésen kívül, kevés közvetlen rokonság állapítható meg a két kehely között. A Tassilo-kehely fejedelmi megrendelésre készült s eredetileg sem mindennapi egyházi célra, hanem díszkehelynek. Nem lehet közös a műhelyük, mivel más a technikájuk. Más hagyományban gyökereznek díszítő mintáik, másfajta a feliratuk – eltekintve a díszkehely egyéb részleteitől.

A Cundpald-kehely az utolsó önálló bajor herceg uralma alatt virágzó bajor ötvösség sajátos és egyéni készítménye s mint ilyen, joggal foglalhat el önálló helyet az európai koraközépkori művészetben.

Hátra van még a kérdés, kinek a számára, milyen céllal készülhetett a kehely.

Méreteik alapján a hasonló kelyheket általában ún. „utazó kehelynek” szokták tartani, valójában azonban egyszerűen mindennapi használatra készült kelyhekről van szó. Tulajdonosa, használója mégsem lehetett vándor misszionárius szerzetes vagy egyszerű pap. Valószínűtlenné teszi ezt gazdag aranyozása és díszítése.

Különbéleg legendákból és zsinati aktákból tudjuk, hogy a 9. sz. előtt az arany, aranyozott vagy ezüst kehely ritkaságszámba ment. A Vita Columbanii pl. megemlíti, hogy a szent egyszerű rézkelyhet használt. [127\(112\)](#) A németiség nagy angolszász apostola, Bonifatius a 8. sz. közepe táján a fakelyheket kedvelte. [128\(113\)](#)

Általánosan használták kehelynek az üveget, az ökörszarut, a rezet és a bronzot. Használatuk ellen csak a 8. sz. végétől, a 9. századtól kezdenek pápai rendelkezések és különböző zsinati határozatok fellépni, a szarvat pl. csak 786-ban tiltják el,¹²⁹⁽¹¹⁴⁾ míg a réz és sárgaréz ellen csak a 9. században lépnek fel először. Ez azonban nem sokat használt. Angliában pl. még a 9–10. században is egyházi, és királyi rendeletek sorával kellett az üveg és fa kelyheket tilalmazni.¹³⁰⁽¹¹⁵⁾

A mi szempontunkból lényeges határozat maradt fenn Regino prümi apát kánon-gyűjteményében az Admonitio Synodalis-ban, egy kétségtelenül 9. századi zsinati határozat, amely a papok gyakori rosszulléte miatt megtiltotta a rézkelyhek használatát és elrendelte, hogy aranyból, ezüstből, nagyon szegény egyházaknál legfeljebb ónból kell lenniük.¹³¹⁽¹¹⁶⁾ A petőházi kehely már évtizedekkel e rendelkezés előtt gondosan aranyozva volt, tehát nyilván azon német egyházi körök számára készült, akiket a 8. század közepén Bonifatius állítólag ezekkel a szavakkal ostromozott: „Quondam sacerdotis aurei ligneis calicibus utebantur, ²²⁹nunc e contra lignei sacerdotis aureis utuntur calicibus”¹³²⁽¹¹⁷⁾ –, s ha a szent püspök korholó szójátékát nem is kell szó szerint elhinnünk, mindenesetre magasrangú egyházi férfiú számára, gazdag egyház megrendelésére készült.

A második időrendi korszak a kehely használatában a 8–9. század fordulója, amikor az ékkövek felszerelésével ténylegesen magas egyházi méltóság használatába került. Harmadik időrendi periódusa a földbe kerülés volt.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Bóna István: Cunpald fecit A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon II. rész / A lelőkörmények

A lelőkörmények

A középkorból ránk maradt kelyhek háromféleképpen vészelték át az évszázadok viharait: 1. kincstárakban, 2. elrejtett kincsben, 3. sírban.

1. A székesegyházak és apátságok kincstáraiban általában a legkiválóbb alkotások, díszkelyhek maradtak ránk. Ilyenek pl. a gourdoni Sigismund-kehely, a velencei S. Marco-kincstárban őrzött, 1204-ben Bizáncban rabolt páratlan szépségű kelyhek és ilyen a kremsmünsteri Tassilo-kehely is. – Már csak másodlagosan sorolhatjuk ebbe a csoportba azokat az eredetileg sírba tett kelyheket, amelyek translaticiok alkalmával napvilágra kerülve, szintén a dómok kincstárait gyarapították.

2. Kincsben találták az angolszász trewhiddlei és hexhami kelyheket. Mindkettő elrejtett pénzzel és egyéb értéktárgyakkal együtt került elő. Ez a körülmény szerintem kizárja, hogy a petőházi kehely is egy kincs egyik darabja lenne, a kísérőleletnek ugyanis okvetlenül híre ment volna.

A két első módot kizárva, marad a harmadik – hagyományos – lehetőség, ti. hogy kelyhünk sírból került elő. És valóban a 8–13. századból ismert nyugat-európai kelyhek 90%-a ilyen módon, sírokban maradt ránk.

Az általam ismert legkorábbi olyan püspöksír, amelybe kelyhet és patenát mellékeltek, 1911-ben Antiochia közelében, az Orontes melletti Rihaban került elő.¹³³⁽¹¹⁸⁾ Korát a 6. századra teszik.

Az angolszászok nagy térítője, Szent Cutberchtnek (687 körül) durhami sírjában az 1104. évi translaticokor patenával együtt aranyozott bronz kelyhet találtak, amely azóta, sajnos elveszett.¹³⁴⁽¹¹⁹⁾ Szent Ludger (809) kelyhét már említettem. A 788-ban készült, méretében és kivitelében a petőházihoz közeli rokon

kehely 20 évi használat után kísérte el a szentet.[135\(120\)](#)

Adataink a 10–11. század fordulójától kezdenek rohamosan szaporodni. Kehely került elő Osdag (989), Diethmar (1044) és Hezilo (1079) hildesheimi, Eberhard (1042) bambergi, Poppo (1047) trieri, Reginbald (1039) speyeri, Theoduin (1075) liègei, Bernulf (1054) utrechti, Adalvard (1072) skarai. Birin dorchesteri és I. Friedrich (1084) münsteri püspökök sírjában.

A 6–11. századi sírokban talál kelyhek egyike sem temetkezési célra készült ún. sírkehely, de nincs közöttük díszkehely sem. A legtöbb ezüsből, aranyozott vagy ezüstözött rézből és bronzból van, sőt még egy színarany is akad. Számos darabon fordul elő felirat és díszítés. Méretük általában kicsi (az 5 cm-es arany példánytól eltekintve) 12–17 cm között váltakozik. Mint említettem, ezeket a kisméretű kelyheket többen „utazó kehelynek” szokták nevezni. Valójában kisebb méretű, napi használatra készült kelyhekről (calices [230](#)quotidiani) van szó. A legtöbbről megállapítható, hogy nem új állapotban került sírba (a werden Ludger-kehely esetében erre évszámok bizonyíték van), több példánynak, pl. a hildesheimieknek határozottan régies formájuk van. A sírba helyezés dátumát tehát sok kehelynél évtizedekkel is későbbinek vehetjük a készülésnél.

A 12. századtól kezdve a mindennapi kelyhek mellett megjelennek a sírkelyhek. Többé-kevésbé ilyenek már Udo (1114) hildesheimi, I. Adalbert (1137) mainzi, II. Konrád von Sternberg (1192) wormsai, Flambard (1128) és Geoffry Rufus (1140) durhami püspökök ezüst vagy ezüstözött kelyhei. Ebben az időben tűnnek fel az első sírkelyhek Közép-Európa keleti felében is. A prágai vár B. udvarának román kori templomában talált kis, 12. századi bronz kehely és patena minden bizonnyal az egyik prágai püspök sírját jelzi. Kifejezetten sírkehely a kalocsai székesegyház érseksírjában talált bronz és ezüst példány is.

Ugyanúgy vagyunk a 13. században Absolon (1201) lundi, Hubert Walter (1205) canterbury, Theoderich (1242) és Heinrich (1286) magdeburgi, Hervée (1223) troyesi, Michael de Villoiseau (1260) angersi, Bernard Calvus (1240) vichy-i, Walter Cantelupe (1266) worcesteri, Nicholaus de Longespée (1297) salisbury, Grostate (1253) és Richmond de Gravensend (1279) lincolni, Thomas de Bitton (1292–1307) exeteri, továbbá név szerint nem azonosítható 13. századi mainzi, trieri, sensi, yorki, salisbury, chicesteri és herefordi püspöksírok kelyheivel.

A 13. századtól kezdve találkozunk először kehely-melléklettel apátok sírjaiban is. Ilyen pl. a Henry of Worcester (1263) eveshami apát, vagy a lengyelországi lenczycai apátság 21. sírjában talált ezüst kehely és patena.[136\(121\)](#)

Az Európa különböző országaiból a 7–13. század közötti időből felsorolt püspökök kelyhünk értelmezésére nézve fontos adatokat szolgáltatnak. Megtudjuk ugyanis belőlük, hogy csak magas egyházi méltóságok sírjaiba tettek kelyhet és patenát. A tárgyalt időszakban 43 érsek és püspök sírjának melléklete a kehely, apátsírban csak kettőben fordul elő, de mindkét esetben csak a 13. században.[137\(122\)](#)

Feltételezhetjük tehát, hogy a petőházi sírba a koraközépkornak hazánk területén működött térítő püspököt temettek el! Ennek a püspöknek a sírjába került méltóságának jeleként a bajor Cundpald – feltehetőleg a püspök által ékkövekkel díszített – alkotása, talán az a kehely, amelyet az elhunyt egyházi férfiú munkája során a legtöbbet használt.

De hol temették el ezt a püspököt?! Nyugodtan feltételezhetjük: templomban. A legutóbbi évtizedek módszerükben is egyre finomódó régészeti kutatásai túlhaladottá tették az európai koraközépkori „kóbor” térítő püspökök és misszionáriusok „szabadtéri tevékenységéről” hangoztatott régebbi elképzeléseket. A

bombasújtotta román és gótikus székesegyházak helyreállítása során végzett ásatások, majd a meglepő eredmények nyomán tervszerűvé vált kutatás, egymás [231](#) után tárta fel ezek alatt az épületek alatt a korábbi karoling-, és merovingkori, sőt ókeresztény templom-előzményeket (Paris–St. Denis, Nivelles, Xanten, Trier, Köln, Salzburg, Morken stb.). Számos helyen bukkantak elő – elsősorban az egykori római birodalom határain kívül – a kőtemplomok alatt korábbi karoling vagy meroving kori cölöpszerkezetű fatemplomok nyomai (Nivelles-Notre Dame, Grobbendonk, Maastricht-Notre Dame, Breberen, Pier, Paulenberg, Doveren, Rommerskirchen stb.), a közelmúltban tárták fel egy román templom alatt a dán királyok székhelyén, Jellingben az egykori pogány szentély helyére épített első fatemplomot (10. sz.) is. [138\(123\)](#)

A templomok belsejében egyházi személyek és világi urak temetkeztek, körülöttük a köznép. Magyarországon a zalavári récés-kúti bazilika alatt Sós Ágnes 3 hajós, 29 m. hosszú fa bazilika nyomaira bukkant a 9. sz. első feléből. [139\(124\)](#) A frank uralom korai szakaszában ilyenek Pannóniában is épültek, körülöttük és bennük temetkeztek.

Nincs kizárva tehát, hogy karoling-kori fatemplom állott Petőházán is és ilyenben temették el a püspököt, s mivel épületalapokról nem esik szó egyik beszámolóban sem, talán ez is a legvalószínűbb. Elképzelhető azonban más is.

Ahogy a fatemplomok előbukkanása gyakorlatilag is rávilágított arra az elméletileg is egyedül elfogadható álláspontra, mely szerint a keresztény térítésnek, a keresztény istentiszteletnek elengedhetetlen tartozéka a templom (amit csak a térítés legkezdetén ideiglenesen helyettesíthet szabadtéri istentisztelet), [140\(125\)](#) úgy az ásatások azt is kiderítették, hogy kőtemplomok építése, római kori ókeresztény templomok átépítése szintén az állandó gyakorlat közé tartozott püspöki templom esetében egyenesen szükségszerű volt.

A rómaiaktól soha meg nem szállt Írországra már az első misszionáriusok kő imaházakat emeltek. [141\(126\)](#) Angliában Augustinus röviddel a szigetországra érkezése után megalapította a canterbury St. Péter-Pál egyházat. A háromhajós kő bazilika az ásatások tanúsága szerint halálakor (604) már készen állott. A rákövetkező időben pedig sorozatosan épültek a kőtemplomok. [142\(127\)](#)

A római birodalmon kívül, pl. Morvaországban az elmúlt évtized ásatásai nyomán egyre-másra kerültek elő a 9. századi kőtemplomok. [143\(128\)](#) Pannóniában a frank korszak kőépítkezéseiről a salzburgi névtelen adatain kívül [144\(129\)](#) eddig a fenékpusztai II. bazilika [145\(130\)](#) három apszisos átépítése és a zánkai oszlopok [146\(131\)](#) tanúskodnak. Elvileg nincs tehát akadálya, hogy Petőházán kőből épített templommal, a bajor-frank egyház korai pannóniai központjával számoljunk. A Petőháza területén fekvő római település ehhez a kő építőanyagot mindenestre biztosította.

[232](#) Az eddigi petőházi leletek arra utalnak, hogy az Ikva melléke és a cukorgyár környéke minden időben lakott volt. A cukorgyár és az Ikva közti mesterséges tó létesítésekor későrómai péceli (badeni) csontvázas sír, koravaskori telep és kelta csontvázas sírokból származó kardok, lándzsák, nyakperek kerültek elő. [147\(132\)](#) Néhány évvel később a petőházi Kis utcában [148\(133\)](#) és a körülötte fekvő kertekben római sírokra akadtak. [149\(134\)](#) A következő leleteket az Ikva mentén partszakadás hozta felszínre: La Tène-B. kori csontvázas sírokból származó edénytöredékeket. Ekkor derült ki az is, hogy az Ikva mindkét partján bronzkori urnatemető fekszik. [150\(135\)](#) A cukorgyár mögött az Ikvával párhuzamos árok mélyítése alkalmával ismét nagyobb későrómai temetőre bukkantak. [151\(136\)](#)

Számunkra azonban azok az adatok a döntő fontosságúak, amelyek eddig nem szerepeltek az

irodalomban.¹⁵²⁽¹³⁷⁾ 1938-ban a cukorgyár területén a répaúszató építések során sírokat dúltak fel. A leletekből 1954-ben két edény és két bronz karperec a soproni múzeumba került (I. sz. 55. 228. 1–4.). A két jellegzetes későavar díszítetlen edény és a rombuszátmetszetű drótból készült, poncolt díszű karperecpár közelebbi keltezését az a két díszített cserép teszi lehetővé, amelyek az Ikva partján terepbejárás során kerültek elő.¹⁵³⁽¹³⁸⁾ Hullámvonalas díszítésük ÉNy-Magyarország és DNy-Szlovákia számos későavar temetőjének keramikájával rokon, egészen késői, 8. század végi, 9. század eleji típus.¹⁵⁴⁽¹³⁹⁾

A két lelet perdöntő. A 8. század végén, a 9. század elején Petőházán az Ikva partján későavar lakosság telepe, a cukorgyár területén – kelyhünk lelőhelyének közelében – pedig temetője feküdt.

A cukorgyártól 5 km-re, Sarródon 1956-ban Nováki Gyula 3 avar sírt tárt fel, egészen késői, 9. századra mutató mellékletekkel.¹⁵⁵⁽¹⁴⁰⁾ A környéken tehát a 9. század elején jelentős avar lakossággal számolhatunk.

Ebben a környezetben képzelhetjük el azt a korai, 9. századi fa- vagy kőtemplomot, amely a cukorgyár területén állhatott, s amelyben a püspököt eltemették.

Egy, már valószínűleg a honfoglalás idején teljesen elpusztult (később elhordott falú) kő-, különösen pedig fatemplomnak és a benne és körülötte nyugvó szegényes vagy melléklet nélküli temetkezéseknek természetesen kevés régészeti tárgyi emléke lehetett, a kelyhet leszámítva aligha kelthettek különösebb feltűnést.

A cukorgyár területén vagy a környéken a 9. századi templom utáni kutató ásatások megindítására egyelőre nincs fogódzópontunk. Vagy a véletlen, vagy új, modern technikai eszközökkel végzett terep- és talajkutatás adhat csak bizonyos választ feltételezéseinkre.

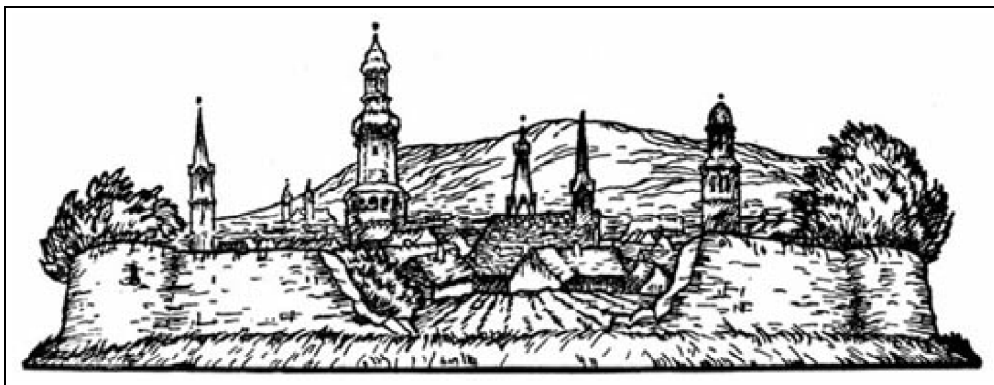
Megjegyzés. E tanulmány első részének megjelenése után az alábbi híradást vettem a petőházi születésű Ikvai Nándortól, a ceglédi Kossuth Múzeum igazgatójától: Magas kort megélt nagyapja bajmi Hadarics József, aki 18 éven át volt Petőháza bírása sokat emlegette a kelyhet s esetleg mint szemtanú (1872-ben született) a következőket mondotta: „Ahol most a vágóhid van, a kert végibe került elő az Ikvából. Csontok is vótak vele”. – Fontos ezzel kapcsolatban a ²³³helyszínt ismerő Ikvai kommentárja: „A nevezett vágóhid nagyapáék háza (most Kinizsi u. 11.) kertje végével egyirányban van, az Ikva Süttör felőli oldalán. Tehát úgy is mondhatni, hogy a hagyomány szerint a nagyapáék háza végiben kerül elő. Kubikusok új medret (egyenest) ástak az Ikvának. A régi vakmeder is nyomon követhető még. Tehát lényegében a kehely nem az Ikvából, hanem az újonnan ásott mederből (amely jelenleg már Ikva) került elő.”

– E híradással mindaz, amit a Cundpald-kehely előkerülési körülményeivel kapcsolatban fentebb valószínűsíteni igyekeztem, még inkább megerősödött: a petőházi kehely sírból, csontokkal együtt került elő! – A gyors és pontos híradást köszönöm Ikvai Nándornak.

Unger János kőfaragó háza a Kellner Sándor utcában (33. szám)

Folytatjuk

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Garai Lenke: A vasutasok sztrájkja Sopronban (1904)

Garai Lenke: A vasutasok sztrájkja Sopronban (1904)

Az 1904. év legnagyobb megmozdulása a vasutasok sztrájkja volt áprilisban. Az egész belpolitikai életet felrázta, a kormányt kevés híján megbuktatta, Ferenc Józsefet mozgósítási parancs kibocsátásra bírta.

A MÁV dolgozói fizetésemelést vártak, de a tervezett emelkedés, amit a kormány már nem halogathatott és amelynek a képviselőház a tárgyalására készült, nem érte el a követelt nagyságot. Az emelkedés összege 7 millió korona volt, amit a MÁV dolgozói 11 millióra kívántak felemeltetni. A vezérigazgatóság azonban ilyen méretekről hallani sem akart, és minden tárgyalást mereven elhárított.¹⁽¹⁴¹⁾ A MÁV szakszervezeti bizottsága április 20-ára Budapesten országos vasutasgyűlést szándékozott egybehívni a további tennivalók és a vezérigazgatóság elleni taktika megbeszélésére. Úgy tervezték, hogy a gyűlésre minden vasutas jegy és szabadság nélkül, tehát a hivatali előljárók megkerülésével eljöhet. Ludwig vezérigazgató – amint ez várható is volt – megtiltotta a gyűlés összehívását, ugyanakkor a főkapitányság is elutasította a beadványt, amiben az engedélyt kérték.²⁽¹⁴²⁾

A sztrájk a budapesti Rákosrendező pályaudvaron robbant ki, amikor a vasutasok megismerték a gyűlést felfüggesztő rendeletet. Megrongálták a vasúti berendezéseket, lehetetlenné tették a vonatok kiindulását és beérkezését. Április 20-án a MÁV ki nem nevezett munkásai is csatlakoztak a munkabeszüntetéshez. Az igazgatóság általuk szerette volna a sztrájkot megtörni. Annál is inkább látszottak erre a szerepre alkalmasnak, mert ezek között korábban nem volt semmilyen mozgolódás a tervezett fizetésemeléssel kapcsolatban, bár ezekről nem gondoskodott a törvényjavaslat.

Az igazgatóság azonban tévedett, mert a munkások nem voltak hajlandók sztrájktrórk lenni, szolidárisak voltak és csatlakoztak a forgalom dolgozóihoz.

„A MÁV ki nem nevezett 40.000 rabszolgájáról teljesen megfélemedkezett, igaz, hogy a kinevezettek sem köszönhetik meg az atyai gondoskodást, mely őket a kétségbeesésbe kergette, a fizetésemelési törvényjavaslatból kihagyták ezt a kategóriát, ennek igazi oka abban rejlik, hogy az intéző körök azt hitték, hogy meghaltunk.”³⁽¹⁴³⁾

²³⁵Csatlakozásuk erősítette a mozgalom lendületét, növelte a résztvevő tömegek számát, a vasúti forgalmat az egész ország területén megbénította. A parlamentben viharos viták kerekedtek. Tiszától intézkedéseket követeltek a gazdasági élet helyreállítására. Tisza ígéretett: „ha kell szuronnyal is helyreállítjuk a rendet, és teljesíteni fogom kötelességemet”.⁴⁽¹⁴⁴⁾ A vezetők letartóztatását rendelte el, de ez nem segített, sőt inkább növelte a sztrájk hevességét, a küzdelem egyre elszántabb lett.

„Ide jutottunk... a közös ügyek miatt, mely minden termésünket elnyomja idegenbe, saját fiaink pedig

éhínséggel küzdenek” – írja a 48 és függetlenségi párt lapja, erőt és érvet merítve dualizmus ellenes követeléseikhez⁵⁽¹⁴⁵⁾ „...hogyan fog megállni a most megindult lavina, azt bajos volna megmondani, de hogy a sztrájk nem fog a magyar politikai életben nyom nélkül elmenni, azt mindenki elhiheti.”⁶⁽¹⁴⁶⁾

Sopronban a pozsonyi vonalon április 21-én reggel 7 órakor kezdődött meg a sztrájk. A GYSEV vonal nem kapcsolódott a mozgalomhoz, végig különállóan és elszigetelten viselkedett, nem támogatták és nem is gátolták a MÁV dolgozóinak követeléseit. A Pozsony felé induló személyvonat személyzete megtagadta a szerelvény továbbítását, elvonulva a vasúti vendéglőbe, az egész napot beszélgetve itt töltötte. A személyzet a hajnalban érkezett pozsonyi felhívásra csatlakozott az országos eseményekhez. Példájukat percekben belül az egész állomás személyzete, munkásai követték, és hasonló eljárásra kérték fel a pozsonyi vonal minden állomását. Délre a felhívásnak meg is volt az eredménye, két állomás kivételével minden állomáson teljes volt a sztrájk, a forgalom szünetelt. „...a vonalak elkeseredése általános... a kitarás biztos... nem engednek...”⁷⁽¹⁴⁷⁾

A soproni kispolgári és radikális körök nem helyeslik a vasutasok viselkedését, de a szociáldemokraták sem.⁸⁽¹⁴⁸⁾

„nem helyeseljük a haza szolgálatára szegődött tisztviselők eljárását, hogy erőszakhoz nyúltak, de nem tagadhatjuk meg a rokonszenvet azoktól akiknek a magyar állam úgyszólván a vérért veszi, és megélhetésükről nem gondoskodik.”⁹⁽¹⁴⁹⁾ A sztrájk hatása az áru- és személyforgalomra egyre nagyobb, Ludwig vezérigazgató tehetetlen és le is mond állásáról. A király arra kényszerül, hogy utasítsa Tiszát a sztrájk felszámolására és a letartóztatottak szabadonbocsátására. Tisza felszólítja a főispánokat, hogy katonasággal és rendőrséggel igyekezzenek a forgalmat biztosítani és semmilyen engedményeket ne tegyenek!

A soproniakhoz a győri állomás dolgozói is lelkesedéssel csatlakoznak, így Budapesttel minden vasúti összeköttetés megszakad. A megszünt összeköttetés pótlására a budapesti Déli Pályaudvarról egy katonai szerelvényt indítanak útnak 22-én, teli katonákkal, minden állomáson 8 katonát helyeznek el, a vonat estére csak Komáromig jutott el, Sopronig már nem is folytatta útját. A tárgyalások a kormánnyal és a MÁV vezetésével eredményt nem hoztak, a forgalmat semmilyen pótmegoldással helyreállítani nem képesek. A kormány látva a sztrájk elsöprő elszántságát néhány engedményre hajlamos, de ezeket a sztrájkolók nem fogadják el. A forgalmat a katonaság és a rendőrség bonyolítja le, de igen rosszul. Sopronba érkezik néhány vonat, amit szuronyos katonák irányítanak, minden váltóra, jelzőberendezésre fegyveres őrség vigyáz. Kevesen utaznak a forgalom bizonytalansága miatt, ha Sopronba eljut egy-egy szerelvény 4–5 utasa van csupán.

Tisza és családja Bécsbe menekül.¹⁰⁽¹⁵⁰⁾ A király mozgósítási parancsot bocsát ki és elrendeli a sztrájkoló munkások katonai behívását. A rendelkezés hatott, a behívottak most már, mint katonák, kötelesek szolgálatot teljesíteni a MÁV-nál. A behívás értelmetlenné és egyben lehetetlenné is teszi a megmozdulást.

236A sztrájk eredménye nem sok és nem közvetlen. Növelte a dualizmus belső ellentmondásait, a burzsoázia gazdasági és politikai bajait, ezzel a rendszer bukását hozta közelebb. A Népszava, amikor elkészíti a sztrájk mérlegét, igen helytálló megállapításokat tesz: „az országban sztrájkoltak az államvasúti alkalmazottak – végszükségből. A sztrájk szinte önkéntelenül robbant ki meglepő gyorsasággal a győzelem biztos tudatában, óriási lelkesedéssel, alig valami előkészülettel, mely megbénította az ország közgazdasági életét. A sztrájkolók szervezetlen tömegek voltak, akik lenézték az öntudatos munkásokat, és háromszínű hazafisággal hamarost felbuzdultak. Az első napokban majd mindent megkaptak volna, akkor fizikai

lehetetlenséget követeltek, a sztrájtanya feloszlatása elég volt a teljes kétségbeeséshez. Összeköttetést nem tudtak fenntartani egymás között, a lelkesedést követte egy kis fáradtság, a jogtalanság megbénította minden erejüket. A legjobb kilátásaik dacára leszereltek, hiszen fogalmuk sem volt hogyan állnak, maga a vezetőség sem tudta, hogy mit akarnak, milyen az erejük, mit bírnak és mikor kell befejezni a sztrájkot. Bízta istentől és a kizsákmányolóktól kezdve Vázsony-ig mindenki, csak önmagukban nem, és mikor mindenki elhagyta őket, elbuktak. Ha többet követeltek, mint erejük bírta, akkor könyörögtek, kapkodtak fűhöz-fához. Egyetlen igaz segítőjükhöz, a fegyelmezett munkássághoz nem fordultak idejében. Így kellett történnie, szervezettség – győzelem, fejetlenség – bukás.”[11\(151\)](#)

A Népszava kritikája különösen a kapcsolatokra, a tervszerűtlenségre és a szervezetlenségre vonatkozóan igen helytálló.

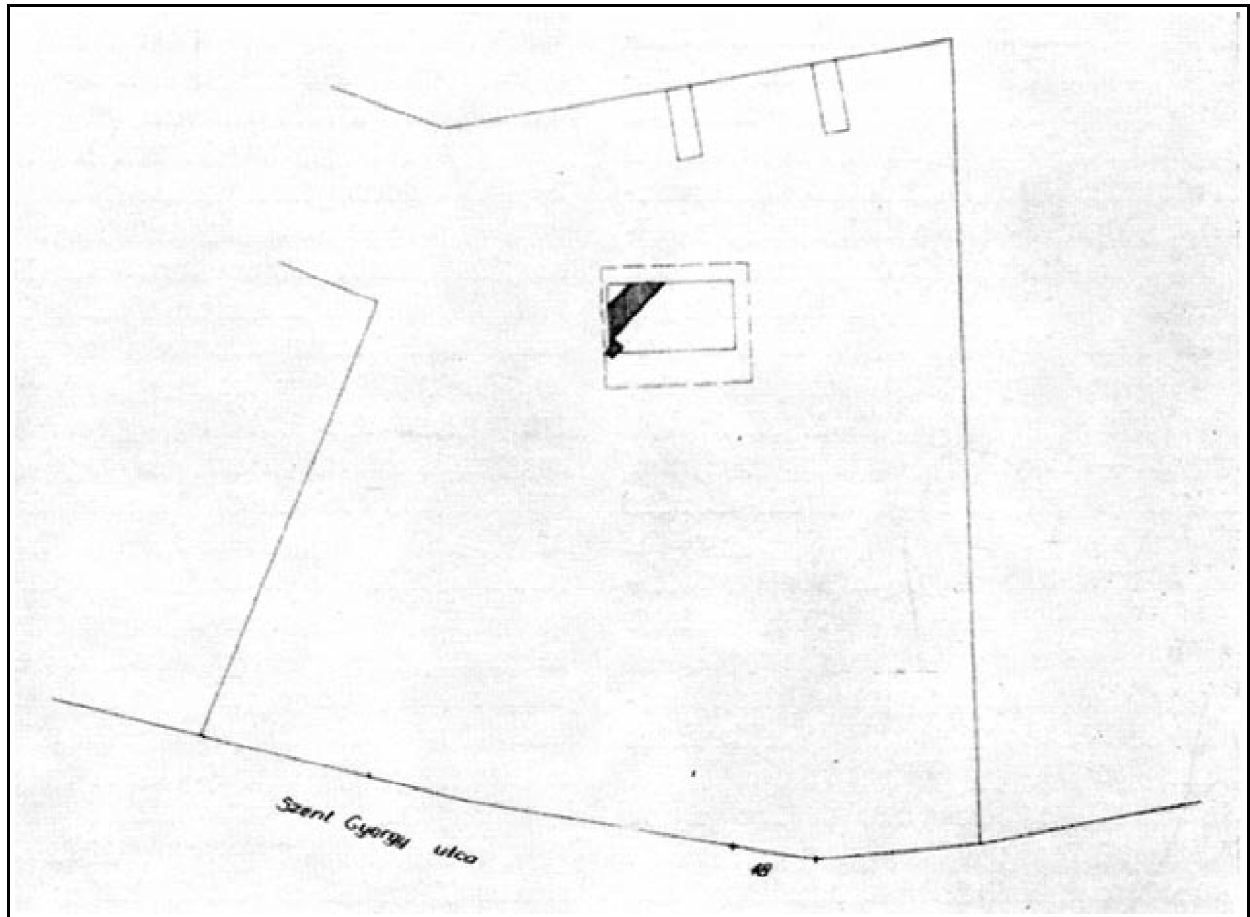
Ebben az esztendőben van a sztrájk hatvanadik évfordulója. Azok közül, akik tényleges résztvevői voltak, kevesen élnek, esetleg néhányan, de harcuk a magyar munkásmozgalom egészébe tartozik, nélkülözhetetlen abban a folyamatban; mennyiségi előkészülete a minőségi ugrásnak: a szocialista forradalomnak.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Nováki Gyula: Adatok a soproni belváros rétegeinek kronológiájához

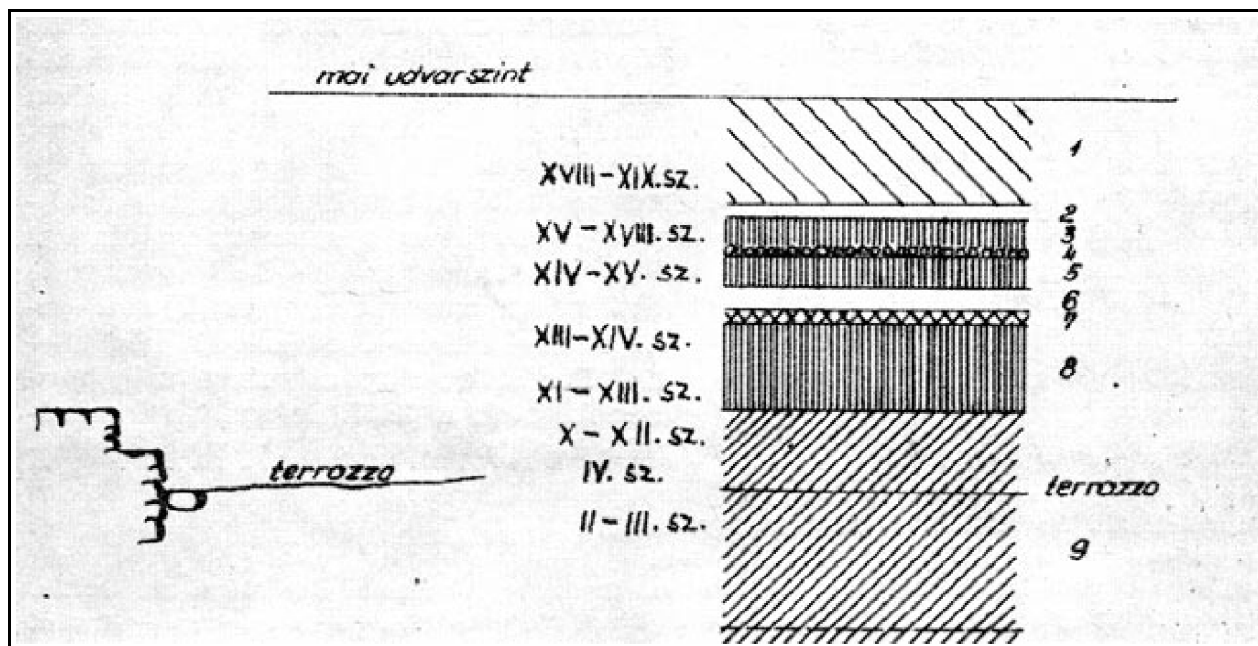
Nováki Gyula: Adatok a soproni belváros rétegeinek kronológiájához

A Szent György utca 18. számú ház középkori történetéről egyelőre semmi közelebbit sem tudunk, ennek feldolgozása a későbbi kutatások feladata lesz. 1945-ben a bombázások alatt erősen megsérült, majd kb. tíz év múlva teljesen lebontották. Bontás közben több középkori faragott kő került elő, ezek azt mutatják hogy a ház a többi belvárosi épülethez hasonlóan korai eredetű volt, amit azonban az ugyancsak lebontott kapu tanúsága szerint a barokk-korban átalakítottak. 1961-ben új kétemeletes lakóházat építettek a helyére, melynek bejárati helyiségébe az említett középkori kövek közül kettőt elhelyeztek az előző épület emlékéül.

Még mielőtt az új épületet elkezdték volna építeni, felmerült egy kisebb ásatás gondolata a romtelken. A soproni belváros egész területén mindössze egyszer volt idáig rendszeres ásatás, 1950-ben, ennek a feldolgozását azonban az elveszett ásatási dokumentációk hiánya lényegében lehetetlenné teszi. Tehát még mindig nem rendelkezünk egyetlen hiteles feltárással sem, melynek révén a gazdag levéltári anyag mellett végre régészeti eredmények is hozzájárultak volna Sopron korábbi évszázadainak megismeréséhez. Ilyen irányú ásatásnak ma már kevés a lehetősége, mert az egész belváros sűrűn beépített, a legtöbb ház alapincézett, tehát a régészeti értékes rétegeket jórészt már tönkretették a házépítésekkel. Csak a szűk udvarok közepe tekinthető még érintetlennek, ahol legfeljebb a felső 1–2 métert zavarta meg egy-egy újabbkori csatorna-, víz- vagy gázvezeték. A Szent György utca 18. számú ház telke is eredetileg zárt négyszögben teljesen be volt építve és alapincézve, tehát itt is csak a szűk udvar közepe mutatkozott alkalmasnak ásatásra. Erre a munkára 1961. február 27. és március 6. között került sor.

2371. kép. A kutatógödör helyszínrajza

2. kép. A kutatógödör rétegződései a századok megjelölésével

238 Feltárássra került egy 5,30×4,40 méteres téglalap alakú terület. Mivel kitámasztásra nem volt alkalom, és ez zavarta is volna a rétegek megfigyelését, a törmelékes talaj miatt ferdén lejtő fallal haladtunk lefelé, lent tehát erősen összeszűkült a kutatási terület. A rétegek teljesen zavartalanok voltak, vízszintesen következtek egymás után, a leletanyagot jól külön lehetett választani. A méreteket a mai udvarszinttől számítva az alábbi rétegeket találtuk (1–2. kép):

1. réteg, 0–73 cm között. Vegyes újkori törmelék az egész. A felső 20 cm-es rész az 1945-ös bombázás pusztulási rétege. Ez alatt a leletek tanúsága szerint ugyancsak újkori, legfeljebb XVIII–XIX. századi rész következik, melyben többek között egy élszedett középkori kapuboltozat-darabot és egy barokk ablakkeretet találtunk.

2. réteg, 73–86 cm között. Az egész kutatási területen vörös téglaporos réteg mutatkozott ezen a szinten, az É-ra eső részen azonban ez átment fehér meszes anyagba. Épülettörmelék jellemezte az egészet.

3. réteg, 86–100 cm között. Fekete tőzegréteg, erős mocsárszaga volt, benne sok szalma és rőzsedarabka. Az utóbbiakon jól látszott, hogy fejszével ferdén vannak levágva, ahogyan a rőzsét ma is vágják. Az ebben előkerült edénytöredékek mindenben az 5. réteg leleteihez hasonlítanak, ezért ezeket külön képen nem mutatjuk be. Sötétszürke, durva edények darabjai, több lapos fődő töredéke is van köztük. Az utóbbiak alapján ezt a réteget az alább, a 8. réteg felső részénél elmondottak szerint korai időbe is helyezhetnénk, azonban tekintetbe véve azt, hogy még viszonylag magasan volt és közvetlen alatta egy nyilván hosszú ideig használatban levő udvarkövezet volt, ennek a rétegnek a korát tág időhatárok közé, a XV–XVIII. század közé helyezzük.

4. réteg, 100–105 cm között. Homokba ágyazott gneisz kőtörmelék, eredetileg az udvar kövezete.

5. réteg, 105–125 cm között. A 3.-kal azonos tőzeges réteg. Az itt előkerült edénytöredékek sötétszürkék, kihajló peremük kívül vissza van vágva, egyikén pedig domború borda fut körbe (3. kép 1–5).

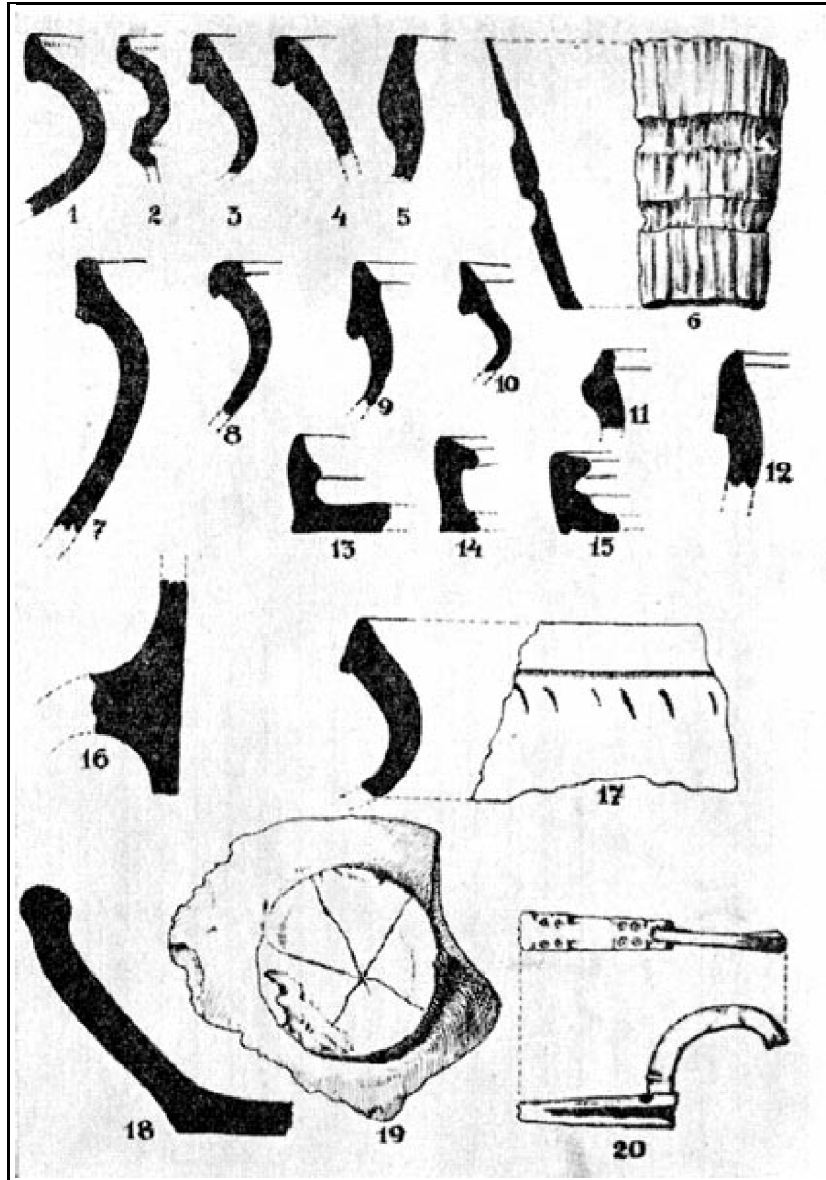
Kormeghatározásuk nehéz, mert ezekre vonatkozó jól datálható analógiát alig találunk. Egervárról¹⁽¹⁵²⁾ és Békéssámszonról²⁽¹⁵³⁾ közölnek hasonlókat a XV–XVI. századból, ezek azonban nem rétegből kerültek elő, így kormeghatározásuk bizonytalan. Az 5. réteg egyetlen elég jól meghatározható darabja egy eredetileg 6,5 cm magas kis fatálacska dongája (3. kép 6). Ez a típus a XI–XV., de leginkább a XIII. században igen gyakori egész Európában. A XVI. századból már teljesen hiányoznak mind a leletanyagból, mind pedig az egykorú képanyagból.³⁽¹⁵⁴⁾ Így a mi darabunkat a XIII–XV., a réteget pedig a XIV–XV. századba helyezhetjük.

6. réteg, 125–139 cm között. Tiszta homokos, kemény, kissé kékes fehér habarcsréteg, leletek nélkül.

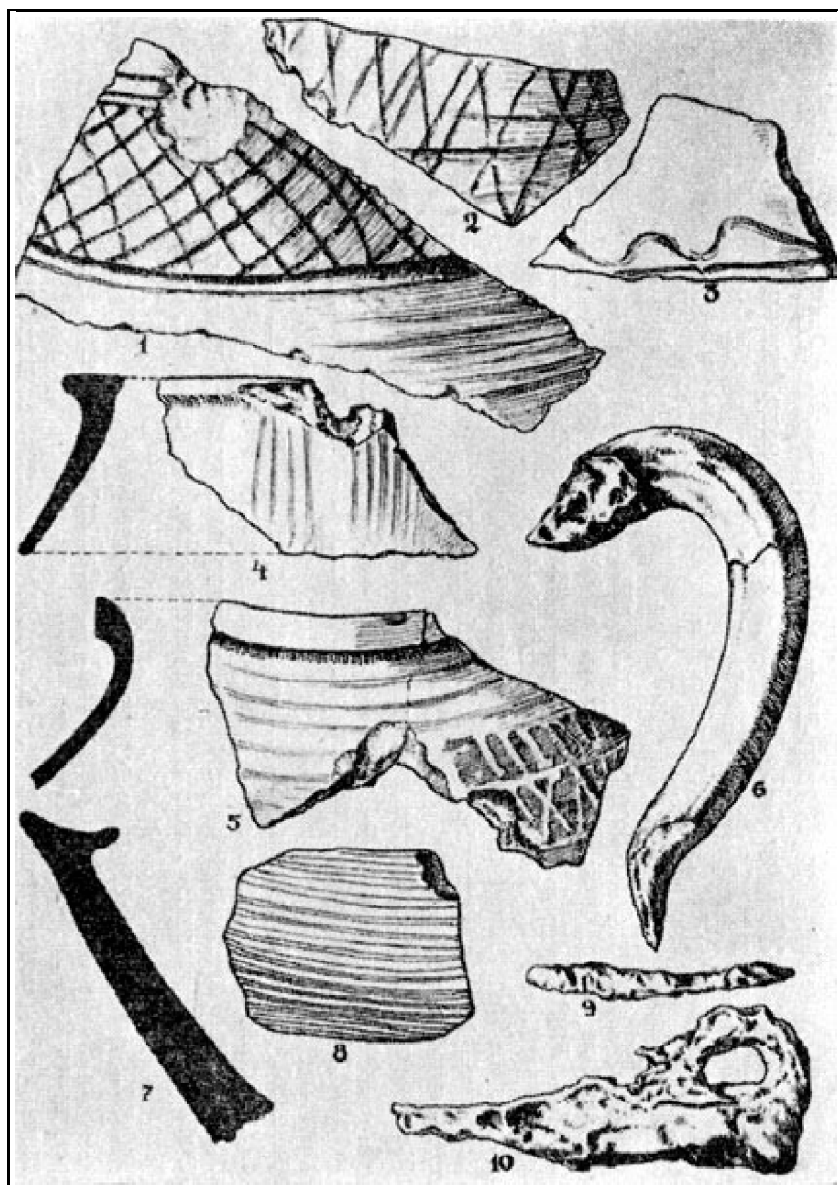
7. réteg, 139–147 cm között. Zölde színű, tiszta agyagos iszap, ugyancsak leletek nélkül.

8. réteg, 147–208 cm között. A 3. és 5.-hez hasonló tözeges réteg, erősen iszapszagú, sok szalmacsomóval. A leletanyagot két szintben választottuk el:

a) Felső rész. Az edénytöredékek zömmel most is sötétszürkék, azonban több közülük sötétbarna színt mutat. A peremprofilok (3. kép 7–12) lényegében az 5. réteg leleteihez hasonlóak, de az egyik a perem alatti ferde bevágások (3. kép 17), mint alább a 9. réteg felső részében egy hasonló darabnál látni fogjuk, korai időkre vallanak. Ugyancsak korai időbe helyezhető még egy korsó nyaktöredéke (3. kép 16), valamint több oldatöredék is vízszintes benyomott vonalakkal (5. kép 1–5), ami a IX–XIII. században általánosan használt díszítés. Új színezetet adnak a földő-töredékek (3. kép 13–15). Földők az Árpád-korban még nincsenek, csak a XIII. században kezdődnek. Eleinte lapos földők voltak elterjedve, ²⁴⁰a késő-középkorban azonban ezeket teljesen felváltják a kúp-alakú földők.⁴⁽¹⁵⁵⁾ Így a mi példányainkat a XIII–XIV. századba helyezhetjük, ami a 8. réteg felső részének a korát is megadja.

2393. Leletek a különböző rétegekből, 1:2,5

4. kép. Leletek a különböző rétegekből, 1:2,5

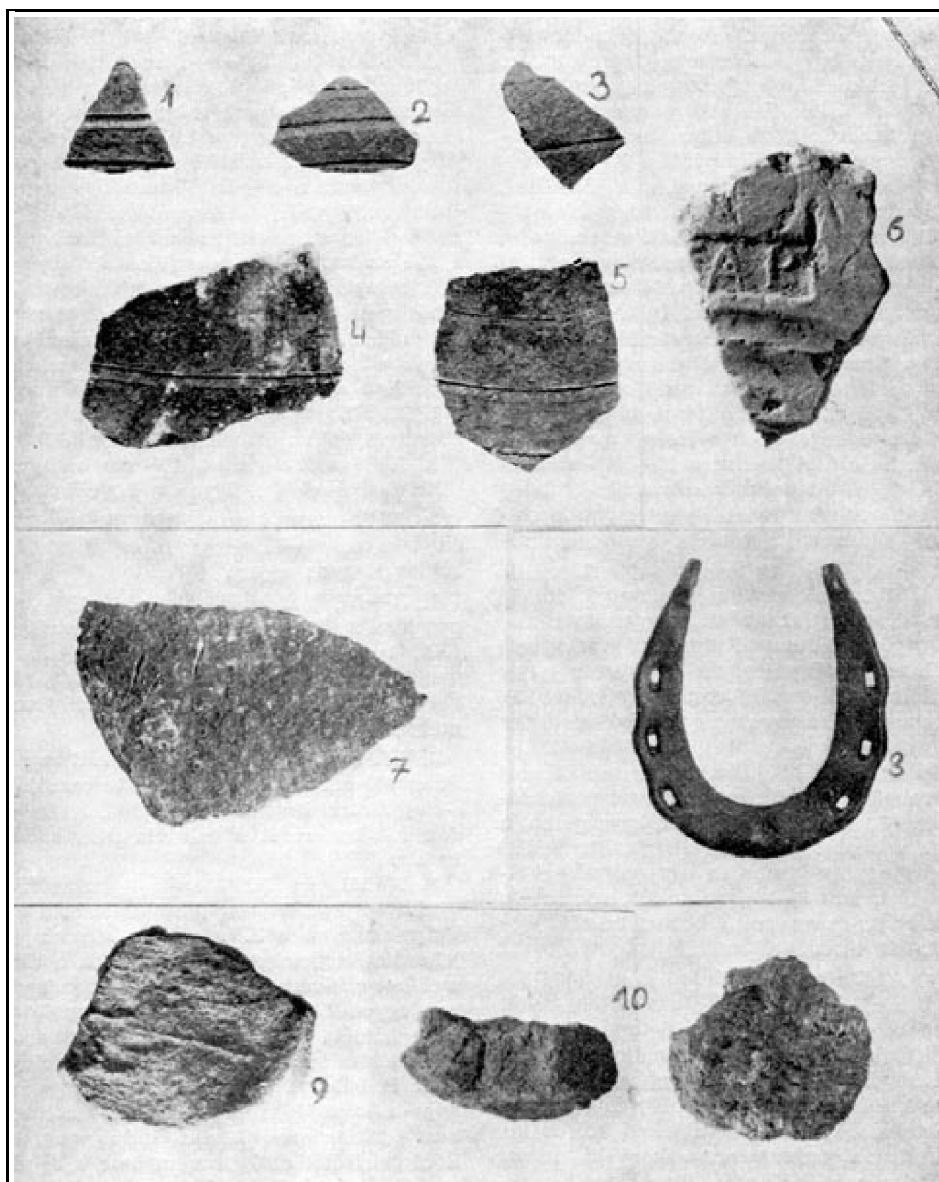
b) Alsó rész. A leletanyag már egészen más. Két sötétszürke középkori kis töredéken kívül római kori szürke és zöldzománcos cserép, egy terra-sigillata töredéke, valamint több peremes téglá került elő. Az utóbbiak közül egyiken „AP” végződésű bélyeg töredéke van (5. kép 6). Ennek a réteg-résznek a legfontosabb lelete egy vasból készített lópatkó volt, mely a kopásnyomok szerint már hosszabb használat után került a földbe. Mindkét lapja sima, két vége kissé szögletesen kiszélesedik. Egyik lapján közepén egy kerek beütés van, talán mesterjegy nyoma, két szárán három-három szögletes lyuk, melyeknek megfelelő helyen szélei hullámosak (5. kép 8). A kronológiai meghatározásban éppen az utóbbi jellegzetesség a döntő, mert egyébként az egész patkó formája lényegében a mai napig sem változott. Hullámosélű patkót D-Németországból a IX–XII. századból ismerünk többet is.⁶⁽¹⁵⁶⁾ Ny-Németországból pedig egyet a XII–XIII. századból.⁷⁽¹⁵⁷⁾ Ny-Ukrajnából említünk még két hasonló patkót a XI. századból.⁸⁽¹⁵⁸⁾ A későbbi

századokban a hullámos-szélű patkók eltűnnek és csak sima-szélűt találunk. Így Közép-Németországban a XI–XVI.,⁹⁽¹⁵⁹⁾ K-Csehországban a XIV–XV.,¹⁰⁽¹⁶⁰⁾ K-Szlovákiában a XV.,¹¹⁽¹⁶¹⁾ Magyarországon pedig pl. Túrkevén a XV–XVI. századból¹²⁽¹⁶²⁾ ismerünk patkókat, melyek a miénktől már teljesen elűtnek. Ezek alapján a soproni patkót a IX–XIII. századba helyezhetjük, a 8. réteg alját pedig – tekintetbe véve a következő réteg korát – kb. a XI–XIII. századba.

9. réteg, 208 cm-től lefelé. Ezt nem tudtuk teljesen feltárni, mert 350 cm mélységben az erős talajvíz megakadályozta a további kutatást. A réteg épülettörmelékes földből állt. Jellemzően végig egységesnek tekinthető, azonban közben egy 2–4 cm vastag világos, kissé sárgás habarcsból készült padlószint szakította meg. A feltárt terület DK-i sarkánál egy római kori fal került elő, mellette egy kősor, erre volt rásimítva a padlószint, mely a fal felé kissé lejtett.

A 9. rétegben három részt különböztettünk meg:

a) Felső rész, 215–225 cm között. A leletanyagban elsősorban a római kori anyag uralkodott. Aránylag sok vastagfalú szürke edénytöredék között (3. kép 18–19) ki kell emelni a besimított rács-, vagy vonalkötegmintás töredékeket (4. kép 1, 4, 5), melyek a IV. századra jellemzők, de használatuk átmegy az V. századba is.¹³⁽¹⁶³⁾ Ugyancsak későrómai időkre vall egy számszerű-alakú fibula töredéke is (3. kép 20),¹⁴⁽¹⁶⁴⁾ valamint egy zöldzománcos edénytöredék. Ennek a rétegrésznek a korát azonban mégsem ezek adják meg, hanem két kis középkori töredék. Az egyik egy kis edényfenéktöredék (5. kép 9), melyhez hasonlókat Halimbán ^{242a} X. század végétől a XII. század közepéig fordulnak elő nagy számban.¹⁵⁽¹⁶⁵⁾ A másik egy sötétszürke oldatöredék, két sorban ferdén bevágott vonalakkal díszítve (5. kép 7). Erre pontos analógiát nem ismerünk, de ehhez hasonló díszítést ugyancsak Halimbáról a X–XI. századból,¹⁶⁽¹⁶⁶⁾ Zalavárról pedig a XI–XII. századból találunk.¹⁷⁽¹⁶⁷⁾ A 9. réteg felső részét ezek szerint a X–XII. század közé helyezhetjük. Ugyanitt még egy erősen salakos vasbucát (5. kép 10) és egy hasonlókat a töredékét találtuk. Ez önmagában nem lenne kormeghatározó, mert a vasolvasztás a keltáktól a XIII. századig lényegében változatlan maradt. Meg kell azonban említeni, hogy Ny- és ÉK-Magyarország területén az utóbbi évek kutatásai szerint a X–XII. században igen intenzív vasolvasztás folyt,¹⁸⁽¹⁶⁸⁾ a két vascula tehát ilyenformán némileg alátámasztja a réteg kormeghatározását.

2415. kép 1–5=1:4. 6=1:6. 7=1:2. 8=1:5. 9=1:3. 10=1:95

b) Középső rész, a padlónívó fölött, 225–250 cm között. Itt már tiszta római anyagot találunk. Különböző vastagfalú szürke edénytöredékek között egy hullámvonal-díszest említünk (4. kép 3), kormeghatározás szempontjából pedig a besimított rácsmintás töredékeket (4. kép 2) és zöld-, illetve barnazománcos darabokat, köztük egy dörzstál peremrészét (4. kép 7). Mindezek egységesen a IV. századra utalnak. Ugyanitt került elő még egy kisebb és egy nagyobb vasszeg (4. kép 9–10), valamint egy 13 cm széles, egyenes szélű bronzlemez erősen rongált töredéke.

c) Alsó rész, a padlónívó alatt, 250–305 cm között. Aránylag kevés lelet volt benne. Szürke vastagfalú edénytöredékek, köztük egy sűrűn vonalkázott díszű (4. kép 8), egy szürke gömbölyű keresztmetszetű korsófül (4. kép 6) és egy vastagfalú szögletes üvegkorsó töredéke. Mindezek egységesen a korábbi római

időkbe, a II–III. századba helyezik a réteg korát.

A réteg még folytatódott lefelé, de mint már említettük, a feltörő talajvíz miatt tovább ásni nem lehetett.

A feltárt terület DK-i sarkában levő fal lépcsős kiképzésű, felső szélessége 52, alsó szélessége 82 cm, iránya a mai építkezésekhez viszonyítva kb. 45°-kal eltér. Alapozása mindössze 300 cm mélyre nyúlik le, tehát a II–III. századi rétegre építették, így idejét a hozzátartozó padlónívóval együtt a III. század végére vagy a IV. századba helyezhetjük.

A rétegek kronológiai meghatározását tehát nem sikerült évtizedes pontossággal elérni, nagy vonalakban azonban mégis előttünk áll a soproni belváros rétegződése a későromaikortól napjainkig:

1. *XVIII. századi szint*, 73 cm mélyen (2. réteg) épülettörmelékekből kialakítva.
2. *XV. századi szint*, 105 cm mélyen (4. réteg), homokba ágyazott kövezés.
3. *XIV. századi szint*, 125, illetve 139 cm mélyen (6–7. réteg). Habarcs, alatta zöldes iszapos agyag.
4. *X–XIII. századi szint*, kb. 185–225 cm között (8. réteg alsó része, 9. réteg felső része). Itt nem jelentkezett külön meghatározható járósínt, ha csak a 9. réteg tetejét nem vesszük annak 208 cm mélyen.
5. *III. század vége–IV. századi szint*, átlag 260 cm mélyen (9. réteg terrazzoja).

Sajnálatos, hogy a kora-római évszázadok megismerését a talajvíz megakadályozta.

A XVIII. és XIV. századi szint nagyobb építkezést vagy átalakítást árul el. Természetesen a XV. századi kövezés is jelentheti ugyanezt, de ez esetben a törmelékelt elfuvarozták. A X–XIII. században egyedül a 9. réteg teteje fogható fel járósíntnek. Ez tkp. a római kori város törmelékhalma. Mivel a középkor eleje ebbe is belenyúlik, ebből az következik, hogy a kezdődő középkori élet a római kori épülettörmelék között indul meg. A középkori élet első tiszta nyoma a 8. réteg alsó részénél kezdődik, de a leletek tanúsága szerint a római kori városnak akkor még igen sok maradványa látszott [243a](#) felszínen, akár álló falak, akár heverő törmelékek formájában.

A fent ismertetett eredményeket egyelőre nem tudjuk összehasonlítani hasonlókkal, mert ilyen irányú kutatás a belváros területén ezen kívül még nem történt. 1959-ben sok talajfúrást végeztek a belváros számos pontján, ez azonban a mi szempontunkból majdnem teljesen használhatatlan. A fúróberendezés természeténél fogva nem alkalmas aprólékos megfigyelésekre, a felkerülő rétegminták nem válnak el megbízhatóan egymástól. Nagy vonalakban mindenesetre képet kaptunk ezek révén a belvárosi kultúrta talaj vastagságáról, mely néhol eléri a 6 m-t is. A Szent György utca 18. számú háznál a talajfúrások 1,30 m-ig törmelékes feltöltést, 1,30–5,00 m között kő- és téglatörmelékes iszapfeltöltést mutattak ki, alatta pedig kavicsos homokréteg következik.¹⁹⁽¹⁶⁹⁾ Az 1961. évi ásatás viszont egészen más rétegeket eredményezett, ez is arra mutat, hogy a talajfúrás adatait alig használhatjuk.

A régi régészeti megfigyelések adatai alapján történt már egy kísérlet a különböző korok szintjének megállapítására, de itt még csak középkori, népvándorláskori és római kori, tehát csak nagy vonalakban meghatározott szinteket lehetett felvenni.²⁰⁽¹⁷⁰⁾ A fentebb ismertetett ásatás ezeket az eredményeket alátámasztotta, illetve tovább finomította. Az említett kísérlet népvándorláskori szintet is felvett Radnóti Aladár 1950. évi belvárosi ásatásának jegyzőkönyve alapján, habár az ott említett régészeti bizonyítékok hiányoznak. Ez a korszak a középkor és római kor közötti feltűnően vékony rétegben van képviselve. Az

1961. évi ásatás lényegében ugyanezt a képet mutatja. Népvándorláskori leletünk nincsen, az V–IX. század teljesen hiányzik, az ennek megfelelő hely a későrómaikor és a X–XII. század között ki sem mutatható. Ez a pár gyér adat mindenesetre a már korábban megállapított véleményt támasztja alá, vagyis hogy a belváros a népvándorláskorban alig, vagy egyáltalában nem volt lakott. A most ismertett ásatás adta az első régészeti adatot Sopron X–XII. századi betelepülésére, de ennél közelebbi meghatározás még nem lehetséges.

A belvárosi rétegezések között többször előfordul mocsaras tőzegréteg is. A talajfúrások adatai szerint 3–6 m mélységben kerülnek elő, vastagságuk 20–100 cm között váltakozik. Eddig az a vélemény alakult ki, hogy ez a tőzegréteg a római birodalom összeomlása utáni lakatlanság, vagy igen gyéren lakottság jele, amikor a mélyebb fekvésű helyeken mocsarak keletkeztek, a nádból és sásból pedig tőzegrétegek képződtek.²¹⁽¹⁷¹⁾ A most ismertett 1961. évi ásatás eredményei azonban ennek ellentmondanak. A rómaikor után nem találjuk elmocsarasodás jelét, a száraz törmelék réteg felső része már X–XII. századi leletekkel van meghatározva. Az első tőzegréteg (8. réteg) pedig a XI–XIII. században kezdődik, amikor a város élete már megindul. Itt tehát a tőzegréteg nem a lakatlanságnak, hanem éppen a lakottságnak az eredménye. Igen sok ferdén levágott rőzsedarab és sok szalmacsomó volt benne a cserepeken kívül, ami arra mutat, hogy a szűk kis udvar tüzelőfa tárolására, szemét összegyűjtésére szolgált, a sok szalma pedig nyilván az akkor még nagy szerepet játszó lótartásnak, az istállónak a hulladéka. A középkorban a szemét elfuvarozása még ismeretlen fogalom volt, nem meglepő tehát, hogy az udvaron ilyen réteg keletkezett. Ezt időnként ahelyett, hogy elhordták volna, épülettörmelékkel vagy kövezéssel leterítették (7–6, 4, 2. rétegek).

Ez a kis ásatás azt mutatja, hogy még az ilyen szűk területen végzett megfigyelések is hozzájárulhatnak a város történetének megismeréséhez.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Lovas Gyula: A Soproni Vasút Társaság 1836–1838

244 Lovas Gyula: A Soproni Vasút Társaság 1836–1838

A XIX. században megindult gazdasági fejlődéssel együtt járt a közlekedés fejlődése. Az egyetlen szárazföldi közlekedési eszköz, a szekérfuvar már nem tudta kielégíteni az egyre növekvő szállítási igényeket, lassúsága mellett tömegfuvarozásra teljesen alkalmatlan volt.

A kontinensen sorra épült vasutak, főleg az 1835-ben Németországban megépült Fürth–Nürnberg közti vasút példája nyomán egész Európában megindultak a vasútépítések. Ezek a vasútépítések azokat a vonalakat igyekeztek követni, melyeken már korábban jelentős kereskedelmi forgalom alakult ki, tehát az építésbe fektetett tőke gyors megtérülésére lehetett számítani.

Sopron kedvező földrajzi fekvése miatt jelentékeny kereskedelmi forgalmat bonyolított le. Különösképpen az a forgalom volt jelentős, mely a városon át dél-észak irányba vezetett. Ez az út az Alpok lábainál viszonylag legkevesebb természeti akadályon át, sík terepen vitt végig. Mint mezőgazdasági terület a szekérfuvarozás vontatóállatainak olcsó takarmányt adott, tehát minden lehetőséget biztosított az élénk kereskedelmi forgalom részére, mely az Adria és Bécs között ezen az útvonalon lebonyolódott.

Ez a város kereskedelmi és ipari köreinek, majd így tovább az egész városnak jelentős jövedelmi forrást

jelentett, tehát a város gazdaságának egyik alapján képezte.

1836 kora tavaszán az újságok azt hozták hírül, hogy Sina György, gazdag bécsi bankár-báró vasútépítési engedélyt kért. Egy már korábban tervezett, Bécsét Prágával és Galiciával összekötő vasút, valamint egy dél-délkeleti irányú vonal megépítésére. Ez utóbbi vonal Bécs–Győr, valamint Bécs–Gloggnitz között épült volna meg, melyből egy szárnyvonal Sopronon át vitt volna Győrbe.

Ez a hír felvillanyozta a vasútépítési terv által érintett városok kereskedelmi köreit. A soproni tanácsot a helytartótanács február 20-án kelt leirata értesítette hivatalosan a Sina-féle tervről: eszerint Sina két vasútvonalat szándékozik építeni. Az egyik vonal Bécs–Hainburg–Pozsony–Győr, a másik Brenneret érintve Sopron–Rábaköz–Győr lenne. Sopron kereskedelmi köreit, a város vezetőit ez a hír azonnal cselekvésre indította. Céljuk volt mindenképpen biztosítani a Béccsel való kapcsolatot és erre, Sopronon át vezetni a Bécsből dél felé vivő vasútvonalat, melynek biztosítása a városnak elsőrendű érdeke volt. A város vezetői azonnal felismerték, ha a dél felé vezető vasút más útvonalon, Sopront nem érintve vezet dél felé, akkor a város kereskedelmi élete elhal, hisz a forgalom a vasútra terelődik. Azt a küzdelmet, fáradságot nem ismerő munkát, mit a város vezetői, majd később a soproni kereskedelmi és iparkamarába tömörült kereskedők, iparosok folytattak a soproni vasútért, a város levéltárában fekvő iratköteg lapjai beszélnek el.¹⁽¹⁷²⁾

Az iratköteg felirata: „Soproni vasút.” A borítólapon belsejében ez a néhány sor: „Mivel az itteni egyesület tárgyalásai egy Bécs–Sopron közötti vasut megvalósítására semmi kézzelfogható eredményre nem vezettek, hogy buzgóságunk későbbiek tájékoztatására megmaradjon... bátorkodom az említett egyesülés bizottsági jegyzőkönyveit és a hozzájuk csatolt iratokat egybegyűjteni, hogy sorolják a városi levéltárba.

Ertl Nep. János.”

A köteg első lapja Marschan József bányamérnök 1836. március 1-én kelt levele, mellyel vasútépítési tervét ajánlja a városnak:

„Összegyűjtöttem azokat a lehetőségeket, melyek alapján egy nemzeti vasúttársaság hozzáláthat egy Sopron–Szombathely–Varasd–Károlyváros–Fiume és Triest vasutvonal megépítéséhez.” E sorokkal ajánlja a Csatkai Endre által már a SSz. 1959. évi 1. számában ismertetett vasútépítési tervről szóló füzetet. Levelében részletesen kifejtette, miként gondolta vasútervét megvalósítani. Ismertetésében ²⁴⁵mindenekelőtt kitért arra, hogy vasúterve csak akkor valósítható meg, ha a város kedvezményekkel segíti a vasútépítést. Nevezetesen:

A város a szükséges földterületet ingyen bocsátja a vasút rendelkezésére,

a vasút lemond a vasúton szállított áruknál arról a vámjogról, mely a közúton szállított áruk után megilleti, építési anyagot, követ és főleg faanyagot ingyen ad az építkezésekhez.

A vasút üzeméhez szükséges szenet a város az 1836-os áron adja 10 éven keresztül a vasútnak.

Az építési költségeket 5 millió forintra tervezte. Megjelölte az építési költségek előtermetésének módját is. Azt javasolta, bocsássonak ki 50 ezer 100 Ft értékű kötvényt, miből szerinte az udvar és az állam 12 ezer, a vasúttársaságot alapító urak 8 ezer, a társadalom előkelői 6 ezret, a Nemzeti Múzeum, a Ludovika és a Magyar Társaság 4 ezret vett volna meg, s még 20 ezer darab maradt volna a társaság birtokában.

Az üzem lebonyolításához 10 mozdony, 50 személykocsi és 75 teherkocsi vásárlását vette a költségvetésbe.

A város vezetői és a vasút iránt érdeklődő kereskedelmi és ipari körök biztonnal kedvezően fogadták Marschan jelentkezését, mert Rupprecht János előlegezett költségén kiküldték Hasenauer Márton városi mérnököt a tervben érintett vonal tanulmányozására. Hasenauer a vonalat Marschannal együtt beutazta és hazatérve útvjáról március 26-án részletes jelentést tett a tanácsnak. Ebben ismertette azokat a terepnehezégeket, melyet a tervezett, Marschan által javasolt vonalon főleg Varasd után jelentkeznek, s melyek a tervet csaknem megvalósíthatatlanná teszik. Jelentette azt is, hogy a Trieszti Vasút Társaság megbizottaival is tárgyalt. A triesztiek szívesen támogatnák a Bécsből Magyarországon át Triesztbe vezető vasút építését, sőt ha Marschan tervét Sopron jónak találva támogatja, a szintezési munkákhoz 20 ezer forinttal hozzájárulnának.

Ez a trieszti Társaság minden biztonnal a sopronihoz hasonlóan a lehetőségeket kereste, melyek megteremthették a trieszti kereskedők számára fontos olcsó szárazföldi közlekedési eszközt, s minden jelentkezőt készek voltak támogatni, de fel akarták kelteni a tőke érdeklődését is a trieszti vasút iránt. Ugyanis már néhány héttel a Hasenauerral folytatott tárgyalás után egy Steyerországon át vezető Trieszt–Bécs vasút megépítésére adtak be kérvényt, mely a Sina által meghirdetett gloggnitzi vasúthoz csatlakozott volna.²⁽¹⁷³⁾

A város Hasenauer részvételével bizottságot nevezett ki a Marschan-terv felülvizsgálatára. A tanácshoz benyújtott jelentés szerint a Marschan-terv nem valósítható meg. A mérnököt pedig arról értesítették, hogy a város közönsége egyelőre még nem foglalkozik vasútépítési tervekkel.

Pedig ekkor már azok, kik eddig is érdeklődtek a vasútépítés tervei iránt, szervezkedni kezdtek. 1836. április 10-re hívták össze azokat, kiktől várni lehetett, hogy vállalják a feladatot és esetleg anyagilag is támogatják a gondolatot, hogy a Sina által csak lazán említett tervet megvalósítsák. Ezzel megteremtsék – amint már az első engedélyezési kérvényből is kitűnik – a dél felé, a tengerparthoz vezető vasút alapját.

A város igen lelkesen magáévá tette az ügyet, s már 14-én átírt a megyének, kérte a vasútépítés ügyének támogatására. A levél bevezetésében kifejtették, hogy a Bochnia-i, tehát Bécs–Brünn-i vasút megépítése felkeltette az érdeklődést a vasút iránt. A Sina-féle vasútterv alapján, de Sopronon át megépülő vasút nemcsak Sopron, de a megye számára is hasznos lenne, majd felsorolta e tervezett vasút előnyeit; megemlítve, hogy e vasút Győrből Sopronon át vezetve csatlakozhatna a bécsújhelyi csatornához.

De ha nem Sopronon át épülne meg a vasútvonal, a város elveszíti azt a közvetítő szerepet, mit eddig vitt, hisz Bécs gabona- és élőállatszükségletét eddig Sopron piacain szerezte be. Ha a Sina-terv mosoni változata épülne meg, akkor Bécs Győrön át vásárolná meg gabonáját, szarvasmarhaszükségletét, tehát Sopron az új útvonallal szemben alul maradna. Maga Moson kevesebbet nyerne az új vasúttal, mint Sopron veszítene, hisz ott vízi út is van. A város szénbányája is jó szállítóeszközt találna a vasútban, mely úgyis e bánya szenét használná. Szóba ²⁴⁶kerülhet ugyan az a vád, hogy e vasút megépülte a soproni fuvarosok kenyerét venné el. Az átírat azonban még inkább növekvő fuvarlehetőségeket ígér, ha e vasút megépül, mely egyben hasznára lehetne Veszprém–Vas–Zala megyéknek is bizonyára növekedne területükön is a nyugat felé történő felvásárlás és a szállítás. Végül azzal zárták a város vezetői a megyéhez intézett átíratukat, hogy küldjön a megye is küldöttséget, mely a városéval együtt „Győrnél a Dunával egybekötendő vasút tárgyában az illető engedelem végett a Cs. és Kir. Fenségnek, az ország Nádorának magát bemutatja” és tárgyaljon egy vasúttársaság megalakításáról.

A megye április 18-án megtartott közgyűlésén lelkesen fogadta a város átíratát, határozatot hozott a megyei

küldöttség összeállítására, majd e küldöttséget azzal bízták meg, hogy Esterházy Pál örökös főispánt is nyerjék meg az ügynek.

Közben a város is kijelölte a nádorhoz Pozsonyba induló küldöttségének tagjait, „hogy az itt alakítandó Társaságnak a vasut Sopronon keresztül vezetése megengedtesen”. A város küldöttségét Vághy Ferenc polgármester vezette, de az alakulófélben levő Vasút Társaság is delegált három tagot a küldöttségbe, köztük a soproni vasútügyekben mindig vezető szerepet vivő, áldozatkész Tschurl Edét.

A megye küldöttségét Niczky József alispán vezette, a küldöttség tagjai között volt Széchenyi István is. Április 26-án délelőtt fogadta a nádor a küldöttséget, s a félórás fogadás során nemcsak végighallgatta a vasútügy előterjesztését, de még részleteiben is érdeklődött a város terveiről.

Április 30-án számolt be a hazatért küldöttség útjáról az érdeklődő soproniaknak, mely alkalommal Marschan József is megjelent és ismertette vasútervét. Azt állította, hogy Esterházy herceg és a város is jónak találták terveit, melynek vonalát Hasenauer városi mérnökkel bejárták. A figyelem azonban Marschan gyenge pénzügyi alapokra épített tervéről a Sina-tervre terelődött.

Május 3-án megérkezett a városhoz a helytartótanács leirata, melyben közölte, hogy Sina György bárónak szándékában van vasutat építeni Bécsből Győrbe – esetleg Gönyüig – vagy Mosonon, vagy Sopronon keresztül. Kérte a tanácsot, támogassa a város területén Sináék színtezési munkáit, a vállalkozás embereit segítse.

A leirat azonnali munkára készítette a soproni vasút ügyeivel még április 10-én megbízott ideiglenes bizottságot. Tudták, hogy Sina terve megvalósulás esetén mekkora előnyt jelentene a városnak. Hogy Sinát vasútjának Sopronon át vezetésére ösztönözzék, egy várható forgalom-számítást végeztek. Eszerint Sopron és Bécs között 860 ezer mázsa volt az áruforgalom, Sopronból 2600 személy utazott egy évben Bécsbe. Ez a mennyiség pedig a vasút megépültével csak növekedhetett.

Ennek a forgalomszámításnak birtokában május 29-re hívták össze az ideiglenes bizottság tagjai az általános gyűlést a város tanácstermébe. Beszámoltak az eddig végzett munkáról, majd az egybegyűlt soproni és környékbeli földbirtokosok és nagykereskedők, valamint a közigazgatás vezetői aláírták a „Soproni Vasút Társaság” megalakulását kimondó határozatot, mely szövege szerint:

Mérlegelve azokat az előnyöket, melyek egy Bécsset Sopronnal, azután az ország alsóbb részeivel Sopronon át összekötő vasút az ipar és kereskedelem fejlesztésében hozna, megfontolva végül, hogy egy Sopron–Bécs közötti vasút egyben támasz és kiindulópontja lehet egy további vállalkozásnak, határozatot hozott:

1. A vállalkozás neve legyen Soproni Vasút Társaság és első feladatként szerezzék meg a Sopron–Bécs vasúthoz az engedélyt.
2. A Társaság azokból áll, kik tetszés szerinti összeget jegyeznek.
3. A munkák előrehaladtával a jegyzett összeg bizonyos százalékát be kell fizetni az ideiglenesen pénztárossá választott Kania Ferdinándnak, hisz az engedély megszerzése és az előmunkálatok is pénzbe kerülnek.
4. A befizetett összegeket az engedély megszerzése után részvényekkel fogják kiegyenlíteni. Mindenki, ki az alakuló gyűlésen aláírásával jegyzett, a jegyzett összeg kétszeres értékének megfelelő részvényre tarthat

igényt. A fennmaradó részvényeket 400 forintos áron a nagyközönség körében osztják ki.

Az összegyűltek végül is a társaság tisztikarát választották meg. Elnök [247](#)Vághy Ferenc polgármester lett, majd a bizottság tagjainak sorába még 11 tekintélyes földbirtokost, kereskedőt és tisztviselőt választottak, majd jegyzőnek megválasztották Ertl nep. Jánost.

A Társaság ügyeivel közvetlenül foglalkozó választott bizottság elnöke első lépésként Esterházy herceget nyerte meg a vállalkozás támogatására, majd megbízták Kis Lajos bécsi ügyvédet, Kis János evangélikus püspök fiát, hogy Bécsben intézze a társaság ügyeit. Kis az udvarhoz is bejáratos lehetett, mert egy levél fekszik az iratcsomóban, melyet az Esterházy herceg megnyerésére Bécsbe küldött Rupprecht János írt a polgármesternek Bécsből, mely szerint Kis arról értesítette, hogy a kérvény benyújtásának megfelelő idő elérkezett. Így június 23-án a társaság küldöttsége Bécsbe utazott, hogy az engedélyezési kérvényt benyújtsa.

Bár az engedélyezési kérvény szövege pontosan nem ismert, Ertl néhány sorban leírta a kérvényben felsorolt indító okokat.

a) A Bécs és Sopron között fennálló most élénk forgalom további élénkülésére lehet számítani a megépítendő vasút útján, ami nemcsak Sopron és környéke, de a főváros, Bécs számára is hasznos lesz.

b) Ha a vasút megépül Sopron és Bécs között, úgy kiindulópont lehet további vasútépítések számára Pest, Törökország, Horvátország és a magyar tengerpart felé.

e) E vonal szerencsés fekvése miatt kevés terepnehézséget kell hogy legyőzzön, s a brennbergi szén, mely eddig szekéren került Bécsbe, most ezen a vasúton lesz szállítható.

d) Szárnyvonalak vezetnének a Sopron–Bécs vonalból Bécsújhelyre és Badenba.

e) Sopron város és a megye is támogatja a vállalkozást, mely bár magánvállalkozás, nem anyagi előnyök szerzése, hanem a haza egy részének üdve vezet a társaságot.

A küldöttséget vezető Vághy polgármester június 30-án számolt be a bécsi út eredményeiről előszóban a bizottság ülésén.

Elmondotta, hogy június 25–26–27-én sorra járták az udvar tekintélyes tisztviselőit, kiknek kezében volt a vasút sorsa, és benyújtották az engedélyezési kérvényt a magyar kancellárián.

Az utolsó napon pedig Sina György bankárnál tartottak megbeszélést, hol Sina nagy tapasztalatú mérnöke, Schönerer, valamint Sina üzlettársa, Robert bankár is megjelent. A küldöttség arról a lehetőségről tárgyalt, hogy Sina és a két társ-bankház mellé negyediknek társulhatna a Soproni Vasút Társaság a vasúttervek megvalósítására. Sina közölte, hogy az a terve, Bécsből Schwechatig, onnan egyrészt Sopron, másrészt Moson felé elágazva építi ki vasútját. Kijelentette, hogy vasútját részvényes alapon kívánja építeni és nincs akadálya annak, hogy a soproniak részére is engedjenek át részvényeket. Majd közölte, hogy Schönerer mérnök hamarosan Sopronba utazik és a vasút tervezett vonalán tereptanulmányokat végez.

Július 7-én keltezett levelében³⁽¹⁷⁴⁾ Sina értesítette a várost, hogy engedélyt kapott a Bécs–Győr közötti vasút építésére, melyet Mosonon vagy Sopronon át épít meg, mérnökét pedig tereptanulmányokra Sopronra küldi. Rövidesen megérkezett a királyi kancellária leirata a megyéhez is, melyben ugyanerről értesítette a megyét. A város és a vasúttársaság vezetői ezekből úgy látták, hogy Sina terve közvetlenül a megvalósítás

előtt áll. Hogy Sinát meggyőzzék a Bécs–Győr összeköttetés Sopronon át vezetésének előnyösebb voltáról és rabírják, hogy a tervezett vasutat Sopronon át vezesse, Rupprecht és Flandorffer bizottsági tagokat Bécsbe küldték, hogy tárgyaljanak Sinával, milyen feltételek mellett egyesülne a soproni társasággal és ismerjék meg közelebbről Sina tervét.

Sajnos, pontosan nem tudjuk e tárgyalásnak eredményét, de úgy tűnik, hogy a Társaság ekkor már teljesen Sina terveihez kapcsolta magát, mert mikor Kis ügyvéd Bécsből arról írt, hogy az engedélyezési kérvényt, mit a magyar kancellárián nyújtottak be, az osztrák kancelláriához is be kell adni, ugyanis a vonal nagy része osztrák területen futna, már csak tudomásul vették, s nem adták be.

Azonban csakhamar kitűnt, hogy Sina Sopront érintő vasútterve egyelőre bizonytalan, s már 1837 tavaszán kiderült, [248](#) hogy vonalát csak Bécsújhelyig szándékozik kiépíteni.

A soproniak számára még egy lehetőség kínálkozott arra, hogy vasutat kapjanak. Új kérvény került a kancellária elé, azzal a kéréssel, hogy Sina csak akkor kapjon vasútépítési engedélyt Bécsújhelyig, ha vasútját Sopronig kiépíti. De legalábbis kötelezzék arra, hogy egy, a soproni vasúttársaság által Bécsújhelyig megépített vonalat saját vonalába csatlakozni engedjen.

Rupprecht János vitte Bécsbe a kétségbeesett hangú kérvényt. Ott azonban még lehangolóbb híreket hallott, mikről április 21-én számolt be a bizottságnak. Elmondta, hogy Kis ügyvédtől levelet kapott, melyben arról értesítette, hogy egy általános, az egész Monarchiát érintő terv kerül kiadásra, Sina tervéről pedig azt írta, hogy azt a bankár soha sem vette komolyan.

Így a soproni vasút ügye annyira bizonytalanná vált, hogy a nagy lelkesedéssel és sok reménnyel indult vállalkozás végül is a politikai és pénzügyi útvesztők között zsákutcába, iratanyaga pedig a levéltárba jutott. A befizetett összegeket pedig 8 és 1/2% százalék levonása után visszafizették.

Egy esztendő múlva ismét fellelkesült a soproni vasútra váró polgárság. 1836-ban Sina közrebocsátotta felhívását a Bécs–Győr között tervezett vasút részvényeinek jegyzésére. Ekkor jelent meg az a térkép is, mely szép grafikai díszítésével külön is figyelmet érdemel. De megrajzolták rajta a Sopront Bécsújhelyen át Béccsel összekötő vasutat is, amelyből annyi igyekezet ellenére mindeddig csak terv maradt.

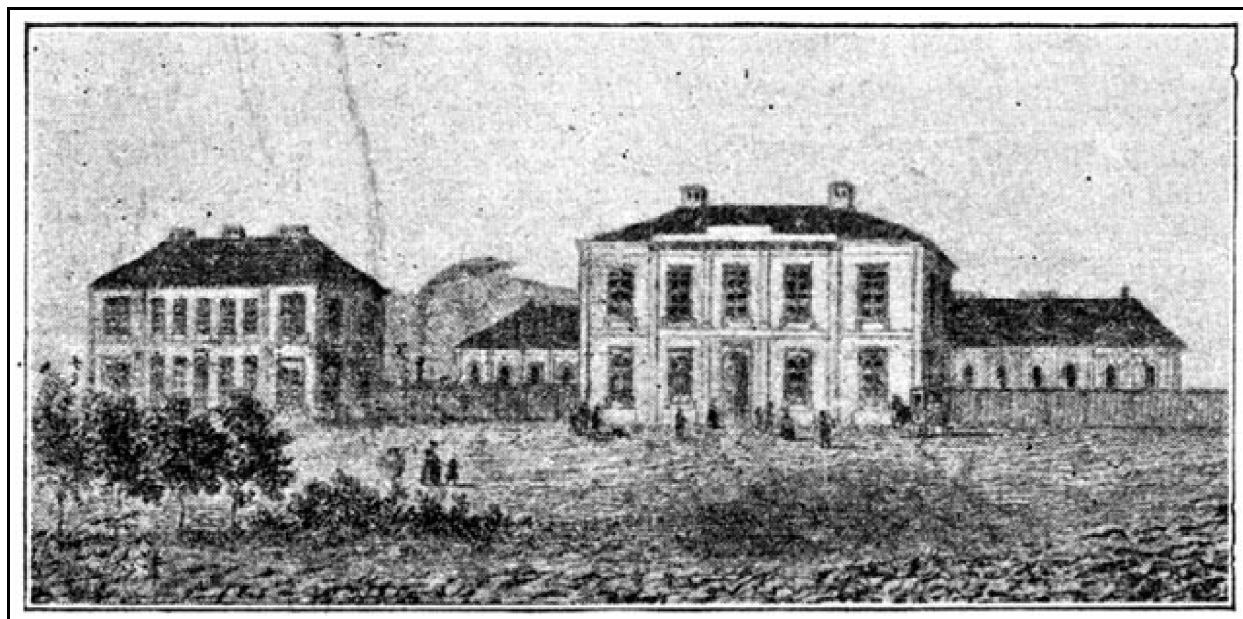
Vághy polgármester most a város nevében levelet vitt Sinához, melyben emlékeztette, hogy 1836-ban a Soproni Vasút Társaság felhívására néhány nap alatt 487 ezer forintot jegyeztek a Bécset Sopronnal összekötő vasút támogatására.

A soproniak e terv támogatására készek ugyanennyi értékű részvényt vásárolni, sőt még a Magyarországon eladni szándékoztak 2500 kötvényből el nem kelő részt is.

Most úgy tűnt, hogy végre előbbre került a soproni vasút ügye, mert Sina 1838 augusztusában arról értesítette a várost és a megyét, hogy Lajtaszentmiklós–Pecsenyéd–Nagymarton–Kertes–Ágfalva–Sopron vonalon árkok húzásával megjelöli a tervezett vonalat, majd 1839 februárjában megtörtént a vonalon a helyszíni szemle. Bár Sina 1839. szeptember 13-án építési engedélyt kért a helytartótanáctól, később felhagyott az építés és tervezés továbbfolytatásával és minden erejét az ausztriai vasútépítésekre fordította. Kiépítette vasútját Bécs–Gloggnitz között.

Ezzel zárult le a vasútért folytatott soproni küzdelmek első szakasza, s folytatódott 1843-ban ismét, mikor Sina az esztendő őszén, már a gloggnitzi vasút megépülte és sikeres üzeme után, előbb Schönerert küldte

ide, majd ő maga tárgyalta Széchenyivel.

A soproni Déli Pályaudvar 1855 körül

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Molnár József: Rif-kabil sorozás Sopronban

249 Molnár József: Rif-kabil sorozás Sopronban

A helytörténeti kutató idővel megtanulja, hogy forráskritikai szempontból különbséget kell tennie a papírra vetett szövegek valóságértékei között. Megbízik a középkori végrendeletekben, a telekkönyvi feljegyzésekben, az adókönyvekben. A századfordulótól kezdve nem árt, ha a hivatalos jelentések valóságértékét ellenőrzi. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok közgyűlési beszámolóiban semmiképp se bízhat, mert azok már a korakapitalizmusban éppenúgy fésültek, kozmetikáztak, mint a korabeli mérlegek és eredménykimutatások. A polgári újságok híradásai sem igényelhetnek abszolút szavahihetőséget. – *E dolgozattal példázni szeretném: hogyan zajlott le városunkban egy eléggé cifra esemény a valóságban és hogyan festettek a róla szóló újsághírek.*

Mielőtt az egy év híján négy évtizede lezajlott sorozás részleteire rátérnék, érzékeltetnem kell a teret és az időt, amelyben ez a valszínűtlen történet lejátszódott. – Az első világháború befejezésével egyidőben a selmecbányai Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola áttelepült Sopronba. A főiskolások – köztük olyanok is, akik hadifogság stb. miatt csak a későbbi években találtak rá alma materükre Sopronban – rengeteg kedves és néhány megütöztető szokást, szertartást hoztak magukkal. E szokások a Ferenc József-i idők talaján virágoztak ki, gyökerüket egy vékony polgári réteg jóléte táplálta. Mai viszonyaink között teljes joggal ellenszenvet keltenének. Az akkori Sopron szívesen fogadta a főiskolát, mert sok új friss színt hozott a város életébe. Csak a rosszul alvó öregek dohogtak, mert a fiatalok éjszakai vigadozásai elég sűrűek és

hangosak voltak. A selmeci hagyományok szerint „a dicső firma az volt, ki szerte udvarolt” és nem rakta le időben vizsgáit. Csak a szegénysorsúak, tehát a polgári szemlélet szerinti rangtalanok vizsgáztak határidőben, hogy mentesüljenek a vizsgadíj fizetésétől. – Ma főiskoláinkon, egyetemeken a határidőben letett vizsga nemcsak szellemi, hanem társadalmi rangot is jelent. – Sopronban, a harmincas évek táján még éltek olyan egyetemi hallgatók, akik Selmecen iratkoztak be a főiskolára.

A felső tanulmányokat folytató fiatalokban már gyűlnek szellemi energiák, és ha azt tanulás nem köti le, akkor a fiatalok levelezetésükről szórakozással gondoskodnak. Ilyenek voltak a hajnalokig tartó tarokk-csaták s gondosan előkészített ugratások, megtréfálások, a vidám szakestélyek és nem utolsósorban a Steingrube nagyközség elöljárósági ülései.

Steingrube úgy tartozott Selmechez, mint napjainkban Bánfalva Sopronhoz. Annak idején Bánfalva mint község még a járási közigazgatáshoz tartozott és a község vezetősége az alispánnak volt felelős. A bánfalvi „nagyközség” hivatalos emberei kizárólag főiskolásokból állottak. Volt a nagyközségnek bírja, főpennája, tanítója, sorompóőre, bakterja, sandaszemű mészáros, pereceslegénye és kőfejtő-csősze. Amikor a Nika-vendéglőben elöljárósági ülésre készültek, a várost Bánfalvával összekötő mai Ady Endre útra vámszedő csösztet is állítottak, aki az elöljárósági ülésre vándorló főiskolásoktól az italszámla fedezetét beszedte. Ennyit az akkori városról.

Ejtsünk néhány szót a külső világ atmoszférájáról is – persze csak annyit, amennyit az események megértése követel. 1925-ben különösen a háborúvesztes országokban – a Párizs környéki békék miatt – erős volt a francia-ellenes hangulat. A magyar kormány által suba alatt támogatott frankhamisítók egyik elhelyező-ügynökét 1925. december 1-én tartóztatták le Hágában. A romjaiból feltápáskodó német fegyveripar első termékeit Észak-Afrika francia gyarmatainak értékesíti. Abd el Krim egyesíti a berber törzseket és sikeres spanyol-marokkói szereplése után akcióit Francia-Marokkóban folytatja. Nemcsak a fővárosi, hanem a helyi sajtó is foglalkozik a rifkabil felkelés híreivel. A Sopronvármegye ez év júliusában öt, augusztus havában hat cikkben számol be Abd el Krim forgandó hadiszerezéséről. Végül tudnunk kell, hogy a versaillesi békeszerződés értelmében Magyarország rendszeresen nem sorozhatott katonát; ezért tartottunk akkor zsoldos hadsereget.

Annak érdekében, hogy a szerző szavahihetőségére a gyanúnak még árnyéka se eshessen – szóljunk egy-két szót a történet főhőséről is. Kétféle szélsőséges típussal találkozhatunk életünkben. Az [250](#) egyik véglet mindenben tamáskodik; a legjámborabb állítás mögött is csalást, ámitást, félrevezetést szimatol. Ez a típus ugyanúgy boldogtalan, mint ellenkező véglete: az, aki minden kritikai éberség nélkül, szinte patológiusan hiszékeny. Erdőmérnökhallgató hősünk (nevét nem írhatom ki, mert életben van) az utóbbi típushoz tartozott. Ő volt az első, 1923 nyarán végrehajtott nagyobb szabású tréfa áldozata. Elhitették vele, hogy megyénk egy akkori mágnása tervezett észak-afrikai oroszlánvadászatához puskával banni tudó, intelligens erdőmérnökhallgatókat keres. Egyetlen alapvető kikötése van: a pályázó bírja jól a pokoli hőséget. A hiszékeny fiatalembert rávették, hogy júliusi forróságban zárt ablakok mellett fűtsön szobájában annak érdekében, hogy megszokja az alkalmazkodást az afrikai hőséghez. Erről a megtréfálásról – természetesen név említése nélkül – *A sas téri oroszlánvadászok* címmel a Sopronvármegye utólag 1924. III. 29-i számában megemlékezett. Az eset megtörténte után, ha hősünk, B. a Deák téri kórházban történetesen kislánnyal sétálgatott, mindig akadt a park bokrai közé parancsolható balek (első éves hallgató), akinek megbújva időnként oroszlánbőrséget kellett hallatnia.

A sorozást a Városház téri Tábornokházban működött inségkonyhán – amint akkor hívták: népkonyhán – készítették elő. A főiskolának akkor még nem volt menzája és a hallgatók zöme itt evett ebédet és vacsorát.

Népoperának csúfolták maguk között. Itt szolgált fel annak idején ebéd és vacsora fejében az akkori főiskolás élet egyik legnépszerűbb balekja, majd firmája és végül veteránja: Nagy Károly (vulgóján Zseki), aki műegyetemi adjunktusként ment nyugdíjba. A népoperai előkészítés lefolyását ő ismertette legmegbízhatóbb forrásként velem.

A főiskolások kivétel nélkül Abd el Krim szabadságért küzdő törzseivel éreztek. A népopera szegényes konyháját a marokkói események híreivel fűszerezték. Suttogtak arról, hogy a hallgatók bizonyos csoportjának sikerült a nagy szabadsághős egy sejkjével, illetőleg annak megbízottjával, egy győri tartalékos főhadnaggyal kapcsolatot teremteni. Akadtak szimatoló kollegák, akik felhívták B. figyelmét asztalokra, ahol állandó sugdolózás folyik. A megjátszott titkolódzás nem is volt feltűnő: hogyan is lehetett volna nyíltan – győztes hatalom ellen abban az időben Magyarországon sorozást megejteni? A hiszékeny B. nem is gondolt arra, hogy heteken keresztül következetesen mérgezik rif-kabil hírekkel. Hírszerzői méltatlankodva emlegették: mégis csak disznóság, hogy egy önző csoport magának sajátította ki a kaland és a jó kereseti lehetőség kínálkozó esélyeit. Így ért meg augusztus második felére a gyümölcs: B. kifejezést adott ama óhajának, hogy szeretne részt venni a szóban forgó sorozáson.

A résztvevő visszaemlékezéseiből nem hámozható ki egyértelműen, hogy a sorozás fent ismertetett előkészítése személy szerint kinek volt az ötlete. Lázár Imre (vulgóján Vámpír) e sorok írója előtt nemegyszer dicsekedett azzal, hogy az egészet ő fundálta ki. Valószínűbbnek tűnik, hogy menet közben jöttek új és új ötletek, mert mások is vállaltak apasági szerepet. A sorozás tényleges megtartása csak akkor lépett a megvalósítás stádiumába, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az előkészítés a remélnél is kedvezőbben sikerült.

A sorozást a volt Rákóczi katonai nevelőintézettel szemben működött Schmauzer (Sass) vendéglőben 1925. aug. 28-án az esti órákban tartották meg. Mindkét magyar nyelvű helyi lap aug. 30-i száma beszámolt a sorozásról. Itt csak a Soproni Hírlap cikkét ismertetjük, mert a Sopronvármegye cikke – mint fővárosi lapba átollózott – lényegtelen módosítással és rövidítéssel alább még ismertetésre kerül.

A Soproni Hírlap ekképp számolt be a sorozásról:

A RIFF-KABILOK SOROZÁSA SOPRONBAN¹⁽¹⁷⁵⁾

Dr. el Budsi Berker seik személyesen vezette a sorozást Sopronban.

Három repülő és három tankszolgálatost találtak alkalmasnak.

Hetek óta zajos izgalom, sűgás-bűgás volt észlelhető a Sopronban sokak előtt ismerős ²⁵¹ „oroszlánvadász” triumvirátus környezetének berkeiben.

A múlt évi „oroszlánvadászok” napról-napra sárgábbak lettek az irígységtől, mikor diszkrét terhe alatt arról értesültek, hogy a riff-kabilok Sopronban repülő és tank-tiszteket toboroztak horribillisz fizetés beígérése mellett és hogy őket számításán kívül hagyták.

A polgári konyha terített asztala fölött szenvedélyes vita folyt az afrikaiak eme méltatlan bánásmódja fölött.

– Mégsem eljárás – mondta az oroszlánvadászokhoz tartozó testvérpár idősebb tagja –, hogy minket, akik múlt év júliusában két álló hétig fűtött szobában tartózkodtunk s 5 q szén árán az afrikai éghajlathoz

tökéletesen aklimatizálódtunk s már eddig is oly sok hidegvérről tettünk tanuságot, teljesen mellőznek.

MIKOR A RIFFEK SAJTÓFŐNÖKÖT KERESNEK

Végül pénteken (ez a sorozás napja – M. I.) váratlan fordulat állt be a riff-kabil ügybe, s e sorok írója előtt némileg fellebbentette a titokzatosság fátyolát.

„L” POSTAFIÓK 92.

„L” potafiók 92. címzésű, markáns betűkkel írt levelet találtunk lapunk levélszekrényében, amit – minthogy csupán egy „L” betűs tagja van a vállalatnak – neki kézbesítettek. A vaskos levél L-nek felajánlotta a riff-kabil sajtófőnöki címet. Mellékletként szerepeltek a szervezőbizottságok által eddig kiadott iratok.

A TOBORZÓ LEVÉL,

melyben többek közt a következő foglaltatott: Kérem folyó hó 14-én, csütörtökön délelőtt 9 órakor a déli vasuti váróteremben jelenjen meg, egy negyed íven írt 10 ezer Frc-os nyugtával. Itt a pénzt átveheti és egy haditank vagy repülőgép leírását tartalmazó könyvet is kap tanulmányozás végett.

Megszólítani így fogják: *Miért küzd a riff-kabil?* – Ön így feleljen: „*Hogy lerázza láncait.*” – Havi fizetése 10 ezer Frc. Titoktartását kérve várom.

dr. Budsí Berker sjk megbízottja
Szöllősi Arthur
tartalékos hadnagy

A CÍMZETT NÉL.

A Kossuth Lajos utca egyik kis földszintes házában diákszobájában egy csinos szőke fiúnak (ez a sorozás szenvedő hőse: B. - M. I.) a levél vétele óta nem volt éjszakája. Sístergő gránátok, süvítő srapnelek, diadalmas légi harcok kaószos zavarából látta magát fezzel a fején, kitüntetésekkel, dicsőségtől övezve.

ESTE 8 ÓRAKOR LESZ A SOROZÁS!

Pénteken délután az izgalom tetőfokára hágott. Jött a levél, melyben Szöllősy magyarországi megbízott bejelentette levélileg, hogy akülön helyiségben meg lesz a sorozás.

Este 8 óra felé a város szélén fekvő Sass vendéglő felé a szélrózsa minden irányából lopakodva jöttek az „újoncok”.

A SEJK.

Magas szikár alak, fején festői turbánnal jelenik meg.

DR. el BUDSI BERKER SEJK MUNKÁBAN.

Az elsővel hamar végez. – A vezér sorozása már aprólékosabb, neki le kell vetkőzni. Aztán a sejk nyugodtan nyújtja gumikesztyűs kezét a leendő vezérnek.

AZ ESKÜ.

Azután dr. el Budsí Berker sejk behívatta a kiszemelt főparancsnokot s oldaláról lecsatolt félholdas és

csillagos medáliáját az asztalra helyezte, fölolvassa az arab esküformát: „Mözsükse né iscasc – Korán la illa ill Allal: – nalyo ahram tnim né” – hangzottak a sok igazságot rejtegető komor esküszavak.

Az új főparancsnok pedig ismételve mondta el utána az esküimát. Azután a sejk kívánságára mindenki eltávozott.

MÉG EGYESZER „L” 92.

Másnap bélyegtelen kis levélke húzódott meg szerényen a rejtélyes cím alatt. A sejk írása: Allah nem engedte, hogy élvezhessem azt az örömet, hogy Önöket az én élet-halál harcot vívó riff-kabil népem körében viszontlássam. A hatóság föllelte nyomomat. – Tanuljanak és ne kíváncsozzanak a riffkabilok közé.

Ha Allah nem engedte meg, hogy a riff-kabil szabadságharcunkban részt vegyenek, bizonytal hozzá fog járulni ahhoz, hogy mint mérnökök szabad országunk újjáépítésének és modernizálásának nagy munkáját elvégezzék. A közeli viszontlátásra

dr. el Budsi Berker sejk

U. Kérem e levelet a felavatott főparancsnoknak lefordítani.

Így történt a riff-kabil sorozás Sopronban.

EPILÓGUS.

Kossuth utca egy kis butorozott szobájában pedig tegnap este óta szomorúan hajlik könyvei fölé a tegnapelőtt riff-kabil csapatparancsnok, s miközben újra készül a szigorlatra hiszékeny egyenes lelkébe mindinkább beköltözik a kétely, vajjon lehetséges-e, hogy vannak, akik az ő rajongó tiszta gyermekalmanak lerombolását multaságosnak tartják?”

252A Sopronvármegye a sorozással kapcsolatban esténkénti népvándorlásról tud; a valóságban a sorozás egy este zajlott le. Egyik helyi lap se említi meg, hogy a sejk németül beszélő orvost hozott magával, holott a résztvevők ezt a sorozóorvost emlegetik; a német tolmács szerepét Lázár Imre töltötte volna be. Az idézett cikkben szereplő „L” Lázár Imrével azonos. Nevezett a cikk „Mégegyszer L 92” kezdetű passzusában szereplő levelet tájékoztatása szerint azért írta saját magának, hogy ha őt B. felelősségre vonja, arra hivatkozhasson, hogy ő ugyanúgy félrevezetés és beugratás áldozata mint B. Az arab eskümintát a magyar szöveg visszafelé olvasásával költötték: Esküszöm én csacsi, olyan marha mint én (vesz csak be ilyen kefé). – A turbános, burnuszos sejket Linka nevezetű, akkor Sopronban dolgozó fényképész-segéd alakította. Az orvos megszemélyesítőjét nem sikerült kinyomoznom.

A rendőrségnek a sorozással kapcsolatos szerepe a legendák kódében már a harmincas évek táján teljesen ellenőrizhetetlen volt. Az egyik változat szerint a vendéglő egyik nő-alkalmazottjának volt egy altiszt-szeretője és a neki elmesélt sorozás hírért az altiszt juttatta el a rendőrségre. Másik változat szerint a vendéglő udvarán mosónők kíváncsiskodtak, amikor a meztelenre vetkőzött B.-t az orvos vizsgálta és ők mesélték el egy altiszt feleségének.

Mindenesetre kézenfekvő az is, hogy Lázár Imre riporter minőségben a rendőrséget a sorozás háttéréről tájékoztatta. Kövessük most az újsághír sorsát.

Vidéki újságok nemcsak levéltárakba stb. küldtek kötelempéldányokat; fővárosi lapok csereviszonyba léptek a vidéki szerkesztőségekkel annak érdekében, hogy ha Pesten történetesen hír-szegénység van, legyen

honnan híreket ollózniuk. A MAI NAP című fővárosi aszfalt-lap a Sopronvármegye sorozásáról szóló cikkét némi kurtítással és lényegtelen változtatással az alábbiak szerint közölte le:

„Titkozatos Riff-Kabil Sorozás Volt Nyugatmagyarországon!

Abd el Krim egy turbános, burnuszos embere egész sereg pilótát szerződtetett!

Sopron, szept. 1. (A Mai Nap tudósítójától.)

A soproni diákságot napok óta titokzatos események tartják nagy izgalomban. Jó pár nappal ezelőtt híre járt, hogy Abd el Krim marokkói felkelővezér serege részére önkéntes jelentkezőket keresnek Sopron vállalkozó szellemű s lehetőleg háborút viselt ifjúsága körében. Természetes, hogy jelentkező akadt bőven, akikkel aztán közölték, hogy Abd el Krim megbízottja Sopronba érkezett s az egyik városszéli vendéglőben üttötte fel főhadiszállását, ahol az érdeklődőkkel közli a feltételeket, s azonnal megejti a sorozást is. Esténként azután valóságos népvándorlás indult meg a vendéglő felé, amelynek egyik szobájában turbános, burnuszos ember fogadta a diákokat. A lenge öltözetű riff-kabil meglepő magyar nyelvkészséggel elmondotta, hogy ő Abd el Krim egyik vezére s azért jött, hogy a vitéz magyar nemzet ifjúságának segítségét igénybe vegye a riff-kabil nép szabadságát eltiporni akaró franciákkal szemben. A vezér, valahányszor Abd el Krim nevét kiejtette, mélyen meghajolt s homlokával a földet érintette – aminek nagy hatása volt.

Hamarosan kitűnt aztán, hogy Abd el Krim tulajdonképpen repülőparkja részére keres a magyarok közt pilótákat s a szolgálatot sem kívánja ingyen. A turbános megbízott minden besorozottnak Sopronban az indulás előtt 1000 frank foglalót, azonkívül magas havi fizetést, a háború szerencsés befejezése után pedig előkelő állást ígért. A sorozáskor a jelöltet a riff-kabil levetőztette, megvizsgálta és ha alkalmasnak találta, föleskette és 1000 frankról szóló utalványt adott át neki azon meghagyással, hogy rögtön pakoljon és várja meg a levélbeli utasítást a további teendőkről. – Ezek történtek a városszéli vendéglő titokzatos szobájában.

A jelölt azután az utasításnak megfelelően pakolt és várakozott s nemsokára kapott is arab és magyar szöveges levelet, amelyben Abd el Krim sajátkezüleg értesíti, hogy megbízottja ekkor és ekkor a Délivasuton Sopronba érkezik, tehát a jelölt ottan várakozzék rá.

A levélben meg volt írva a tábori jelszó is, amiről a megbízott és a jelölt az állomáson egymásra ismerhet. A riff-kabil megbízott az állomáson azt kérdezte volna: – Mit akar a riff-kabil? – A jelöltnek erre azt kellett volna felelni: – Letépni láncát!

A kitűzött terminuskor kofferes, izgatott fiatalok jelentek meg a Délivasuti állomáson azonban a riff-kabil megbízott nem jelentkezett és azóta Abd el Krim sem adott életjelt magáról. A diáksereg körében emiatt most nagy az izgalom.”

Annak megértéséhez, hogy miért vette át egy harmadrangú fővárosi újság ezt a gyanús csengésű hírt, a fiatalabb nemzedék számára fel kell idéznünk egyet-mást a tőkés világ sajtóviszonyaiból. – Voltak Pesten napi- és hetilapok, [253](#) amelyek azokból a megírt cikkekből éltek – állítólag nem is rosszul –, amelyek nem jelentek meg. Ennek sablonja a következő volt: A laptulajdonos kopóival kiszimatoltatott pikáns közgazdasági vonatkozású híreket, vesztegetéseket, csalásokat stb. Ezeket, a rendszerint nagy vállalatokat, bankokat stb. támadó leleplező cikkeket megíratta, kiszedette, és a kefelenyomatot a „szerkesztőség” belső embere bemutatta az érdekelt vállalat, bank főnökének – aki természetesen fizetett mint a köles annak érdekében, hogy a cikk ne jelenjék meg. Minél nagyobb példányszámban került a pesti utcára ilyen lap,

annál magasabban lehetett megállapítani a hallgatás árát. Ezért a laptulajdonosnak érdeke volt az is, hogy a fő-üzletág mellett kapós újságot is dobjon ki a pesti utcára. A laptulajdonos a beosztottaktól nem publicisztikai értékű komoly cikkeket várt, hanem szenzációkat. Az adható jó cím fontosabb volt, mint a szenzáció valóság-értéke. Délután fél háromtól estig a rikkancsok Pest utcáin ezeket a címeket ordítozták és a gyerekként kíváncsi pesti ember fillérekért kapkodta ezt a szemetet. Annak idején az ilyen sajtóféleséget revolverlapnak nevezték.

A Schmauzer-vendéglő udvarán tóba ejtett kis kavics hullámai ezen az úton jutottak el a fővárosba. Nagy Károly emlékezete szerint a sorozás híre tovább gyűrűződött egész Párizsig. Közölte mint tény a francia sajtó is – állítja Zseki és felháborodott francia hazaffyak az uszító sajtó hatására megverték azt, akinek a megjelenés táján Párizs utcáin magyar szó hagyta el ajkát.

Erről a sorozásról a SOPRONI EGYETEM 1955. januári száma is közölt visszaemlékezést. E cikkből idézek:

A francia követség valahogy megszimatozta az egész históriát, természetesen csak a megjátszott sorozás tényét. Ennek eredménye azután az lett, hogy a francia kormány – követsége útján – magyarázatot kért a magyar kormánytól a „titokzatos nyugatmagyarországi sorozásról”, és a párizsi lapok felháborodottan írtak róla.” Hajlok arra a nézetre, hogy a közölt visszaemlékezésnek volt *realis* alapja. Minden valamire való követségen működik sajtó-attasé, akinek feladata az országáról szóló sajtóanyagot összegyűjteni és arról kormányát tájékoztatni. Könnyen elképzelhető, hogy a francia követség nemcsak Párizsban jelentette a Mai Nap cikkének tartalmát, hanem az állítólagos nyugat-magyarországi sorozásról a magyar kormánytól is kért felvilágosítást.

Az utóregések további kutatására nincs Sopronban fellelhető anyag. A helyi rendőrség iratanyaga a felszabaduláskor megsemmisült. A főispáni iratanyagban a sorozás ügye nem szerepel. Írtam a külügyminisztériumunknak; érdeklődésemre nem jött felelet. Horváth Zoltán, az állami levéltár helyi vezetője felkérésemre egyik budapesti útja alkalmával volt szíves az Országos Levéltári Központban a jegyzékváltás iratcsomója után kutatni; nyomozása nem járt eredménnyel.

Csak az újságok „polgári valóságot” ábrázoló attitűdjéből adhattam ízelítőt és az az érzésem, hogy beszámolóim lényegében befejezetlen. Meg vagyok győződve, hogy porosodó akták között megbúvik valahol a LOK-ban a jegyzékváltás iratcsomója. A soproni riff-kabil sorozás történetére az fogja feltenni a koronát, aki megszerzi a SSz részére a francia jegyzék és az arra adott magyar válasz fotokópiáját.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szakál Ernő: Adatok a „Pék kereszt” új elhelyezésével kapcsolatban

254 Szakál Ernő: Adatok a „Pék kereszt” új elhelyezésével kapcsolatban

Néhány évvel ezelőtt még Sopron határában, a Nemeskúti út mellett a Tómalom irányába vezető úton érhattük el egyik középkori emlékünket, az úgynevezett „Pék” keresztet. Ma azonban múzeumi tárgyként szemlélhetjük, ami a megtartását illetően öröndetes, de ugyanakkor sajnálatos is, mert eredeti elhelyezését, az in situ értékét elveszítettük. A Pék kereszt ugyanis 1960 májusában kideríthetetlen okból ledőlt talapzatáról. A már eléggé sérült állapotban volt emlék helyrehozhatatlannak látszó sérüléseket szenvedett, olyannyira, hogy újra való felállítása szinte reménytelennek látszott.

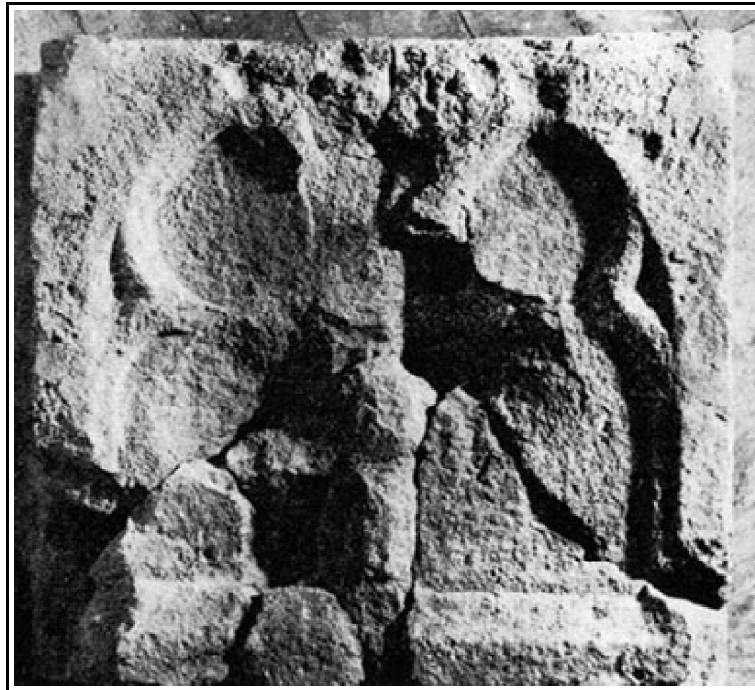

Pék kereszt. A ledőlt töredékek

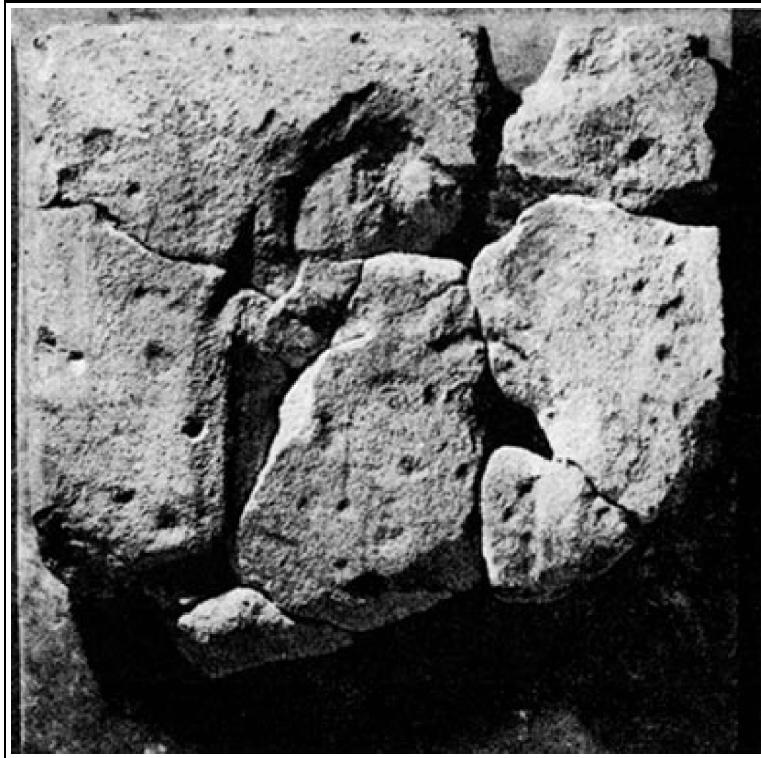
A vakmértűvekkal díszített tartó-pillér hat nagyobb darabra és számos kis szilánkra tört szét. Az Y alakú vaskapcsokkal rögzített lábazati rész a már régen földbe süllyedt lépcsőbe építetten a helyszínen megmaradt. Az évszámok gyámkő egyik sarkából nagyobb darab letört, egyébként is sérült gótikus profilja sok helyütt kicsorbult. A fulke vakrácsos hátfala és jobb oldali, északnak fordult fala számos darabra hullott szét a zuhanás következtében. A bal oldali, csúcsíves nyílással áttört fulkefal, mely már múlt századi vagy e század eleji kiegészítés volt, viszonylag épen megmaradt. Lényegében sértetlenek maradtak a sátoztető darabjai is, melyek már a szántás puha földjére estek.

A helyszínen volt maradványokat, töredékeket, összeszedtük a földbe süllyedt lépcsőt kiástuk, majd az összes faragványt és szilánkot beszállítottuk az Országos Műemléki Felügyelőség soproni

építésvezetőségének telephelyére, a kőszobrász-csoport raktárába. Az eredményes megbeszélések és tárgyalások után a „Pék kereszt” helyreállítását az Országos Műemléki Felügyelőség az 1962. évre vállalta, s e program szerint a helyreállítás ez évben el is készül.

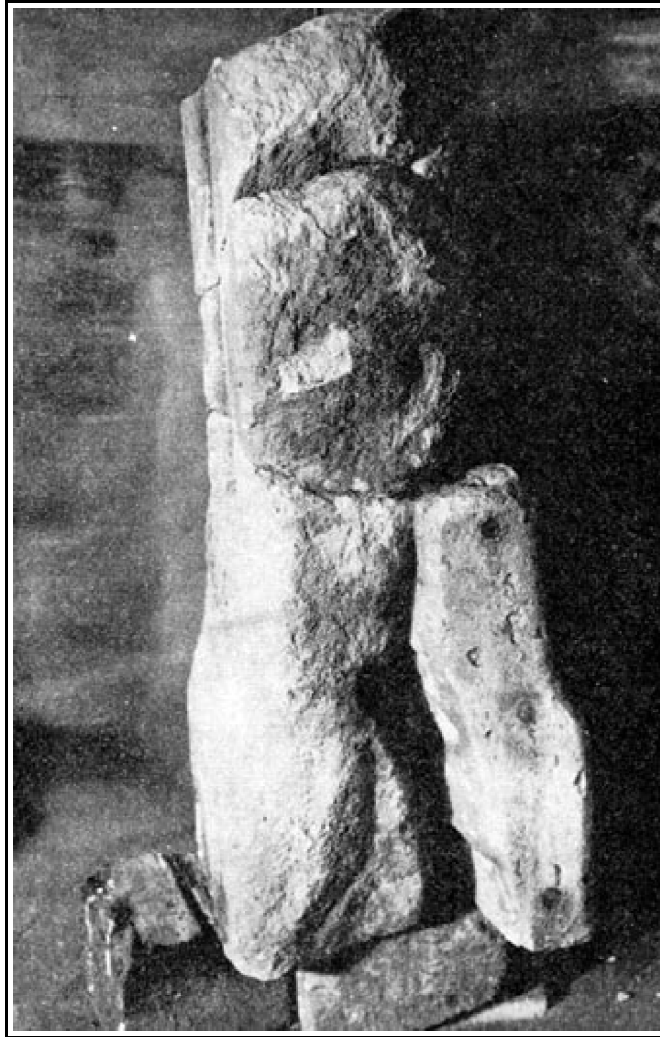
255A fülke jobb oldali falának töredékei

A fülke hátfalának töredékei

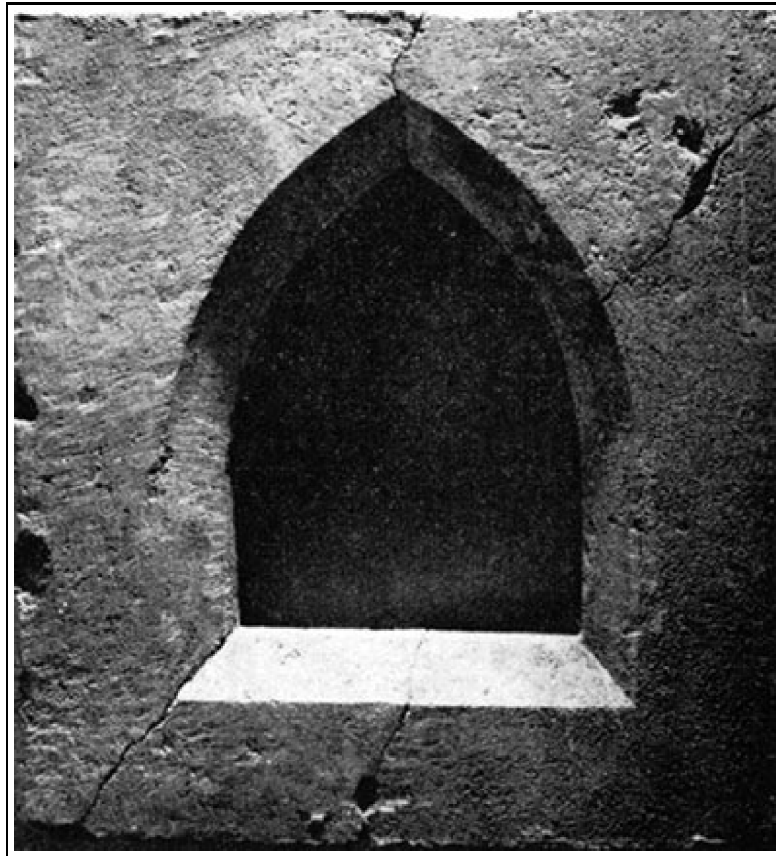

256A fülke állapota a ledőlés előtt

A pillér alsó szakasza

A helyreállításnak rekonstrukciós célja nem volt, ezért a hiánypótlások nem haladják [257](#) meg a ledőlés előtti állapotot. Az egyes töredékeket rejtett vörösréz csapok és kapcsok fogják össze a szükséges ragasztások mellett. A kiegészítéseket részben azonos fertőrákosi puhamész-kőből, részben a kőanyag szerkezetének megfelelő mészkő-stukkóval eszközöltük. Mivel az eredeti helyén, ahol huszonnégy év híján ötszáz évig állott, a megtartás már nem lehetett biztonságos, az emléket a múzeumkertben helyeztük el.

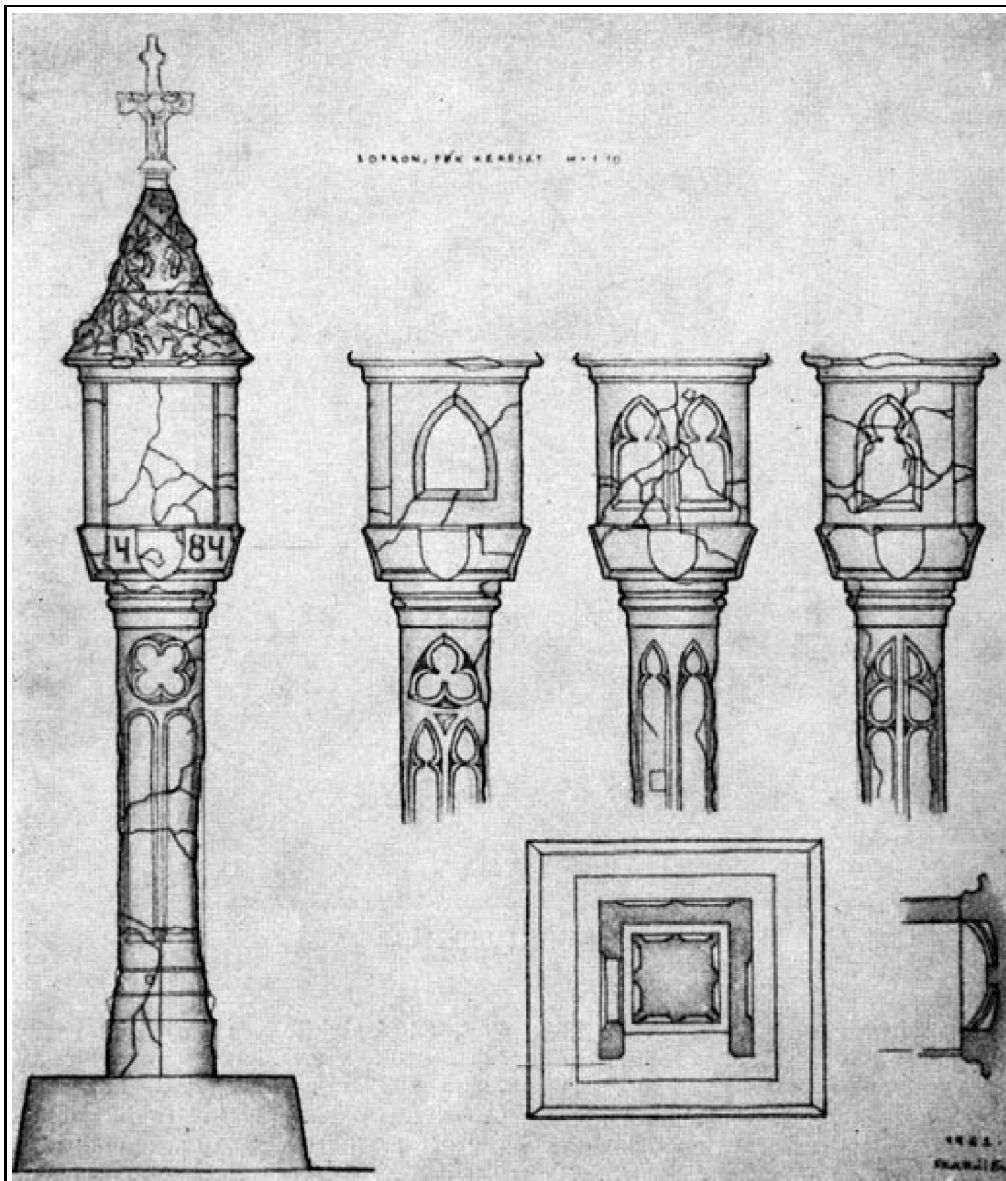

A megújított fülkelap

A helyreállítással kapcsolatban sor került az egyes kövek részletes megvizsgálására, amelynek alapján a „Pék kereszt” leírása a következő: Közel négyzet alaprajzú, enyhén lejtős oldalú sima lépcsőn egyszerű lábazatú, négyzetalaprajzú pillér áll, mely mind a négy oldalán gótikus vakművekkel van díszítve. Elöl kettős, félkörzáródású mezők, felettük körben négykaréj motívum. A pillér bal oldalán kettős, csúcsívekkel záródó mezők, felettük ívháromszögben háromkaréj. Jobb oldalt egy nagy csúcsív középosztóval, összekapcsolt orrtagokkal, hátul kettős orrtagos csúcsíves mező. A pálcátagos profillal záródó pilléren felfelé szélesedő gyámkő van, minden oldalán egy-egy üres címerpajzssal, az elülső mellett átalakított 1484-es évszám, mely régebbi rajzok és egy 1928-ban készült felvétel szerint gótikus számjegyekkel íródott eredetileg. Az évszámot, feltehetően a mostani áthelyezést megelőző javítási munkák során alakították ki az újabbkori írásmódnak megfelelően. Mivel az áthelyezésnek rekonstrukciós célja nem volt, az átalakított számjegyeket nem alakítottuk vissza. A gyámkövön álló fülke elöl teljesen nyitott, bal oldalt csúcsíves áttöréssel, hátul és jobb oldalt teljesen zártan. A fülke hátfalának külső oldalán kettős, csúcsíves orrtagos vakmű, a fülke jobb oldali falán, kívül, egyes karélyú orrtagos vakmű. A fülke mennyezetét szegmensíves keresztboltozat képezi, élszedett bordákkal és sima korongú zárókövel. A fülkét kihajló vájatos profil zárja le, melyhez gótikus levéldísszel borított sátozott csatlakozik. Lezáró dísz hiányzik, mely feltehetően kereszttrózsza volt.

258Anyaga fertőrákosi puhamészko. A helyreállításkor megállapíthattuk, hogy eredetileg színesen festett volt. Festésnyomokat találtunk a fülkemennyezetén, ahol a bordák és zárókő sárgára, a boltozatmezők

kékre voltak festve. A fülkefalakon sötét narancsszín festésmaradványokat találtunk. Az idők folyamán sokszor átmeszelték, javították. Az áttört fülkefaltól eltekintve, az eredeti részek mindenütt megmaradtak. A „Pék kereszt” teljes magassága a hiányzó koronázó rész nélkül 403 cm. Teljes magassága 470 cm lehetett.

A Pék kereszt. Felmérési és rekonstrukciós rajz

A festői tájban volt emlékről a múlt századi leírások úgy emlékeznek meg, mint az építőművészet egy érdekes különlegességéről, melyet a szakértők nagyra becsülnek. (Diem. Führer durch Oedenburg. 1886. 73. o.) Itt még az „Angerkreuz” elnevezéssel találkozunk, mely elnevezés egy forrás nélkül közölt monda alapján változott át „Bäckerkreuz”-ra. Teljesen egyetértek azzal az idézettel, [259](#) melyet Csatkai Endre közöl a soproni szobrászatról szóló cikkében (Magyar Művészet. 1928. 7. sz.), éppen a középkori

keresztekkel kapcsolatban: „Die meisten Sagen verdanken ihre Entstehung einem Missverständniss”. A „Pék kereszt” nevét onnan kaphatta, hogy a pillértörzsön levő vakmérőműveket vagy a sisak sátoztetőzetén levő, ma nagyrészt alakatlan formákat cipő ábrázolásnak vélték, s egy hozzáköltött mondával „Pék” keresztnek nevezték el a gótikus, fülkés emléket.

A helyreállított Pék kereszt a múzeumkertben
(Adorján Attila felvétele)

A jellegzetes fülke építmény valódi szerepe ma sem tisztázott, mert a helyreállítás során tett megfigyelések nem igazolták az eddigi feltevéseket, sem a kőlámpás, halotti lámpás elnevezések, sem a fényforrással ellátott irányjelző funkció szempontjából. (Csemegi József: Középkori kőlámpások Sopron területén. SSz. 1941. V. 3. sz.) Kétségtelen ugyanis, hogy a fülke alapsíkján égésnek, olajnak, zsiradéknak vagy viasznak csakúgy nem találtak semmi nyomát, mint ahogyan a fülkemennyezet számos meszelésrétege egyetlen kormozódott, füstös réteget sem takart. Lámpát, mécsest tehát huzamosabb ideig sohasem helyeztek el a fülkében, ezért az útjelző fény romantikus képét meg kell tagadnunk a „Pék” keresztől, mely a 15. századi gótika egy hazai viszonylatban ritka, értékes, a pusztulástól megmentett alkotása.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / László Ernő: Adalék a horvátok

1848-as átvonulásához

260 László Ernő: Adalék a horvátok 1848-as átvonulásához

Ismeretes, hogy Jellasich serege 1848 koraőszén Fejér megyében súlyos vereséget szenvedett és ezért Bécs felé vonult. A bán a seregéhez csatlakozott martalócokat Moson megyéből hazairányította, és ezek látszólag békésen vonultak lefelé megyénk irányában a Fertő partján. Sopronban viszont az a nézet uralkodott, hogy csak szín a békés viselkedés, éppen ezért az itt szállásoló katonaság és a nemzetőrség kivonult ellenük és Lövő környékén meg is ütközött velük; a csata a soproniak részéről visszavonulással végződött, de a horvátok folytatták útjukat, most már tűzzel-vassal pusztítva. Az alábbi levél azt mutatja, hogy Széchenyi István birtokain a gazda távollétéban Lunkányi jószágigazgató a békés átvonulás híve volt; a címzett Lunkányi, aki Sopronban lakott, a levélíró a cenki intéző:

Ágyúgolyók a répczevisi templom falában 1848-ból (Nováki Gyula felvétele)

„Tekintetes Igazgató Ur!

Imre szóval mondotta, hogy egy pár lovat Tek. Ur számára küldjek – Ime küldöm őket. Lócsi marhák eránt is tettem rendelést, reméllyem a Horvátokat szépen fogják kikésérni Országunkbul. Tolnay Plébános Ur és Lórinzi köztük volt – azt mondják, hogy Jelasitsot káromollyák, és fegyvereiket tsufos áron árullyák és eladják. Tisztelettel Szalay.” (Liszt Ferenc Múzeum, helytörténeti adattár 747).

A optimizmus azonban alaptalan volt. ²⁶¹Így pl. Lövön a horvát tábornok ugyan megígérte, hogy öldöklés és gyújtogatás nem lesz, a martalócok amit el nem tudtak vinni, tönkretették. Ahol tüzet okoztak, azt maguk el is oltották, de a falu kára 270 000 forintra felment a korabeli becslés szerint és kárpótlást

sehonnan sem kaptak a lövőiek. (Mohl és Balics: Lövő története 1892. 30. és 31. lap.)

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Egy soproni táblabíró lakása 1834-ben

Csatkai Endre: Egy soproni táblabíró lakása 1834-ben

A reformkor, úgy látszik, Sopron magasabb köreiben kevés hatást ért el. A mágnáskörök nem akartak tudomást szerezni a feltörekvő polgárságról. 1823-ban például eladásra kerül a Szent György utca mai 20-as számú háza; a szomszédasszony veszi meg, név szerint Blainville grófné, maga is született grófkisasszony, meg is okolja az adás-vételi szerződésben, hogy csak azért veszi meg a házat, hogy neki megfelelő szomszédnak (eine convenile Nachbarschaft waehlen zu können) adhassa tovább. Tar Józsefné volt a boldog választott, aki ugyan nem volt arisztokrata, de Chernel lány lévén a legrégebb megyei nemesi családok egyikéből származott, és így megfelelő szomszédasszágnak ígérkezett.¹⁽¹⁷⁶⁾

Kilencágú korona nélkül kevésbé volt ez a megyei nemesség bejáratos a főrangú körökbe és *seconde noblesse* néven gúnyolódtak rajta. Még a bárói családból származott Slachta Etelka, hazafiasan gondolkodó leány is ellene volt, hogy elmenjen a másodrangú nemesség házi mulatságaira. „De kértem anyámat – írja naplójában – ne menne, hisz csupa leányok, kiket nem ösmerünk, s aztán a societé igen görbe szemmel nézi azt, aki ezekkel társul.” Etelka anyja Hauer bárónő volt, így tehát hamar kárpótlást talált Zichy grófnő másnapi meghívásában, annak estélyein egy főherceg is gyakran megjelent.²⁽¹⁷⁷⁾

Ha némelyeknek sikerült valahogy bejutni az előkelő világba, mint po. a dúsgazdag kereskedő-családoknak, Flandorferéknek, Hoferéknek, Cavallaréknak, vagy Wallheiméknak, alaposan elment a kedvük, mert mint az egykorú tudósítás jelenti: „némelyek felsőbbbségi göggyével beelégeltek.”³⁽¹⁷⁸⁾

Azonban a másodrendű nemességnek sem volt éppen sok oka rá, hogy göggel lenézze az akkoriban nagyon haladó szellemű polgárokat. Egy részük nagyon eladósodott. Felsőbüki Nagy Pál eladta a birtokát, hogy adósságaitól szabaduljon, mások vagyonuk kikölcsönzéséből éltek. Igen jellemző erre a lejtőre jutott társadalmi osztályra egy árverés jegyzőkönyve, amely a Felsőbüki Nagy család leveles kötegeiből került elő. (SÁL 5/G 33)1834. október 5-én meghalt Sopronban Somogyi Ferenc; 83 évet élt, úgy látszik, beteg volt az öregúr, mert orvosi és patika-számla maradt utána. Végrendeletének végrehajtója Tar János megyei tisztviselő lett. Somogyi perkátai előnévvel testvére volt Somogyi szombathelyi püspöknek és nagybátyja Felsőbüki Nagy Pálnak, így tehát szintén a másodrangú nemesség tagja. Táblabírója a megyének, de ez nem jelentett pénzt. A családnak valaha háza volt az ev. templom mellett és birtoka főleg Sopronszentmártonban. A szóban forgó aggastyánnak valószínűleg már nem volt földje, háza sem Sopronban; féléves lakbérére 24 ft. volt, amit Tar a következő év Szent György napjáig kifizetett. Viszont egy havi és négy napi kosztért adós maradt az öregúr. Tulajdonképpen nem volt szegény; hagyatékából készpénzben 275 forintnyi papírpénz került elő, továbbá ezüst huszasokban 89 ft. 40 krajcár, három kétforintos ezüstpénz, két arany. Adóslevelei papírpénzben 9500 forintot, ezüstben 1750 forintot tettek ki. Az adósok között számos rokon szerepel, [262](#)még Esterházy herceg is, aki 7500 ft-tal tartozott, Felsőbüki Nagy Pál meg 1809 óta.

A betegség és temetés körüli kiadásokat pontosan összeírta Tar János, ezekből eléggé sivár életkörülmények mutatkoznak, po. ablakokat kellett megcsináltatni, ilyenekre nem költött az aggastyán. Egy unokaöccsnek, Nagy Sándornak házmestere a mai Rákóczi útról hét nap és hét éjjel a haldokló mellett

maradt, miért is 4 ft-ot kapott. A házbeli felügyelő futkosott orvosért és papért, két forinttal jutalmazta Tar, „Richter seborvos Urnak a megholtra rakott Piótzákkal együtt öszvesen 22 ft.” A „Halotti tudósító Szerdahelyre” 1. ft 30 krajcár (x), ez ma Fertőszentmiklóssal egybe olvadt valu, a Bezerédj rokonság lakott ott. Majd két személy hét éji virrasztásért felöltöztetésért 3 ft. „A megholtat borotváló Borbélynak hátra maradt fizetéséért 1.36.” Éjjel virrasztóknak (a halott mellett) bor 40 x. A halottvivő „megyei katonáknak” (hajduk) 11.12. A temetés 91 ft. Szemfödél 1.24. Valóban elmondhatni: a halál nem volt akkor sem ingyen, az összes költség 422 ft-ot tett ki.

Már most a berendezést november 4-én elárverezték; újság nem lévén, úgy doboltatta ki Tar, és kapott a dobos ezért 2 ft-ot. Az árverés jegyzőkönyve azt mutatja, hogy igen szegényes körülmények közt élt a tálbabíró. Jellemző, hogy bekecse és köpönyege jó karban volt, tehát az utcán rendben lehetett a megjelenése, minden egyéb ruhájára ott a megjegyzés, hogy igen ócska. Bútorai nagyon megviseltek voltak, képei értéktelenek. Az árverést nem is látogatta valami nagy vásárló közönség. A vevőket megnevezi minden tárgynál az írás. Megadja az „ur” címzést Buk Ferenc ötvös nevével, nemkülönben Bácsmegyei, Mezticzky, ifj. Tar megyei uraknál, a legszorgalmasabban vásárolt, de egyuttal a legnagyobb vacakokat Intzinger Joáchim, akit a jegyzőkönyv a vége felé leplez le: ószeres zsidó volt, tán csak rongynak vette meg Somogyi Ferenc elviselt ruháit. Árvereztek még Czethner Zsuzsánna, Roll Katalin (főleg a képeket, finomabb edényt) Schwarz Katalin, Bayer Teréz, Pillich János, Farkas Örzse, Tschürz Gáspár, Wedl János, Kienzl Teréz, Prayer Lázár zsidó, Wolbeisz Zsuzsa, Riel József, Vodermyer Örzse, Wagner Teréz. A legtöbb tárgy néhány krajcáron (x) kelt el és így nem csodálatos, hogy az elhagyott öregember egész ingóságáa 275 ft. 28 x-t hozott, azt is papírpénzben. A tárgyak, a vételárral, alább következnek:

„5 ezüst kalán. 44.48

3 kisebb kanál. 5.45

2 pár ezüst kés, villa. 23.12

3 rossz közönséges kés, 2 villa. 9 x

Ezüst zsebóra. 9.9

Ruha stellage, lágy fa, kékes Fürhangel. 2.15

Ruhastellage vörös Fürhangel. 1.54

Nagyobb Szent Mária képe. 19 x

Szent Xav. Ferenc. 10 x

Szent Aloysius. 10 x

Rossz kávéőrlő.

2 porcellán kávékanna. 16 x

1 porcellán chiocholate csésze. 57 x

1 nagyobb, 1 kisebb ordinari kanna. 14 x

Steingut kalamáris. 26 x (Buk ötvös vette meg)

2 Steingut Kávés csésze. 12 x

1 fehér cserép cukor pixis. 2 x

1 fehér törött lavoár. 3 x

1 ord. itzés korsó. 4 x

Sárga Herbathe szűrű. 15 x

Czin leveles Kalán. 17 x

Fekete butélia. 2 x

2 üveg Palatzk. 14 x

2 Ausbruch üvegetske. 12 x

2 ord. üveg Pohár. 4 x

rossz fekete Táxa. 5 x

bágyog Kávés Pixis. 7 x

mosdó asztal. 2.12

bágyok Tabák Pixis. 7 x

dugasz huzó. 9 x

kisebb olló. 6 x

ótska oculare. 16 x

viasz gyertya. 46 x

pár ótska bőrkesztyű. 20 x

2 ótska fekete Tabák Pixis. 5 x

1 gyújtó üveg. 14 x⁴⁽¹⁷⁹⁾

cukor kalapács, fából 12 x⁵⁽¹⁸⁰⁾

2 ótska kis kard. 2.45

Réz gyertyatartó hamvevővel 34 x

1 kisebb gyertyatartó. 18 x

Asztalra való Szalma gyékény 2 x

263Papiros olló kékes Kártándliban 29 x⁶⁽¹⁸¹⁾

Linea. 5 x

1 vas szeg. 3 x

ótska Borotva. 50 x

igen rossz asztal fiókos felső részével. 1 ft.

igen rossz Kézi lámpás. 11 x

kisebb atzél. 2 x

Három fiókos almáriom tseresnye fábul. 14.21

négy szegletű asztal kemény fábul. 2.30

négy szegletű asztal, kisebb kemény fábul. 2.20

5 rosz nád szék kemény fábul. 2.6

6 szalma szék. 1.54

2 rosz pökő Lada lágy fábul. 13 x

melegítő Edény rézbül. 3.30⁷⁽¹⁸²⁾

asztal lágy fábul. 1.21

Kis Verschlag. 3 x⁸⁽¹⁸³⁾

rosz „gyalog szék” Leibstuhl. 1 ft.⁹⁽¹⁸⁴⁾

kis Kanapé 2 vánkossal. 10.33

zatskó Sárga Tabak. 10 x

ótska éjjeli almáriomotska. 31 x

Kis ládika. 30 x

ótska ágy. 3.21

kihuzó asztal. 6.16

ótska Pintzetok. 3 palatzkal. 2.30¹⁰⁽¹⁸⁵⁾

2 pár ótska Csizma. 7.3

1 ótska felső Csizma. 30 x

ótska Sámeli. 10 x¹¹⁽¹⁸⁶⁾

igen roszt ug y nevezett Spanische Wand. 8 x

kisebb ótska Szent Mária kép. 18 z

Kisebb ótska Crucifixus. 3 x

Kép. Pius 6tus. 15 x [12\(187\)](#)

Ótska kalap. 31 x

2 Zsapka. 7 x

kisebb szent képetske. 9 x

1 roszt Spanyol nád bot. 16 x

roszt ordinari bot. 6 x

igen roszt fehér cserép kalamáris. 15 x

ótska kis juhbőr. 1.21

kék matrász. 9 ft

ótska kisebb matrász. 3.30

ótska ágyterítő, kék. 154

ótska kék Fürhang. 1.57

Bekes. 830.

Köpönyeg. 959.

Igen ótska barna kaput. 4.39

Igen ótska kék kaput. 4.9

Igen ótska nyári kaput. 1.21

ótska Schlafrok. 1 ft.

ótska barna nadrág. 1 ft

ótska nyári angin nadrág. 7 x

ótska flanel éjjeli Leibli 50 x

5 roszt kendő. 23 x

5 roszt férjfi ing. 7.51

6 roszt gatyá. 2.30

2 rosz Háló Söveg. 24 x
Lepedő. 1.15
2 valamivel jobb. 5 f. 3 x
3 ótska Asztal abrosz. 10.59
6 igen rosz asztal keszkenyő. 42 x
2 fél nyakravaló. 37 x
6 ótska kék zsebbe való. 1.18
6 ótska kék zsebbe való. 39 x
3 tarka nyakravaló és 1 fehér. 24 x
igen rosz kék vánkös fej. 4 x
4 igen rosz különbféle Leibli. 2 ft
3 különbféle Leibli. 2 f. 3 x
1 pár ótska Söveg Csizma. 15 x
1 pár ótska rövid Kaptza. 7 x
1 felső dunyha. 6.6
rosz kékes paplan. 2.6
2 kisebb vánkös. 4.48
igen rosz pokrócz. 12 x
rosz kis bőr Zsák. 54 x
2 kis iskátula. 10 x
2 igen rosz Zsapka. 28 x
kis Iskátula. 5 x
ótska nadrág. 1.21
2 rosz Lepedő. 1.45
2 rosz férjfi ing. 4 ft.
2 igen rosz kendő. 16 x

A hagyatéki leltárral egybevetve a jegyzőkönyvet, kiderül, hogy nem került eladásra néhány tárgy, egy bádogos skatulya visszamaradt irományokkal, egy fekete megaranyozott dohányos szelence, „ótska koffer”

könyvekkel és irományokkal. Az elhunyt cselédjének adományozták, kifizetvén hátralékos bérét, még egy asztalt, dunyhát és két kisebb párnát.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kovács József: Hír egy tervezett XVII. századi nyomtatott városi krónikáról (Abraham Hossmann három levele a Soproni Állami Levéltárban)

264 Kovács József: Hír egy tervezett XVII. századi nyomtatott városi krónikáról (Abraham Hossmann három levele a Soproni Állami Levéltárban)

Kókler és császári történész, reklámfelfedező és tudós kolduló, ezek Abraham Hossmann¹⁽¹⁸⁸⁾ jellemzői. Szegény suszterszármazék, aki kitört ugyan apja sötét műhelyéből, de nem lett igazi tudóssá sohasem, és a szigorúan racionalista XVIII. század szerint nagyon vegyes műveit kenyérgondoktól hajtva írta. Jöcher XVIII. században megjelent híres írólexikona szerint művei ugyan ritkák, de együttesen sem érnek sokat, mert írójuk judicium nélkül csak úgy összekente őket – („...deren Autor vieles ohne Judicio zusammengeschmietet...”).

Valóban sok minderről írt. Traktátust a pestisről, tanulmányt az osztrák császári család házasságairól. Írt apológiát az emberi természetről, hízelgő genealógiákat talált ki, és több krónikát állított össze. Török históriát, cseh krónikát és osztrák krónikát, melyekbe minden elfér, pletyka és babona, hízelgés és tudóskodó feleslegességek s a megrendelők összes címe és hivatali rangja. Iparosnak tilos volt a vevőt a másiktól elcsábítani feltűnő cégérrel vagy nagy kirakattal, Hossmann azonban megelőzte korát és feltalálta a reklámlevelet. Így jutott kapcsolatba városunkkal is. Levelét, melyben a pestisről írt traktátusát ajánlja, alighanem megküldte a császári és királyi Magyarországra minden városának is.

A poeta laureatus és császári történész első levelét Budissenből keletkezte. Először a könyv felajánlását okolta meg. „Különös jószándékból és bizonyos okokból” nem hagyhatta el, hogy könyvét „a nemes, erényekben szilárd, tudós, bölcs és jószemű” tanácsnak, – különösen kegyes urainak megküldje. Majd nagy reklámönbizzalommal így folytatja: Traktátusa segítségével kerülheti el a város, falu és vidék a pestist, vagy ha nem az egész vidék, legalább az, aki tanításait ismeri. Műve terjesztéséhez segítségül hívja a „tudományt” is. Tudósok, asztrológusok és különösen barátja, dr. Hageler, a választófejedelem matematikusa kiszámította, hogy a jövő évben, 1615-ben Ausztriát s a környező tartományokat borzalmas pestisjárvány támadja meg, de az azt követő esztendő boldog időket jelez. Hossmann tudta, hogy az asztrológiára érdemes hivatkozni, hiszen még az is kénytelen volt a csillagjósolást látszólag komolyan venni, aki tudta, hogy sarlatánság.

A különös ok pedig, amiért Sopronnak is ajánlja traktátusát az, hogy osztrák krónikájában „becsületesen és körültekintően” ír a városról. Idézzük levelének ezt a részét: „Was ich aber sonst vor Ursachen gehabt, das ich E[uer] E[hrsamen] E[hrnfesten] Zu habenden löblichen Statt nach allen Vmbständen in meiner Oesterreichischen Chronika so ehrlichen vnnnd weitleufftig gedacht habe Von derer ersten Fundation bisz auf diesz In stehende 1614. Jahr Sampt Allen was sich wol denckwirdiges Jeder Zeit darinnen begeben, werden E[uer] E[hrsamen] E[hrnfesten] in ermelten Chronika fol: 427, 428, 429. Vnnnd etc gnugsamen bericht Vernehmen, weil dieselbe Gott lob Nu einmal zu Ende kommen.” Majd arra kéri a tanácsot, hogy könyvére fordított tudását, fáradságát és költségeit fogadják szívesen, és maradjanak jóindulatú urai. Tehát szerényen ugyan, de határozottan jelzi, hogy számít a megjutalmazásra. Szolgálatait meglehetősen szervilis

módon ajánlja, nemcsak a tanácsosoknak, hanem feleségüknek és utódaiknak is alázatos szolgája...

Hossmann második, Laubanból 1615-ben keltezett levele igazolja, hogy valódi reklámlevéllel van dolgunk. Ennek szövege egy oldalon át megegyezik szinte szóról szóra az első levéllel, tehát séma alapján ír, most is a sok helyre küldhető levelet másolja újra. Szinte az az érzésünk, hogy elfelejtette, egyszer már megküldte ezt a kész levelet Sopronnak. Ugyanaz a bevezetés, számításait most is dr. Hageler nevével igazolja, annyi a [265](#)változás, hogy a matematikus már fia barátjaként szerepel. Új az a tekintélyérve, hogy könyvét szorgalmasan keresik a nagy urak, a hercegek, mert sok római császárt megfertőzött a pestis, azonban nem haltak meg, és ezek példáját is összegyűjtötte könyvében. Ez az érv is a levél reklámjellegét igazolja, hisz a könyv is kapósabb lesz, ha főmértóságok keresik... A barátkozás oka ismét Sopronról írt oldalai az osztrák krónikában, most azonban másik nyolc oldalt jelöl meg, ahol Sopronról ír. A krónika végén állítólag a soproni tanácsosok neve olvasható: „...zu welchem Ende ich mit fleiss die ordentlichen Ampt und Ratspersonen, wie ein Herr darin seine stell ordentlich besitzet auffzeichnen lassen, und zu ewigem gedechniss nein gesetzt.” Majd ismét egy munkában levő könyvét, a Türkische Historien-t ígéri, melyben a város iránti jó szándékát és különös hajlandóságát eléggé bizonyítva találják – („meine gutte affection, und gegen gemeiner stadt sonderliche neigung gnugsam befinden werden”). Újra a De peste szép történeteit dicséri, s felmerül a gondolat, Hossmann csak most küldte el ezt a könyvét. A levél szerény pénzkéréssel zárul: „Euer Ehrsame wohlweise Rath wolle diesen meinen angewendeten Fleiss, Mühe und Kosten innen gefallen lassen.” A meglepetés azonban csak a levél záradékában, a postscriptumban következik, Hossmann ugyan „akarta”, de mégsem küldte el a „De peste” példányait, mert arról egy tapasztalt és Ausztriát jól ismerő férfi lebeszélte. „Ich bin zwar willens gewesen... ein vortrefflicher, hochehrwürdiger, auch in dem Österreichischen land anwol versuchter man treulichen wiederrathen, und zeiget an, das von solcher materi zu lesen nur schwermut und traurigkeit verursacht.” Tehát azért nem küldte el tanulmányát egy év alatt, mert a pestisről olvasni szomorúságot okoz. (Ez ugyan elég jámbor állítás, de úgy látszik, még hitték...) Ehelyett Ausztria, Magyarország és Csehország keresztény hitre térésének történetét kapták a soproniak „...wie ganz Österreich Vngern vnd Mähren zum Christlichen Glauben kommen seindt,” továbbá „etliche Exemplaria von den lieblichen Rosen natur”. Hossmann szerint fontos ezzel a könyvével megismerkedni, mert a rózsák erősítik az emberi egészséget, ami minden olvasó különös hasznára válik. Megkapták-e ezeket a könyveket a soproniak? – Nem tudjuk, azt azonban igen, hogy a levélíró még az utóiratban is pénzt kér. Kéri a tanácsot, hogy ezután is, mint eddig, maradjanak jó szándékkal hozzá „und wie vorhin. also auch kunfftig wie wolbewogen verbleiben.” Azok maradtak, mert Hossmann újra kapott pénzt. Ez a harmadik, ugyancsak Laubanból küldött levélből derül ki. A levél bevezető mondatai után mindjárt a kapott jótéteményekért hálálkodik. Ha ugyanis a kapott jótéteményekre gondol, azonnal megborad („...ich mich gleich in mir selber entsetze”), hogy hálás érzelmeit eddig nem tudta bizonyítani „...damit man mein dankbares gemüth befunden hett”. (Vajon nem küldte el a kereszténységre térés történetét és a rózsákról írt könyvet sem?) Annál is inkább hálás, mivel a tanács történelmi tanulmányaihoz szelid segítő kezet nyújtott. Ismét hivatkozik osztrák krónikájára, ahol Sopronról alapításától kezdve minden érdemes dolgot elmond. Meg sem lep minket azonban, hogy ezt az ígéretét sem tudta teljesíteni, bár a könyv elküldését már az első levélből kezdve ígérte. Azt mondja, nyomdászával szemben arra kötelezte magát, hogy az elkészült nyomtatványból 300 példányt készpénzért vált meg. Nem tudja beváltani ígéretét, a nyomdai költségek magasak, 200 forintja van ugyan, de ez nem elég. Kötelezte ugyan a nyomdászt, hogy ebben az évben krónikájából egy példányt sem adhat el, azonban ez keveset segít rajta. Szeretné, ha minden akarata és lelkiismerete szerint fejeződne be, úgy igaz, mint az, hogy üdvözülni akar, csak Porosz krónikája ne tegye nagyon tönkre, ezt ugyanis maga adja ki! Akkor azután meglátják majd, hogy nem hiábavaló szavakat mond. Maga is érzi, hogy túl sokat ígért már. Az ígérető „császári történész” – (s ez alig több üres címnél) – maga is tudhatta, hogy szava nem sokat ér már Sopronban, talán a megígért és elmaradt

könyvekre is emlékeztethették, ha már ennyire fogadkozik. Hogy azonban mégis újra pénzt kérhessen, új ötlettel kellett előállnia. A levelet tehát azzal folytatja, hogy Sopron iránt érzett különös vonzalma miatt („aus sonderen Affection gegen oft ermelten 266Stadt Edenburg”) a város teljes történetét összegyűjtötte nagy szorgalommal, és egy valódi városi krónikává foglalta össze. Ebből mindenki megismerheti szűkebb hazája történetét, akinek kedve és hajlama van hozzá.

Jobb hihetőség kedvéért ismét tekintélyérv következik. Kéziratát lipcsei tudósokhoz is elküldte, akiknek az különösen tetszett („...welche besonders gefallen daren getragen”). Művéből mutatóba elküldi a krónika kezdetét. „...schicke auch Einem Ehrenfesten hochweisen Rath durch Zeigern den anfang derselben Chroniken mit, iedoch sehr unvolkommen vnd vnordentlich, soll aber mit bessere fleiss von mir richtig absolviret werden, sie ich dan nu lange Zeit bloss vnd allein der löblichen Stad Edenburg Geschicht Chronica abgelegen, wird auch ob Gott woll, in aller Welt ein annemlich Werck sein.” A mentegetőzés tehát azt mutatja, hogy nem is írhatta meg könyvét oly nagy szorgalommal – „mit fleiss” –, ha a bevezető részt kénytelen tökéletlennek és rendetlennek nevezni.

A következő mondatokból derült ki az igazság, hogy miért érzett Hossmann különleges hajlandóságot ehhez a krónikához... A küldött bevezetésért ugyanis mindjárt benyújtotta a számlát. Bár több a könyve – írja – mint amit hirtelen el tudna olvasni (ezt tudománya bizonyítékának szánja...), mégis, ehhez a krónikához külön kellett néhány könyvet vásárolnia, és nem szeretne szükségét szenvedni emiatt. Ezért könyve megírásához előleget kér. „...mein verdienstliches bitten, mir doch Zu solchen nutzlichen vnd Christlichen vorhaben wo nicht mehr dech etwan ein paar ducaten vngl. mir vorzureichen” ...A tanács pedig legyen nyugodt – folytatódik a biztatás –, még soha ilyen jó célra nem fordították a közösség pénzét... Kedvező hatást próbál elérni a város gazdagságának dicséretével is. „...was ist auch einer solchem (!) Stadt, als gott lob noch die löbliche Stadt Edenburg ist an einn paar ducaten so gar viel gelegen...” Hát valóban, Sopronban nem sok múlt pár dukáton, annál több a kérelmezőnél... Nyomatéknak mellékeli néhány munkáját, (most már feltehetőleg el is küldte...) mégpedig az egyetemekről és híres iskolákról szóló traktátusát. Gyanús ígéretnek látszik, hogy a füzetben állítólag Sopron híres iskoláiról is szó esik, sőt más hasznos dolgokról is, melyek a városban történtek – „...anderer nützlichen sachen, so sich in der christlichen Stadt Edenburg begeben”. Levelét kéréssel zárja, reméli, hogy a tanács jó szándékát kedvezően ítéli meg, és bartáságosan fogadja.

Nem tudjuk, mit válaszolt Sopron tanácsa erre a levélre, de alighanem semmit, mert akkor talán Hossmann újabb pénzkérő levelére találnánk. Nem lenne tanulság nélkül való, ha Hossmann városi krónikatervének mutatóba küldött bevezetése megkerülne. Nem mintha történetileg valami érdekes anyagot sejtenénk benne. Ellenkezőleg, alighanem néhány áltudományos igyekezettel kitalált ösre és előtörténetre bukkannánk, a neveket és eseményeket esetleg a rómaiakig, de lehet hogy a bibliáig visszavezetve. Érdekes az is, hogy Sopron városa éveken át támogatni volt hajlandó ezt a szélhámoszerű tudós koldust vagy kolduló tudóst, aki a tiszteletre méltó, körültekintő és bölcs urakat az orruknál fogva vezette. Még csak nem is a hiszékenységet kell elsősorban hibáztatni. Hossmann három levele inkább adalék Sopron XVII. sz.-i szellemi életéhez, bizonyítéka annak, hogy itt tisztelték a tudományt, különösen Lackner Kristóf hatása idején, a manierista polgármesteríró és Tudós Társasága működése korszakában. A Hossmannak előlegezett bizalomnak lehet azonban egy rossz kihatása is. Abban az időszakban hagyta abba Faut Márk soproni humanista polgár tervezett várostörténetének adatgyűjtését, amikor a város Hossmannal levelezni kezdett. Pedig Faut tudatosan, 100 évre visszanyúlva idősebb polgároktól gyűjtötte, íratta be adatait gyűjtőfüzetébe, majd maga vezette saját időszakáról, eközben figyelemmel kísérte a hazai, sőt korabeli európai történetet. Hogy Faut 1613-ban felhagy az adatgyűjtéssel, és Hossmann 1614-ben kezd levelezni a

várossal, lehet a véletlenek találkozása is. Talán a humanista polgár nem vállalta a versenyt a császári történésszel, lehet, hogy bántotta: vele szemben egy hitegetőt pártfogol a város, még ha tudós látszatú hitegetőt is.

Hossmann pedig akkor sem írhatta volna meg Sopron krónikáját, ha valóban [267](#)komolyan akarta volna, mert 1617 novemberében, szinte a harmincéves háború előjátékaként Magdeburg előtt útonálló tartóztatták fel, ki akarták rabolni, azonban aligha találhattak nála valamit, így aztán megsebesítették a fején, amibe három nap múlva belehalt. Sorsa, torzóban maradt munkássága érdekes dokumentuma a XVII. század küzdelmes, érdekes időszakának, amikor nem volt könnyű elérni a később Goethe által megfogalmazott célt, az ember egyéniségének harmonikus kibontakoztatását.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Hamar Gyula: Gamauf Teofil földrajzkönyvecskéje 1819-ből

Hamar Gyula: Gamauf Teofil földrajzkönyvecskéje 1819-ből

A SSz. 1964. évi számában *Gamauf Teofil* soproni történetíróról megjelent tanulmány indított arra, hogy egy régóta őrzött adalékkal hozzáadjuk *Gamauf* hangyaszorgalmú és sokoldalú írói munkásságának jellemzéséhez.

Egyik kéziratos nagy művében [1\(189\)](#) felsorolja nyomtatásban megjelent munkáit, amelyek közt 11-nek ez szerepel: „*Kurzer Unterricht in der Erdbeschreibung für Kinder, in Fragen und Antworten*. Oedenburg, 1819, 114 S. 8.” Vagyis: Földrajzi rövid oktatás gyermekek részére, kérdésekben és feleletekben. Sopron, 1819, 114 lap, nyolcadrét. A 2. kiadás Sopron és Pozsony, 1824, a 3. – kiváló tekintettel („mit vorzüglicher Rücksicht”) az osztrák császárságra és a magyar királyságra – Pozsony és Sopron, 1833, a 4. 1837, az 5. 1841. [2\(190\)](#)

Gamauf a földrajzkönyvecskéjéről a következőket jegyezte fel: E földrajzkönyvecske a keletkezését egy helybeli apácának, *Mittelshauseni Máriának* köszönheti, aki a zárdába járó leánytanulók földrajzoktatója volt. Az apáca *Benedek* soproni orvoshoz fordult azzal a kérelemmel, hogy ajánljon neki valakit, aki egy földrajzkönyvecske megírására vállalkozik. Tiszteletdíjként 60 forintot ígért a munkáért.

Gamauf 1818-ban elvállalta a könyvecske megírását, *Wigand* soproni könyvkereskedő pedig a mű kiadását. Amidőn aztán a könyvecske megjelent nyomtatásban, és a zárdai oktatásba is bevezették, a helybeli bencés rend erősen tiltakozott ellene. Nevezett apáca azonban a győri kerület akkori iskolai és tanulmányi kir. főigazgatójához, *Fejér György* [3\(191\)](#) kanonokhoz fordult, aki a könyvecske használatát teljességgel jóváhagyta, s *Gamauf* földrajzkönyvét attól kezdve nem csupán a helybeli apáczárdában és az elemi iskolákban, hanem több más katolikus iskolában is használatba vették.

Azt is megemlíti *Gamauf*, hogy a könyvecske a 3. kiadásában a szerzőt kellemetlen *baklövés* („Schnitzer”) érte, ugyanis Magyarország fővárosáról – Budáról – teljesen megfeledkezett, amin aztán a *nagylelkű* („generose”) kiadó csakhamar úgy segített, hogy a hibás lapot *átnyomtatta*.

A könyvecskének mind az 5 kiadása *név nélkül* jelent meg; a 3. kiadás *magyarul* is, Kassán. A fordítást 1833-ban *Staut József* végezte.

A könyvecske talán a budapesti Széchényi Könyvtárban vagy valahol Kassán, esetleg Pozsonyban lappang.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Faragó Sándor: Adatok a kapuvári temetők történetéhez

268 Faragó Sándor: Adatok a kapuvári temetők történetéhez

Nováki Gyula 1958. május 16-án Kapuvárott, a Batthyány út 5. sz. alatt, Dobos Ferenc kertjében leletmentést végzett, melyen e sorok írója is részt vett. Az ásatás során előkerült két, ill. a jelentkező harmadik sír mellékletei azt bizonyították, hogy újkori temetővel volt dolgunk.¹⁽¹⁹²⁾

Egyébként is a Batthyány utcában, elsősorban annak páratlan, tehát nyugati során, földmunkák alkalmával gyakorta került elő a közelmúlt építkezései során emberi csont, csizma-patkó, rózsafüzér keresztje stb.²⁽¹⁹³⁾ Az akkor rendelkezésünkre álló adatokból nem kaptunk arra választ, hogy vajon a terület köztemető volt-e, vagy csupán alkomszerű temetkezési hely. Ugyanakkor megtudtuk azt is, hogy a volt zárda,³⁽¹⁹⁴⁾ valamint a Győr–Sopron műút építései az Esterházy-kastély közvetlen közeléből is hasonló leletek kerültek elő. Mindezek adták az ösztönzést ahhoz, hogy a régi kapuvári temetők helyét felkutassuk.

Ismeretes, hogy a középkorban, sőt még az újkor egy részén is milyen szoros volt a kapcsolat a kapui vár és Babót között. Így pl., hogy mást ne is említsünk, maga a vár is babóti határterülethez tartozó földön létesült.⁴⁽¹⁹⁵⁾ Ez a szoros kapcsolat a hitújítás idején még tovább fokozódott, amikor Nádasdy Tamás hatására, vagy legalábbis annak beleegyezésével, Kapuvár lakossága felvette az evangélikus hitet, s a katolikusnak megmaradt 7 ház⁵⁽¹⁹⁶⁾ népe Babótra járt isteni szolgálatra. Babóton volt a hívek plébániatemploma is, hisz Kapuvárott csak 1679 körül létesült plébánia.⁶⁽¹⁹⁷⁾

Alapítására vonatkozólag az 1714-es Canonica Visitatio a következőket írja:

„Ante annos triginta quinque Templum cum Pago Baboth commune et erat filialis Babothiensis. Successive autem multiplicato populo et erecto Auditorio lign. Kapuvár, transmissus est Parochus ad Plebaniam Kapuvariensem, a quo tempore Kapuvár factum est Mater et Babothiensis Ecclesia in filialem ejusdem adscita.”

Ugyanitt van említés az első ismert temetőről is:

„Cometerium est commune cum Babothiensibus, quidem interea iis, quos prohibet, tenuitas in loco vulgo Jegh Veremnél tumulantum.” Magáról a temetőről semmi közelebbit nem tudunk. Feledésbe ment a „Jég Verem” helye is. Nyilván a babóti határhoz tartozó területen kell rábukkannunk.

Az 1718-ban összedőléssel fenyegető, lebontott fatemplom helyére Esterházy Mihály új, faszindellyel fedett, de már téglából és kőből rakott templomot építtetett. E körül a K–Ny-i („ab oriente ad occidentem”⁷⁽¹⁹⁸⁾) fekvésű templom körül volt egy fallal körülvett temető.⁸⁽¹⁹⁹⁾

Érdekes, hogy ugyanekkor használatban volt egy másik temető is, a vár mellett, mely azonban a visitor megállapítása szerint is bővítésre szorult.⁹⁽²⁰⁰⁾

Íme tehát, megkaptuk annak a magyarázatát, hogy mily okok miatt kerülhettek elő csontvázak és üregek az egykori zárda, illetve a műút építésénél.

Mindkét temető azonban igen hamar megtelt. Nem csoda, hisz Kapuvár lakossága közben háromszorosára nőtt.

269A lakosság szaporodását világosan mutatja az alábbi táblázat:

1714	900
1728	930
1752	1500
1785	2381 ¹⁰⁽²⁰¹⁾

A szükségessé vált új temető megválasztása nem kis gondot okozhatott, hisz a faluhatár – a rendszeres irtások ellenére is – szűknek bizonyult, annál is inkább, mivel az uradalom az irtásokat, illetve azok egy részét, kezdi visszaváltani.¹¹⁽²⁰²⁾

A temetőhely választása az ugyancsak visszaváltott ún. Borgyas-kert melletti területre esett.¹²⁽²⁰³⁾

A temetőt 1808. május 26-án nyitotta meg Tolnay Ferenc.¹³⁽²⁰⁴⁾ Első halottja a 8 napos gartai Pászli György volt.¹⁴⁽²⁰⁵⁾

Az 1813. évi Látogatási Jegyzőkönyv megjegyzi a temetőről, hogy az a városon és a házak során kívül van. Ez a rövid utalás némi fényt vet Kapuvár északi irányú kiterjedésére.

A temető 1865-ig volt használatban. Érdeemes bepillantani az anyakönyvekbe: kiket temettek ebben a temetőben el.

Itt temették el többek között azt a 22 éves Szüts Annát – 1828. március 14-én –, akit férje, Horvát „Gyura” Márton karóba húzva gyilkolt meg.¹⁵⁽²⁰⁶⁾ Az esemény annyira nem mindennapi, hogy érdemes kicsit részletesebben foglalkozni vele.

Városunktól délnyugatra van egy kis elmosódott halom, melyet a nép „Gyura Marci dombja” néven emleget. A szájhagyomány szerint ez a bizonyos Gyura Marci feleségét hűtlenségen tetten érte, s emiatti felindulásában az asszonyt „szermérmes testin át” felnyársalta, karóba húzta.

Mondják azonban azt is, hogy idegen asszony volt a dologban, s miatta kellett a feleségnek pusztulnia. Még azt is hozzátesszük, hogy amikor a hóhér – Gyura Marcit ugyanis lefejezésre ítélték – az ítélet végrehajtása előtt fehér kendővel bekötötte Gyura Marci szemét, ő azt még egyszer lehúzta, s abba az irányba tekintett, amerre az a bizonyos másik asszony lakott. Egyesek még azt is tudni vélik, hogy ez a ház az egykori vámházzal szemben állott. Így történt, hogy a gyilkosság után két évvel, 1830. július 12-én, 29 éves korában, hitvesgyilkosság miatt Horváth Mártonnak a hóhér fejét vette.¹⁶⁽²⁰⁷⁾ Az áldozat – feleség – a gyilkos férj és a szerető egyazon temetőbe került.

A következő két év siettetta a temető benépesítését. Az országos kolerajárvány szedte Kapuvárott is áldozatait.

1830. szeptember 4-én esik az „epemirigy” (kolera) első áldozatává a 40 éves Dori Istvánné. Őt követi

szeptemberben 72, októberben 41, novemberben 2 haláleset.

A következő, 1831. esztendőben tovább dühöng a járvány: júniusban 10, júliusban 24, augusztusban 68, szeptemberben 8 halálos áldozatot követelt. A sort Németh István zárta be.

A járvány összesen 226 áldozatot vitt sírba. Igen magas szám ez, ha egybevetjük azzal, hogy Kapuvárnak 1828-ban 3175 lakosa volt. Kolera következtében tehát a lakosság 7,1%-a pusztult el. Kolerás megbetegedés nem fordult elő 1849-ig. Akkor is csak szórványosan, s idegenből jött három „Császári Kir. katona, Kik megholtak epemirigyben.”¹⁷⁽²⁰⁸⁾

Ez év június 28-án ugyancsak egy „Császári Kir. katoná”-t temettek el Kapuvárott, ²⁷⁰ki „megholt szurások következtében”.¹⁸⁽²⁰⁹⁾

Mind a négyen a visszavonuló Wyss tábornok dandárjából valók lehettek. Az utóbbiról joggal tételezhetjük fel, hogy a csornai csatában¹⁹⁽²¹⁰⁾ sebesült meg.

Ebben a temetőben pihennek az akkor oly gyakori verekedések halálos áldozatai is. Pl.: a 18 éves Szabó Mihály (1829. szeptember 29.)²⁰⁽²¹¹⁾ és a 32 éves Degovits József (1828. augusztus 10.)²¹⁽²¹²⁾ Mindkettő az „ifjak verekedése” közben szerzett szúrások következtében halt meg.

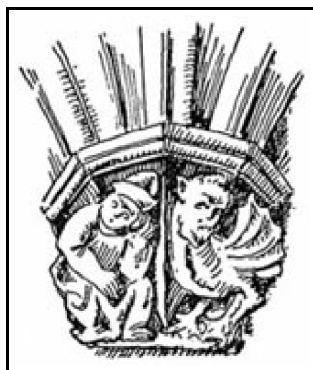
Ide temették a Rába áldozatait is: a kis 10 éves Gerentsér Erzsébetet (1826. december 21.)²²⁽²¹³⁾ nem sokkal később a hároméves Hóhér (!) Andrást,²³⁽²¹⁴⁾ majd 1828. július 5-én a 42 éves Németh Jánost.²⁴⁽²¹⁵⁾ Két esetben is találkozunk a következő bejegyzéssel: „Congelavit et sic inventus est”,²⁵⁽²¹⁶⁾ azaz megfagytak.

A természetes halál mellett tehát a gyilkosság, hóhér, kolera, háború, verekedések, vízbefúlás és megfagyás sietették a temető megtelését. Így 1865-ben újabb temetőt kellett nyitni, sorban az ötödiket, a veszkényi úton. A legújabb temető első két halottja Haupt Ferenc és Angyal Alojzia volt. A régi temetőből áthozták ide a plébánosok síremlékét és a jelenlegi kápolna közvetlen szomszédságában a Fő úttól jobbra állították fel. Ekképpen áll itt pl. Zerpák Antal finom vonalú síremléke is.²⁶⁽²¹⁷⁾

Jelenleg a temető bejáratánál, romantikus ízlésű kápolna áll, melyet a bejárat feletti felirat szerint Magyarország ezredéves fennállásának emlékére emeltek. A kápolnát Bánszky Mihály építette, ugyanaz, aki az 1906-ban épült gartai templomot is tervezte.²⁷⁽²¹⁸⁾

Dr. Klima Imre kapuvári lakosnak birtokában van egy Storno-aquarell, mely a régi temetőkápolnát ábrázolja. Szerény, alacsony tornyú, fazsindelyes épület volt ez, a jelenlegi kápolna helyén. Ennek építési ideje ismeretlen.

A temető síremlékei közül kiemelkedik a kápolna előtt felállított Mohl-féle síremlék, mely Lukácsi Lajos munkája.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1963.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1963.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1963. / A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1963-ban

A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1963-ban

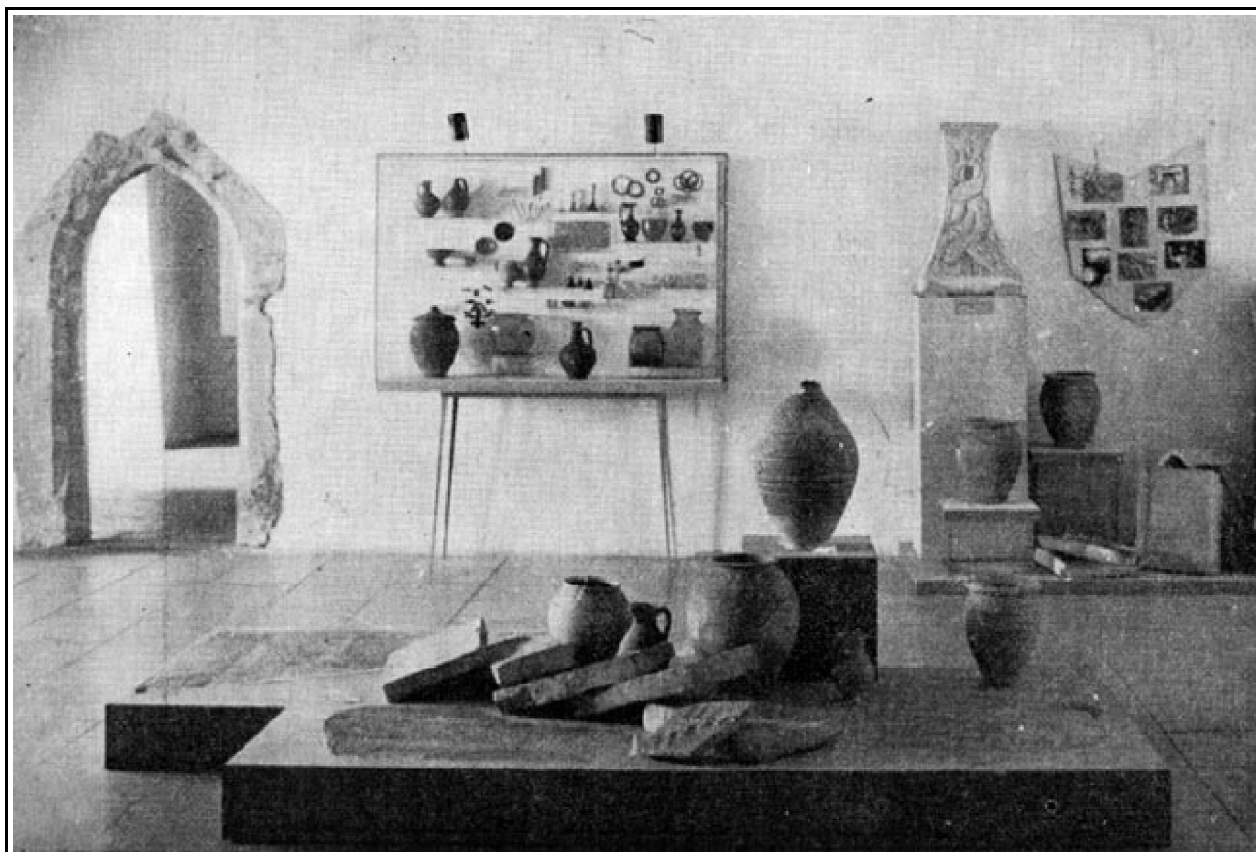
A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1963. évi tervei között a fő feladat a Fabricius-ház új állandó kiállításának befejezése és megnyitása volt, másrészt meg a múzeum anyagának revíziója. A szokatlanul kemény tél ellenére március végére elkészült a régészeti kiállítás öt teremben, az órakiállítás a gótikus nagyteremben, a

római kőtár pedig az épület pincéjében. A sokrétű munkából a múzeum valamennyi dolgozója kivette a részét, de Nováki Gyula régész fáradhatatlanságát külön is ki kell emelni, aki a kiállítás szakmai irányítója volt. A kiállítás megnyitására április 4-én került sor; a városi és megyei tanácsi szervek képviselői és a Múzeumi Főosztály vezetői jelenlétében ekkor nyitotta meg kapuit a soproni múzeum harmadik épülete a kiállítók előtt. A kiállításnak, a korszerűen restaurált középkori műemlékeknek egyaránt hatalmas sikere volt. A megnyitástól az év végéig több mint 50 000 látogatót vonzott, ami szokatlanul nagy szám a korábbi évek 25–30 000-es létszámával szemben. E közönségsiker egyúttal az épület mostani rendeltetésének helyességét is igazolta.

A múzeum tevékenysége azonban a korábbi évekhez hasonlóan most is kiterjedt az anyag gyarapítására. Az évi gyarapodás 1734 tárgy, ebből régészeti 770 db, néprajzi 701 db, képzőművészeti, iparművészeti és helytörténeti együtt 263 db. A múzeum teljes tárgyi anyaga 25 900 darab, ebből az év végéig 20 263 db került revízióra. E munka 1964-ben fejeződik be. Az anyag könnyebb áttekintése, rendszerezése, másrészt az érdeklődők könnyebb tájékoztatása érdekében megkezdődött a gyűjtemények mutatózása, földrajzi és szakmai szempontok szerint. – Szakkönyvtárunk 321 kötet könyvvel és 41 kötet folyóirattal gyarapodott.

A múzeum tudományos kutató munkája a korábbi évek megkezdett témáinak folytatására, illetve összegzésére irányult. Csatkai Endre a magyarországi műgyűjtés történetéhez gyűjtött adatokat Budapesten és helyben, Domonkos Ottó folytatta a magyarországi kétfestőipar helyszíni gyűjtéseit Baranyában és a Duna–Tisza között, Nováki Gyula pedig a magyarországi égetett sáncok kérdését foglalta össze és e dolgozatával szerezte meg a bölcsészdoktori címet.

Az év közepén változás állt be a múzeum vezetésében. Csatkai Endre főigazgatóhelyettes nyugalomba vonult és utódjául Domonkos Ottót nevezte ki a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. A megüresedett státusra Környei Attila történészt nevezte ki a Megyei Múzeumi Igazgatóság szeptember 1-vel. A nyugalomba vonult főigazgatóhelyettes továbbra is támogatja a múzeum munkáját. Ennek beszédes példája volt az októberben [273](#) megrendezett Múzeumi Hónap, melynek keretében „Védett műkincsek” c. kiállításunkat nyitottuk meg: Csatkai Endre segítette az anyag összeválogatását, értékelését (lásd alább). A Múzeumi Hónap alkalmával előadás-sorozatot tartottunk a METESZ nagytermében, melyet Csatkai Endrének a Műgyűjtés története c. előadásával nyitottunk meg, majd Domonkos Ottó a Sopron megyei népművészetről, Nováki Gyula az újabb ásatási eredményekről tartott előadást, Török Gyula pedig a sopronkőhidai temető feltárásának tanulságait ismertette a hallgatósággal. Valamennyi előadást vetített képekkel illusztrálták az előadók. – A múzeum tudományos dolgozói 8 dolgozatot készítettek az év során, valamint 17 előadást tartottak.

272 Fabricius-ház. Római terem. Adorján Attila felvétele

A múzeum évi látogatottsága rendkívüli módon megnövekedett, közel háromszorosára emelkedett az 1962-es évhez viszonyítva. Ennek nemcsak a Fabricius-ház megnyitása volt az oka, hanem az Ünnepi Hetek nagy forgalma is. Az előre váltott kiállítási jegyömbön a múzeum kiállításai is szerepeltek, ami jó propagandát jelentett. A három épületben összesen több mint 87 000 ember fordult meg az év során, ebből az Ünnepi Hetekre kb. 35 000 esik. E nagy forgalom a takarítókra, teremőrökre, adminisztrációra egyaránt komoly feladatot rótt, amit azok derekasan megoldottak.

Néhány tárlós emlékkiállítást rendeztünk az első magyarországi dalostalálkozó 100. évfordulója alkalmából. E kis kiállításon a régi dokumentumok mellett a Soproni Férfi Dalkör és a Hegykői Vegyeskar versenydíjait, fényképeit is bemutattuk. Külön köszönetilleti özv. Bolla Gézánét, aki a hegykői, Kotsis Zoltán pedig a soproni emléktárgyak átadásával, ill. felkutatásával segítette a múzeum munkáját.

Februárban az Országos Régészeti és Művészettörténeti Társulat Csatkai Endrét művészettörténeti írói munkásságáért Ipolyi-éremmel tüntette ki.

A Fabricius-ház régészeti kiállításának rendezése 1962–1963 telén folyt. A kemény télben a fűtetlen kiállítási terem nehéz feladat elé állították a rendezőket. A Liszt Ferenc Múzeum dolgozóin kívül több régész is bevontunk a kiállítás megtervezésébe, így Alföldy Géza, Bóna István, Holl Imre, Mollay Károly,

Sz. Póczy Klára és Török Gyula vettek részt ebben a munkában. A rendezés kivitelezését a Múzeumi Ismeretterjesztő Központ rendezőcsoportja vállalta, Boreczky László és Léczfalvy Frigyes vezetésével.

A régészeti kiállítás összesen öt termet foglal magába. Amennyire az utóbbi évek kutatásai lehetőséget adtak rá, új anyagot állítottunk ki. A vitrinek tervezésénél figyelembe vettük a Febricius-ház műemlék-jellegét, tehát egy teljesen semleges, csupa üvegből álló formát készítettünk el, belső világítással. Több helyen a nagyobb urnákat teljesen szabadon helyeztük el. A kiállítás a következő termekből áll:

I. emelet.

1. terem. Őskor. Az 1. vitrinben a környék legrégebb leletei vannak, a kőzkorszak és a korai bronzkorszak emlékei. Különösen az utóbbi jelentős nálunk a Gátai kultúra révén, melyből az utóbbi években több temetőt sikerült feltárni. Ebben a vitrinben a szakonyi, petőházi és iváni leletek jelentik az új anyagot. A 2. vitrinben már a bronzkorszak második fele, illetve a korai vaskor bronzfegyverei, szerszámai és ékszerai jelzik a fejlődés útját. Itt az ebergőci bronz-raktárlelet jelentős. A 3–5. vitrinben a környék koravaskori nagy erődített telepeinek, sírhalmainak az anyaga szerepel, újabb gyarapodást a fertődi kastély kertjében talált nagy urnasír egyik négyesiker-edénye jelent. Több nagy urnát, valamint a hasfalvi bronzleletet szabadon helyeztük el.

2. terem. Kelták. Az 1. vitrinben a környék több lelőhelyéről általában a kelta kultúra jellemző darabjait mutattuk be, majd a 2–4. vitrinben a Sopron–Bécsi-dombi, osli, fertőszentmiklósi, iváni és baboti leletek következnek, lelőhelyenként csoportosítva. Az egyik vitrin teljesen új anyagot tartalmaz.

3. terem. Rómaiak. Az első falon a római birodalom térképe mellé a Sopron környékére annyira jellemző gazdag borostyánfaragások kerültek. Az 1. vitrinben a római kultúra fontosabb leletei, pénzek, kerámiák, bronzok, majd a többi háromban többnyire újonnan kiásott sírok anyaga van csoportosítva. A terem közepén mozaikok, az ablakfülkékben a gazdagabb épületek elemei, téglák, tetőfedőcserepek kerültek kiállításra, ezekkel szemben pedig a Május 1. téren kiásott vasolvasztó kemence.

274 Fabricius-ház. A praehistorikus terem. Szemben a hasfalvi urna. Adorján Attila felvétele

275 Ismeretlen olasz festő XVI. század első fele: Madonna
Dr. Király Jenő tulajdona. Adorján Attila felvétele

Cymbal: Madonna. Mende Gusztáv tulajdona.
Adorján Attila felvétele

4. terem. Népvándorláskor. Két vitrinben az utóbbi években kiásott hegykői germán sírok gazdag anyagát, ékszerek, fegyverek és kerámia képviselik. A harmadik vitrinben az avarok övveretei jelentősek, amellet van külön kis szekrényben az újonnan restaurált Cundpald-kehely. A negyedikben az utóbbi 10 évben kiásott sopronkőhidai későavar temető jelentős anyaga kapott helyet, végül egy vitrin a veszkényi honfoglaló sírok leleteit mutatja be.

Daffinger: Miniatür-arkkép. Gallus Jenőné tulajdona. Adorján Attila felvétele

II. emelet.

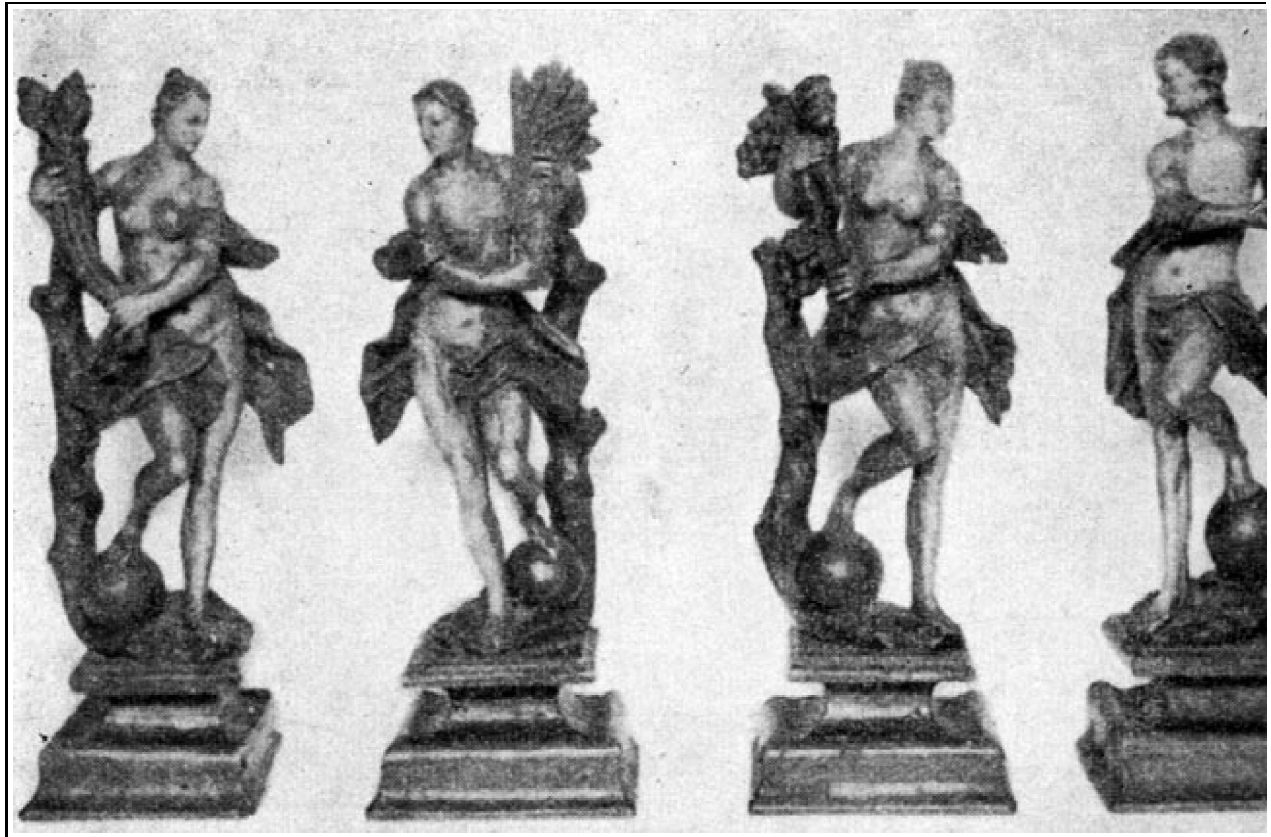
1. terem. Középkor. Sopron városának és környékének viszonylag gazdag a középkori története, a régészeti anyag azonban meglehetősen szegény. Ezért a Soproni Állami Levéltárral együtt rendeztük be ezt a termet, ahonnan sok értékes oklevelet kaptunk a XII–XVI. századból. Közepén a város történetének legfontosabb iratanyaga, a vitrinekben pedig a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, hadászat és kultúra emlékeit állítottuk ki.

Nagyterem. Órakiállítás. Az Iparművészeti Múzeum országos órakiállításra került itt elhelyezésre. A fal mentén modellek segítségével az óra fejlődését mutatjuk be az egyiptomiaktól a XIX. századig, a terem közepén pedig eredeti homok-, napórák és a különböző rugósszerkezetűek vannak elhelyezve, valamennyi egy-egy iparművészeti remekmű, a XVI–XIX. századból.

Római kőtár. A nagy gótikus pincében és a mellette levő kisebb helyiségben a római feliratos köveket és a híres soproni capitoliumi triaszt, Juppiter, Juno és Minerva hatalmas szobrait állítottuk fel. Ezt a nehéz és művészi igényű munkát Birkmayer János, Kőfalvy Imre és Szakál Ernő szobrászművészek végezték.

A múzeumi heteket az egész országban október folyamán tartották. Ez alkalommal a feladat előadások és

külön kiállítások rendezése volt. Múzeumunk vezetősége úgy gondolta, hogy a műemlékvárosban egy olyan kiállítás volna érdekes, mely a mozdítható műkincsekből adna ízelítőt. Ebben az a gondolat is vezette, hogy kormányzatunk az országban 277 levő műtárgyakat nemcsak nyilvántartani akarja, hanem meg is akarja ismertetni a dolgozókkal. Valaha Sopronban számos nagyobb műgyűjtemény volt, de megtizedelte őket egyfelől Bécs közelsége, ahonnan a műkereskedők szabadon rajzoltak ide és vitték, amit lehetett, másfelől a második világháborús pusztítás és a nagymértékű elköltözés csökkentette jelentősen az anyagot. Ma a soproni gyűjtők és műtárgyak tulajdonosai megismerték a rendelkezéseknek számukra kedvező pontjait, másrészt szociális érzülettől vezetve legnagyobb részt bejelentették műtárgyaikat, így azokból egy válogatás érdeklődésre tarthatott számot és a kiállítás kormányzatunk ilyen irányú rendelkezéseinek helyességét is igazolta.

A négy évszak. Szoborvázlat. Langer gyűjtemény. Adorján Attila felvétele.

A két legnagyobb műgyűjteményből, a Storno- és Zettl-Langer család műtárgyaiból – mivel azok amúgy is hozzáférhetők – csak kevés került bemutatásra. Stornóéknak két gótikus női szobrát lehetett látni, ezzel a kormányzatunk olyan törekvését is dokumentáltuk, hogy jelentős műtárgyakat restauráltat. A Zettl-Langer gyűjteménynek legrégebb képét, a brixeni iskola alkotását, a Három király imádását mutattuk be és más kisebb jelentőségű festmény mellett Dürer metszeteit, továbbá négy szobrászati vázlatot (Bozzetto): a négy évszaktól ábrázoló kis ffigurákat a 18. század derekáról, remélve, hogy tán sikerül meghatározni, melyik park számára dolgozták ki kőben vagy márványban.

A többi gyűjtemény nem mutat sem teljességet, sem határozott irányt. Gyűjtőinket vagy elődeinket az

vezette a tárgy megszerzésében, hogy tetszésüket megnyerte, és alkalom nyílt rá. Aránylag legegységesebb volt az a letét, amelyet Mende Gusztáv bocsátott rendelkezésre: igen szép sorozata volt legújabb magyar mestereinknek. Így láthattuk Szőnyi Krumpli-szüretét, Aba-Novák freskótervezetét a városmajori templom számára, Márffy Ödön Önarcképét, Ujváry Ignác egy alkonyi tájképét, Koszta Levest evő asszonyát, mindannyi a mesterek java munkáiból. Ugyanakkor bemutatta a tiroli Defreggernek egy kis fejtanulmányát (parasztlegény), egy 17. századi kis tájképet és egy mindkét oldalán felhasznált festményt, egy Madonnát (Cymbal Nyugat Magyarországon működő osztrák festő) és a túloldalon egy annál jelentékenyen jobb festő képét az Ítélet napjáról. A gyűjteményt kiegészítette egy olvasó férfit ábrázoló festmény, Rembrandt hatása alatt készült; német (?) mester munkája.

278Több évszázadot fogott át Király Jenő kórházi főorvos gyűjteményének néhány érdekes darabja. A legrégebbi egy nagyobb Szent család (magyar főúri birtokból), erősen magán viselve festőjének igazodását Raffaelhez. Két párdarab szokatlan tárgyával keltett elsősorban érdeklődést, az egyikén Diana mutat két 17. század elejének öltözetében megjelenő alakra, a másikon Akteon. Az egyik kép hátlapján Dorffmeister szignatúra van, és az 1769-es évszám. A képet egybevetettük a múzeumban levő számos jelzett Dorffmeister-képpel és azt kellett megállapítanunk, hogy a jelzés nem valódi, az egész habitus is idegen Dorffmeister alkotásaitól, bár ebben a korban vannak képek, amelyeken az előkelő társaság a 17. század elejének ruházatában jelenik meg, éppen ezért a kiállításon effajta képek festőjének, Jannecknek körébe utalta a felírás a két képet. Időközben viszont előkerült egy 1929-ből származó aukciós katalógus. A bécsi Glückselig műkereskedésben árverezték a budapesti Bischitz Gyula gyűjteményt, itt „Németalföldi mester a 17. század elejéről” jelzéssel, kisebb méretben, mint a soproni képek, két nagyon hasonló kép szerepel. Elsősorban megoldódik a képek tárgya: Szaglás, Hallás, tehát az öt érzék ciklus két tagja. A Dianás képen ugyanis egy hölgy, akire Diana mutat, rózsát szagol, a másik képen Akteon egy muzsikáló nő fejére koszorút illeszt. A Bischitz-képet reprodukálja a katalógus, apróbb eltérések mellett szembetűnő, hogy a kép hosszabb és Keresztelő Szt. János prédikációja **279**helyet kapott, szintén a hallás érzékletetése kedvéért. Király dr. képei tehát 18. századbeli másolatok. Mindenesetre feltűnő, hogy az öt érzékből mindkét gyűjteményben csak kettő van meg, ami arra enged következtetni, hogy a Király-képek másolatai akkor készültek, amikor az eredeti sorozat már nem volt együtt, csak az időközben Sopronba verődött képek eredetii. Király Jenő gyűjteményének egyik igen szép és megrázó erejű darabja, Mednyánszkynek Sebesültszállítás c. képe ékessége volt a kiállításnak.

Sigris: Bűnbánó Szent Péter
Dr. Darányiné tulajdona, Adorján Attila felvétele

Ismeretlen festő 17/18. század. A szaglás.
Dr. Király Jenő tulajdona. Adorján Attila felvétele

Egyes darabjai révén már ismeretes volt az egykori Russ-gyűjtemény, amely ma több családtag birtokában van. Alkalom nyílt ismét vitatkozni egy csapszékét ábrázoló kép Dorffmeister-szerzősége felett és ismét látni azt a nagyobb Szent Péter képet, amely bécsi vásárlásakor Tiepolo büszke nevét viselte, de ugyancsak bécsi szakemberek megállapítása szerint Sigrist osztrák festő műve volna, bár igazodása Troger Pálhoz vitathatatlan. Daffingernek két igen szép miniatürje és két vízfestésű bécsi részlet a biedermejer korból adott még némi betekintést a főleg iparművészeti remekeket tartalmazó gyűjteménybe.

Ugyanígy inkább az iparművészet terén jelentős Fülöp István gyűjteménye, amelyből egypár olasz kép mellett kiemelkedett egy fekvő sebesült harcos kitűnő barokk szobra. Heger Flóris főorvos iparművészeti gyűjteményéből is kikerült egy érdekes kép, egy női félakt Lampi bécsi festő modorában 1800 körül. Babka Teréz több arcképet állított ki, egy Szt. Ferenc képet (Schedl, 1762 jelzéssel), Maulbertsch nyomán, a múzeum meg is vásárolta tőle.

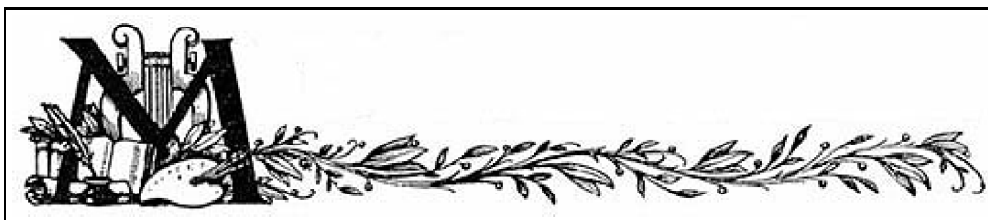
A Szt. Mihály plébánia két igen szép bozzettot állított ki, amelyek a múzeum egyik korábbi barokk

kiállításán már szerepeltek, az ev. egyházköztség viszont az irodalomban már odavetőleg említett hollandi képsorozatból engedett át néhány darabot. E darabok kétféle méretben készültek, egyforma keretben, festési módjuk a 18. századra vall, amikor is divatba jött az életkép és a 17. századbeli életképeket másoltatták és nagy számmal készültek a magánosoknál levő holland képekről metszetek. A soproni sorozatokról régebben is volt már olyan [280](#)vélemény, hogy azok 18. századbeli másolatok, de csak most válik ez bizonyossá, mert az egyik kép eredetijét sikerült felfedezni Teniersnek a bécsi képtárban levő festményében. A többi, kb. 15 kép eredetijének meghatározása, mivel a múzeum, a kiállított képeket fényképezette, már nem lesz nehéz. Az ev. egyháznak két tenyérnyi képe, férfi és női arckép, papírra festve valószínűleg a 16. század közepéről való eredeti. A fénykép hihetőleg itt is nyomra vezet majd idővel. A kiállítás szeptember 29-én nyílt és november 1-én zárult, látogatóinak száma 3489 volt.

Szilvász Márton vadászcastélya a Bécsi dombon, a későbbi Hubertusz-vendéglő, 1910 körül

A múzeum vezetősége

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

281 MEGEMLÉKEZÉSEK

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Becht Rezső: Mohácsi Jenő Három évforduló: 1864–1934–1944

**Becht Rezső: Mohácsi Jenő
Három évforduló: 1864–1934–1944**

Az idén, amikor az ország a magyarság legnagyobb drámaköltője, *Madách Imre* halálának századik évfordulóját ünnepli, s ezzel kapcsolatban mi soproniak arról is megemlékezhetünk, hogy színházunkban már 1885-ben felhangzottak *Éva* szavai: „*Ah, élni, élni: mily édes, mi szép!*” –, ebben az esztendőben nem maradhat ki a megemlékezésből az a költő, író és műfordító, aki *Az ember tragédiája* új német fordításával kitérte a mű előtt a kaput a népek összessége felé és immár végleg beiktatta a *Dóczi Lajos* és *Andor von Sponer* átültetései alapján addig *Goethe Faustjának* árnyékába szorított remekművet a világirodalom örök kincsei közé.

*Mohácsi Jenő*ről a Madách-centenárium évében két évszámmal kapcsolatban kell megemlékeznünk: 1934-ben, tehát harminc évvel ezelőtt került a Tragédia, Mohácsi fordításában a bécsi *Burgtheater* színpadára, reá tíz évvel pedig – 1944-ben – Mohácsi Jenőt az embertelenség kiteszította az életből és abból a borzalmakba süllyedt világból, melyet már négy évvel korábban, a *Nyugaton* megjelent *Az utolsó órák* c. drámai költeményében Mohácsi megsejtett.

*

1934 áprilisában egy vidám bécsi művészársaság látogatott Sopronba, ahová Mohácsi Jenő hívta és kísérte a társaság tagjait, hogy megmutassa nekik kedves városát, amelyből nősült s ahol évente több hetet töltött, mert – úgy mondta – Sopron utcáiban és erdeiben ihlető ereje van a csöndnek.¹⁽²¹⁹⁾

A ragyogó tavaszi napfényben jókedvűen szálltak ki a bécsi „filléresből” a bécsi irodalmi és színházi élet kiválóságai: *Erhard Buschbeck*, a *Burtheater* dramaturgusa és h. igazgatója, neves költő és író, – *Franz Theodor Csokor*, Bécs város Irodalmi Nagydíjával kitüntetett drámaíró és költő, – *Maurus Fontana*, az ismert kritikus és esszéista nevével, egy angol író és Mohácsi Jenő, monoklival a szemében, mint Molnár

Ferenc, akire egyébként is emlékeztetett.

A mai Mátyás király utcát a „kétágú” templomnál akkor még lezáró Tschurl-átjáró kapuívének keretében olyan tavaszi díszfényben tárult a szem elé a Széchenyi tér pirosvirágú gesztenyefái mögött a Várkerület lendületes íve, hogy szinte szükség [282](#)sem volt már Mohácsi lelkes kommentáló szavaira, mert a vendégek egy csapásra Sopron barátaivá váltak.

Omlós kapuvári perec ropogtatása közben csak még jobban fokozódó derűs hangulatban jártuk a várost, majd a Magyar utca egyik vendéglőjének üres kocsiszínében feltálatl kitűnő ebéd után kirándultunk Brennebergbe. Mohácsi Jenő, ez az egyébként halk, befelé élő ember aznap mindenkin túltett vidámságában és kamaszos mókákban. Élete és költői munkássága csúcspontján érezte magát, hiszen alig két hónapja beteljesedett legmerészebb álma: a világ egyik legelső színpadán, a bécsi *Burgtheater*ban, 1934. február 3-án „*A népek hangja a drámában*” c. ciklus negyedik darabjaként ünnepélyes külsőségek között színre került *Madách Imre* remeke, *Az ember tragédiája*, melynek minden sorát Mohácsi évekig tartó alázatos, gyötrelmes és mámorító költői munkával német nyelvre ültette át.

Évek teltek el, amíg a mű a német nyilvánosság elé kerülhetett. A döntő fordulatot talán a soproni lícistából a bécsi *Rádiowelt* főszerkesztőjévé lett *Bolgár Imre* hozta meg, aki nem nyugodott addig, amíg a *Rawag* 1930-ban rádiójátékként elő nem adta a drámát. A visszhang meglepően nagy volt. A Tragédia nagysága felkavarta Bécs irodalmi köreit, olyannyira, hogy – míg Bolgár Imrét harminckilencéves korában magába fogadta a Zentralfriedhof –addig Mohácsi Jenő hozzáfoghatott a mű színpadi előkészítéséhez, mert *Hermann Röbbling*, a Burgtheater igazgatója műsorra tűzte a darabot, sőt annak rendezését személyesen vállalta.

Még az annyi nagy eseményt látott Burgtheater számára is rendkívüli este volt a Tragédia bemutatója. *Willi Bahner* merészen-művészi színpadi képeinek keretében *Paul Hartmann* alakította Ádámot, *Maria Eis* Évát és *Otto Tressler* Lucifert. A siker teljes volt. A közönség, melynek soraiban szinte különvonatnyi soproni is szorongott, megrendülten követte a madáchi gondolatokat és érezte, hogy az emberi szellem legnagyobb magasságaiba és mélységeibe vezeti a költő és annak német tolmácsolója.

Ennek a forró színházi estnek és az azt követelőadásorozatnak még friss emléke fűtötte Mohácsit és a mű sikerét előmozdító társakat azon a soproni napon. Néhány órára elfojtották magukban azt a szorongó érzést, hogy a világ folyton gyorsuló rohanással vágat valami szörnyű jövő felé.

A Tragédia sikersorozata idején Bécsben *Fey* alkancellár ágyúkkal lövette a munkások lakóháztömbjeit és feloszlatta a Szocialista Pártot s a Szakszervezeteket. Március 17-én *Gömbös*, *Dollfuss* és *Mussolini* aláírták a római hármas paktumot. Csupa vészjel, csupa pöfögő, kénzagú hólyag és geyzir a mélyben forrosodó jövő felületén, amelyből hamarosan fel fog törni a *Röhm-puccs* vérfürdője, *Dollfuss* meggyilkolása és *Hitler* kancellár német birodalmi vezérsége.

Egyikünk sem mondta, de valamennyien sejtettük, hogy az a ragyogó áprilisi vasárnap, az a csupafény öröm Madách remekének osztrák diadala felett, egyben búcsú is volt a szellem szabad szárnyalásától.

*

Mohácsi Jenő az elkövetkező évtizedben felfokozott munkával küzdött a kétségbeesés ellen.

A *Lidérckében* Madách méltatlan nejének regényét írta meg, a *Hegedű és koldusbot*ban Rózsavölgyi Márk életét festette. Korábbi műveinek gyors elhalványulása talán arra figyelmeztette, hogy életének feladata a

nála nagyobb műveinek tolmácsolása a nagyvilág számára. Ezért a Tragédia után *Katona Bánk bánjának* és *Vörösmarty Csongor és Tündéjének* nyitott utat német nyelven a világirodalomban. Mindeme művek létrejöttében Sopronnak is szerepe volt, Sopron szellemi légkörének, a soproni csönd védő falainak.

Aztán eljött az idő, amikor Bécs legnagyobb napilapjának, a demokratikus *Neues Wiener Tagblatt*nak homlokára felkerült a horogkereszt. Az áprilisi társaság tagjai, akik valamennyien a *Tagblatt* tárcaírói és novellistái voltunk, nem írtunk többé a lapba. A legsúlyosabb sors Mohácsira várt. Mert míg mi többiek, a tragikus élmények során át mégiscsak megértük az új hajnalt – a ma nyolcvan éves *Csokor* [283](#) az Osztrák Állami Nagydíjjal és Bécs város gyűrűjével kitüntetett nagy írója Ausztriának, *Fontana* a bécsi rádióban most is még mesteri esszéekkel búcsúztatja az irodalom, színház és képzőművészet nagy halottait, *Buschbeck* pedig ez év tavaszán bekövetkezett haláláig a Burgtheater egyik vezetője volt –, addig Mohácsi Jenőt sorsa a békásmegyeri táborba, majd 1944 júliusában az Auschwitzba robogó halál-vonatok egyik marhakocsijába sodorta.

Szelleme erős maradt. Mint Radnóti, ő is utolsó napjáig írt. De gyenge teste nem bírta el az utolsó megpróbáltatásokat és megtört szíve a marhakocsi tragikus sűrűjében 1944. július 8-án megállt. Még a Jablonkai hágón innen valahol – senki sem tudja hol – az 58 éves Mohácsi holttestét a pályatest közelében sietve elhantolták. Aztán a vonat zakatolt tovább, a hágón át, az áldozatokkal ama cél felé, melytől a sors a Tragédia, a Bánk bán, a Csongor és Tünde költő-fordítóját „az utolsó órákban” megkímélte.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Az olvasó kérdez – az olvasó közöl

284 **Az olvasó kérdez – az olvasó közöl**

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Az olvasó kérdez – az olvasó közöl / 48. Egy Tökölyi családtag Sopronban?

48. Egy Tökölyi családtag Sopronban?

Az Országos Levéltár Kamarai Osztályában kutatva a bőii kereszteseknek Damonya határában levő birtokai tárgyában – melyek a soproni jezsuita kollégiumhoz tartoztak – meglepetésemre egy olyan okmányra akadtam, amelyben I. Ferdinánd főleg Sopron környékén levő földeket adományoz 1554-ben a Kollégiumnak (Coll. Soproniensis 18/45.).

Ez az okmány azt tartalmazza, hogy a Kollégium részére ajándékozott földek átadásánál, illetve a beiktatásnál okvetlen legyen jelen „prudens et circumspectus sexto azezethner: Thewkel Leonard” juratus civis de Sopronio.

Ebből önkéntelenül is arra kell következtetni, hogy a család talán Sopron bőséges kereskedéséből merített tapasztalatokkal került át Késmárkra, hogy később Thököly Imre seregével keresse az elhagyott városban régi polgártársait?

Hetyéssy István

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Az olvasó kérdez – az olvasó közöl / 49. Thököly Imre családja nem Sopronból származott-e el Késmárkra?

49. Thököly Imre családja nem Sopronból származott-e el Késmárkra?

Thököly Imrének az 1683. év viharos eseményein kívül semmiféle más kapcsolata nem volt Sopron városával. Ez a megállapítás vonatkozik e család korábbi tagjaira is.

Az esztergomi káptalannak az az 1554. évi oklevele, amelyre a kérdező hivatkozik, Varga Endre közlése szerint Lánzsér várnak és tartozékainak birtokába való beiktatást tartalmazza Oláh Miklós esztergomi érsek és unokaöccsei javára. Ennél a beiktatásnál Sopron város képviselőjében többek között megjelent *Thewkel Lénárd* városi belső tanácsos is. (Ez oklevél levéltári jelzése: Országos Levéltár, Budapest, Magyar Kamara Archivuma. Acta Jesuitica comitatus Sopron, fasc. 18. nr. 45.).

A kérdező ezt a Thewkel Lénárdot véli Thökölyi Lénárddnak és úgy gondolja, hogy a Thököly család őse

lenne. Mindkét feltevés tévedésen alapszik.

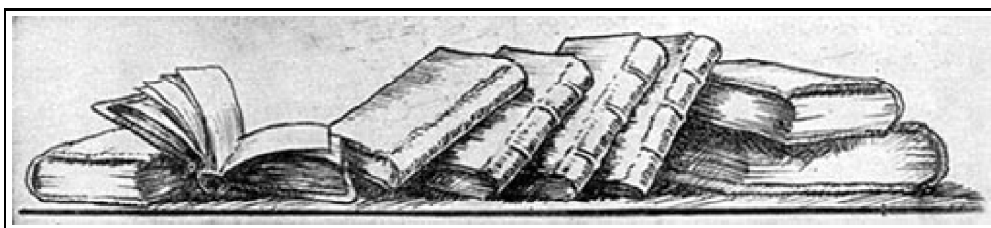
Az esztergomi káptalan megbízásából a beiktatáson jelenlevő Péchy Mihály mester, mivel németül nem tudott, a német családneveket kerékbe törte és így lett *Thetel Lénárdból* Thewkel Lénárd.

Thetel = Törtl Lénárd a XVI. században a legkiválóbb soproni polgárok közé tartozik. Már 1542-ben külső tanácsos a külváros 2. fertályában. 1546-ban nejével, Dorottyával a Szent György utcában, a belvárosban, egy házat vesz meg Winkler Mihály polgártól, és így 1547-től kezdve mint külső tanácsos a belvárost képviseli. 1549-ben már belső tanácsosnak jelölték, de csak 1551-től kezdve tagja a belső tanácsnak. Mint ilyen vesz részt 1554-ben Lánzsér várának beiktatásán.

Egyébiránt Törtl Lénárd még 1578-ban is él, amikor ugyancsak az esztergomi káptalan kihallgatja a soproni keresztes-vám körül folyó perben. Ekkor 68 évesnek vallotta magát, tehát ezek szerint 1510-ben született.

Törtl Lénárd tekintélyét bizonyítja, hogy nemcsak haláláig tagja a belső tanácsnak, hanem az 1571/72. években egy ideig a városbíró helyetteseként is működött. Az 1578. évi után már nincs adatunk róla, így bizonyos, hogy rövidesen meghalt.

Házi Jenő

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

SOPRONI KÖNYVESPOLC

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Mersic, Martin: Baumgarten im Burgenland. Ein Beitrag zur Orts- und Kirchengeschichte des Burgenlandes. Wien: Im Selbstverlag des Verfassers 1963. 8°, 136 lap

Mersic, Martin: Baumgarten im Burgenland. Ein Beitrag zur Orts- und Kirchengeschichte des Burgenlandes.

Wien: Im Selbstverlag des Verfassers 1963. 8°, 136 lap

Sopronkertes (ma: Baumgarten Burgenlandban) határa a soproni Untenwiesen dülő egy rövid szakaszán (ma: országhatár) érintkezik Sopron határával. E szomszédság magyarázza meg, hogy Baumgarten (ez az eredeti név) várának és birtokának, valamint a községnek története sok szállal szövődik Sopron város történetéhez a XIII. század második felétől, azaz a „gyümölcsöskert” jelentésű német helynév első feltűnésétől 1921-ig, a trianoni békeszerződés életbe lépéséig. A községet ma horvátok lakják, akiknek elődeik az 1520-as és 1530-as években költöztek be a török dűlős által elnéptelenedett faluba. Ezt megelőzően németek lakták.

A Sopronban is tanult szerző külön-külön fejezetekben tárgyalja a falu birtoklás-történetét, várának, gótikus stílusban épült pálos kolostorának, plébániájának, iskolájának, lakóinak és határának történetét, igen alapos levéltári kutatások és a szakirodalom ismerete alapján. A soproni várostörténet szempontjából minket különösen az egyik birtokos, Grafenecker Ulrik soproni városkapitány és főispán családjára vonatkozó kutatásai érdekelnek, amelyek szerint a bánfalvi Sz. Farkas templom és a pálos kolostor építéséhez a Grafenecker-családnak is köze volt. Ennek alapján érdemes volna megvizsgálni, van-e valami építéstörténeti kapcsolat a sopronkertes és a bánfalvi kolostor között. Még érdemes megemlíteni, hogy a jelenlegi homlokzaton helyet foglaló legnagyobb szent-szobor a könyv szerint soproni művész munkája, kár, hogy neve ismeretlen.

Az ízlésesen kiállított kötetet 19 kép díszíti.

Mollay Károly

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni bibliográfia 1960.

Soproni bibliográfia 1960.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Soproni bibliográfia 1960. / TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK (Folytatás)

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK (Folytatás)

Bors András: Entzburder Dezső életregénye. SSz 1960. 1. szám.

Bors András: Kellner Sándor, az igazi bolsevik. SSz 1960. 3. sz.

Bottló Béla: Művészettörténeti regeszták a királyi határozatokról és rendeletekről. Művészettörténeti Értesítő. 1960. 3. sz. (1622-ben és 1625-ben Sopronban kiadott rendeletek).

- Bóna István*: VI. századi germán temető Hegykőn. SSz 3. sz.
- Csatkai Endre*: A Fertő és a Hanság népének múltja. KA 1960. II. 9–13. sz.
- Csatkai Endre*: A sorponi toronyzene múltja. KA 1960. VII. 5.
- Csatkai Endre*: Az első magyar színelőadás Kismartonban. SSz 1960. 3. sz.
- Csatkai Endre*: A soproni vendégforgalom múltja. KA 1960. VII. 1.
- Csatkai Endre*: Bródy Sándor és Sopron. SSz 1960. 3. sz.
- Csatkai Endre*: Bertha Sándor zeneszerző levele a Sopron c. lap szerkesztőségéhez. SSz 2. sz.
- 286** *Csatkai Endre*: Brahms a soproni Zeneegyesület dísztagja. SSz 1960. 188. 1.
- Csatkai Endre*: Dorfmeister István festő fiai. Művészettört. Értesítő. 1960. 1. sz.
- Csatkai Endre*: Erkel Ferenc soproni vonatkozásai. SSz 1960. 4. sz.
- Csatkai Endre*: Erkel Ferenc és Liszt Ferenc soproni tanítványa. A gyulai Erkel Múzeum jubileumi évkönyve.
- Csatkai Endre*: Haydnra és zenekarára vonatkozó adatok a süttöri anyakönyvekből. Zenetudományi Tanulmányok. VII. kötet.
- Csatkai Endre*: Hetven éves a telefon Sopronban. KA. 1960. III. 20.
- Csatkai Endre*: Húsvéti népszokások a régi Sopron megyében. KA 1960. IV. 17.
- Csatkai Endre*: Kolb Jenő. SSz 1960. 1. szám. (Nekrológ)
- Csatkai Endre*: Korai újsághírek Liszt Ferencről 1840 előtt. SSz 1960. 1. szám.
- Csatkai Endre*: Széchenyi István és Sopron városa. KA 1960. IV. 7.
- Csatkai Endre*: Thier László SSz 1960. 4. sz. (Nekrológ)
- Cs. B.* Az atomkor Romeoja és Juliája. Kelet-Magyarország. 1960. V. 22. (A soproni színhátszokról.)
- Cseresznyák István*: 15 évvel ezelőtt történt. KA 1960. III. 20. (A felszabadulás napjai Sopronban.)
- Cs. I.*: Történetek, adomák, érdekességek. Egy gyilkossági per a XVI. században. KA 1960. XI. 24.
- Cundpald-kehely. Bilderfolge aus der Ausstellung Bayrische Frömmigkeit. Das Münster. 178. lap. A soproni múzeum Cundpald-kelyhe.
- Dávidházy István*: Gruber József soproni tanító naplójából. SSz. 1960. 4. sz.
- Dömötör Ákos*: A nagycenki pimbortánc. SSz 1960.
- Dömötör Ákos*: Mihályiak sümegi lakodalomban. Néprajzi Közlemények. 1960. 3/4. sz.

- Dömötör Sándor*: Dunántúli és alföldi édes lepények. Ethnographia. 1960. 1. sz. (*Bősárkány*)
- Dümmerling Ödön*: A kismartoni középkori vár. SSz 1960. 1. sz.
- Dzsida László*: 225 éves a magyar bánya- és kohómérnökképzés. Élet és tudomány. 1960. VI. 5.
- Erdei László*: Vas Gereben a kismartoni jurátus életről. SSz. 1960. 3. sz.
- Erdélyi Ilona*: Erdélyi János levelezése. I. Bp. 1960. Akadémia. 219. 226–7. 234. Rábaközi gyűjtésről, Pintér Endre csornai tanár levelei.
- Faller Jenő*: A brennbergi szénbányászat úttörői. IV. Goldmann Hugó. SSz 1960. 2. sz.
- Faller Jenő*: A soproni Központi Bányászati Múzeum 1959. (második) évi beszámolója. SSz 1960. 3. sz.
- Faller Jenő*: Tettamanti Jenő. SSz 1960. 2. sz. (Nekrológ)
- Faragó Sándor*: Tolnay Antal feljegyzései Széchenyi haláláról és a régi és új nagycenki templomról. SSz 1960. 2. sz.
- Fenyő József*: Emberek és tájak a nyugati határon. Goldberger Textil. 1960. XI. 28.
- Firbás Oszkár*: Kiss Ferenc, a szegedi erdők atyja, megyénk szülötte. SSz 1960. 4. sz.
- F. O.*: Kitaibel Pál emléktáblájának leleplezése a Szt. György utcában. SSz 1960. 3. sz.
- Fogarassy László*: A Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének köpcsényi védőszakasza. SSz 1960. 3. sz.
- Füredi Oszkár*: Dr. Schaeffer Emil. SSz 1960. 4. sz.
- Galavics Géza*: Sopron a fővárosi műemlékvédelmi kiállításon. SSz 1960. 3. sz.
- Gárdonyi Zoltán*: Kárpáti Sándor zenei hagyatéka. SSz 1960. 3. sz.
- Genthon István*: Műemléki kiállítás a Nemzeti Szalonban. Műemlékvédelem. 1960. 2. sz.
- Gerencsér Miklós*: Iskolamúzeum. Népszabadság. 1960. II. 26. (*Dör*)
- Gerszi Teréz*: A magyar kőrajzolás története a XIX. században. Bp. 1960. Akadémia. (Sopron említve az 57. 75. 158. 214. és 279. lapon, Storno Ferenc a 201-en, Thirring Lajos a 210-en.)
- Glaser, Hugó*: Zwei grosse Aerzte. Volksstimme. 1960. XI. 22. (az egyik Hyrtl J.)
- Grünwald Fülöp, Scheiber Sándor*: Magyar-zsidó oklevéltár. V. kötet. 2. rész. Bp. 1960. (279–436. a soproni áll. levéltár anyagából.)
- Harmuth, Adolf*: Die burgenländische Post. VUH 1960. 5. sz.
- Havasné, Bede Piroška*: A Kisalföld. Élet és Tudomány. 1960. 46. sz.
- [287](#) *Hetyéssy István*: Sopron megye hadi népe Thurzó nádor erdélyi hadjárataiban. SSz 1960. 2. sz.

- Héjj Miklósné*: Buk Ferenc soproni ötvös mintakönyve. SSz 4. sz.
- Hiller István*: A Tanácsköztársaság 40. évfordulójának ünnepei Sopronban. SSz 1960. 2. sz.
- Irmédi-Molnár László*: Kőszeghy Mártonyi Károly. SSz 1960. 4.sz.
- Iváncsics Nándor*: Peresztegi legény- és leányavatás. SSz 1960. 3. sz.
- Kamarás Rezső*: Néhány gondolat. Népművelés. 1960. 6. sz. (a soproni színháztörténetéről).
- Katona Imre*: Fertőd Haydn századában. A Zenetud. Tanulmányok. VII. kötetében.
- Kárpáti Zoltán*: Dr. Szontagh Miklós SSz 1960. 2. sz.
- Kelényi Ferenc*: Lehár Ferenc soproni kapcsolatai és díszpolgársága. SSz 1960. 2. sz.
- Kelényi Ferenc*: Fraknói útirajz 1847-ből. SSz 1960. 4. sz.
- Kissné Sindulár Anna*: Régi házak között. KA 1960. XII. 29. 30.
- Klampfner, Josef*: Franz Liszts erstes öffentliches Auftreten. BglHbl. 1960. 1. sz.
- Koncsek László*: Adalékok a soproni munkásmozgalom történetéhez a 19. század végéről és a 20. század elejéről. SSz 1960. 4. sz.
- Koncsek László*: Miért éhezünk 1945-ben? Népszabadság 1960. III. 19.
- Koncsek László*: Széchenyi Bertalan levelét megírta. Népszabadság 1960. VIII. 19. (1928-as eset)
- Kordolák Ferenc*: Acsalag község múltja, családjainak története és jelene. KA. 1960. II. 24.
- Kordolák Ferenc*: Bősárkány község múltja és jelene. KA 1960. IV. 30.
- Kozák Károly*: Győr-Sopron megye háromszög alaprajzú barokk építményei. Arrabona 1960. II. kötet. (Pereszteg, Csorna, Páli.)
- Kölkedi István*: Tisza István Sopronban. SSz 1960. 4. sz.
- Krisztinkovich Béla*: Az újkeresztény keramika kezdetei és európai párhuzamai. Műv. történeti dokumentációs központ: Művészettörténeti tanulmányok. 1960.
- Krisztinkovich Béla*: Habán emlékek Sopronban és a környékén. SSz 1960. 3. sz.
- Kubinszky Mihály*: Egy helytörténeti tanulság. SSz 1960. 1. sz.
- Kubinszky Mihály*: Sopron mint közlekedési csomópont. Közlekedéstud. Szemle 1960. 9. sz.
- Kubinszky Mihály, Perkovácz Bódog*: Széchenyi és a magyar vasutak. SSz. 1960. 2. sz.
- Lábasházi József*: A bélyeggyűjtés érdekes fajtája. SSz 1960. 4. sz.
- László Ernő*: Török rabváltás Pórládonyban. SSz 1960. 1. sz.
- László Gyula*: Megnyitó beszéd Horváth József gyűjteményes kiállításán a Nemzeti Szalonban. SSz 1960.

3. sz.

Lengyel Alfréd: Győr megyéhez küldött soproni keltezésű missiles levelek. SSz 1960. 3. sz.

Liszt Ferenc Múzeum: Működése 1959-ben. SSz 1960. 3. sz.

Madarász Andor: Soproni körkép. Népszabadság. 1960. IV. 28.

Mollay Károly: Horváth József kiállításának megnyitója a Nemzeti Szalonban. SSz 1960. 3. sz.

Mollay Károly: Sopron várostörténeti kutatása. SSz 1960. 4. sz.

Művészettörténeti Dokumentációs Központ: A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete. 1960. 132–3. lap: a soproni műtárgyak állami kezelésbe való vétele.

M. V. Tudományos gyűlés Sopronban Széchenyi István halálának 100. évfordulója alkalmából. Valóság 1960. 3. sz.

Nádor Ilona, Földes Anna: A Tűztorony árnyékában. Nők lapja. 1960. VI. 2.

Nemzeti Múzeum Adattára: Régészeti füzetek. 13. 1960. Az 1959-es ásatások. *Cirák, Fertőszentmiklós, Osló, Páli, Sopronkövesd, Szakony, Árpás, Hegykő, Sopron*.

Németh Sámuel: A soproni Deákkúti vármegye. SSz. 1960. 3. sz.

Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban. SSz 1960. 1. sz.

Parragi György: Három május egy-i emlék. Népszabadság 1960. IV. 30. (Sopron 1932.)

Peterdi Ferenc: A soproni gyáripar fejlődése a felszabadulás után. SSz 1960. 1. sz.

288*Péczely Piroska*: Fertőrákosi kő szerepe a keszthelyi Festetics kastély építésében. SSz 1960. 4. sz.

Péter László: Bors László költői fogadtatása. SSz. 1960. 2. sz.

Preiss Pawel: Reiner W. L. eredeti rajza a soproni Liszt Ferenc Múzeumban. SSz 1960. 4. sz.

Raics István: A magyar vasmunkásság találkozása Hayánnal. Népművelés 1960. 2. sz.

Rosner Mátyás: Sopron leírása 1660-ból. SSz 1960. 4. sz.

Sch. 100 Jahre Ödenburger MG V liederkranz. VUH 1960. 9. szám.

Scheiber, Alexander: Glory of Sopron. The Jewish Chronicle 1960. II. 5. (A középkori zsinagóga.)

Scheiber Sándor: Középkori zsidó sírkőtöredékek Sopronban. SSz 1960. 4. sz.

Scheiber Alexander: Le découverte d'une synagogue médiévale á Sopron. Revue des études juives 1959/60. 1. sz.

Simkovics Gyula: Bethlen Gábor és Sopron. SSz 1960. 3. sz.

- Solymár Tamás*: Az első közös tavasz előtt. Népművelés 1960. 2. sz. (Sopronkövesd, Mihályi, Egyházasfalva és Ágfalva fiataljairól.)
- Somfai László*: Haydn ünnepségek Fertődön. SSz 1960. 1. sz.
- Somfai László*: Ismeretlen Haydn-kéziratok az eszterházi színház operarepertoárjából. A Zenetud. Tanulmányok VII. kötetében.
- Spectator*: Mende Gusztáv kiállítása a budapesti Ernst Múzeumban. SSz 1960. 3. sz.
- Surányi Imre*: Soproni találkozások. Népművelés. 1960. 5. szám (3 képpel)
- Szabad György*: Széchenyi Döblingben. Valóság 1960. 3.sz.
- Szabolcsi Bence*: Haydn és a magyar zene. A Zenetud. Tanulmányok VII. kötetében
- Szele Lajos*: Soproni „bélyeggyűjtő” 1860-ban. SSz 1960. 2. sz.
- Szemző Piroska*: Benedek Elek Sopronban. SSz 1960. 2. sz.
- Szilágyi János*: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig. Bp. 1960. (Sok soproni vonatkozás, tárgy- és névmutató.)
- Szilvási Lajos*: Bujkál a hold. Bp. 1960. Móra. (A Kanadába szakadt soproni főiskolások.)
- Szilvási Lajos*: Szép és nehéz gondok a Lővérek alján. Újítók lapja. 1960. 10. sz.
- Szokoly Endre*: ... és Gömbös Gyula a kapitány. Bp. 1960. 174–183. A nyugatmagyarországi felkelés, a dénesfai események.
- Takács Lajos*: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén. SSz 1960. 1. sz.
- Tilkovszky Lóránt*: Széchenyi István fertőbozi fürdője. SSz. 1960. 2. sz.
- Tilkovszky Lóránt*: Gondolatok Széchenyi István hazafiasságáról. SSz. 1960. 2. sz.
- Tímár Máté*: Présház a domboldalon. Kortárs 1960. 4. sz. (Elbeszélés soproni háttérrel.)
- Uzsoki András, Szőke Béla*: Honfoglaláskori magyar sírok Páliban. Arrabona. 2. köt.
- Uzsoki András*: Paur Iván levél a győri múzeumban. SSz 1960. 1. sz.
- Valkó Arisztid*: Haydn magyarországi működése a levéltári akták tükrében. A Zenetudományi Tanulmányok VII. kötetében.
- Valkó Arisztid*: Jacoby Miklós mérnök magyarországi szereplése és működése. Művészettörténeti Tanulmányok. 1960.
- Varga Imre*: Zenei élet egy termelősövetkezeti megyében. Muzsika. 1960. 5. füzet. (Csorna.)
- Vaskó László*: Soproni adatok a magyar népműveléstörténet haladó hagyományaihoz. SSz 1960. 4. sz.

Vámos Ferenc: Néhány szó a soproni idegenforgalomról. Megyei és városi statisztikai értesítő. 1960. 12. sz.

Verbényi László: Adalék a tanítóképzés színvonalának emelésére. SSz. 1960. 2. sz.

Vécsey Jenő: Magyarországi Haydn-émlékek. A Zenetud. Tanulmányok VII. kötetében.

Visky Károly: Adatok a római Scarbantia jogi életéről. SSz 1960. 126. 1.

Zakár János: Ady Endre soproni kapcsolatainak nyomai. SSz 1960. 2. sz.

Névtelen: Régi nagy emberek, nagy események. I. Szil KA. 1960. VI. 3. 10.

Névtelen: Soproni országos történész-vándorgyűlés. Századok. 1960. 4. sz.

Névtelen: Szanyi krónika. KA 1960. VII. 9. 10.

1964. XVIII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Sopron népművelését szolgálják a
**Soproni
Hazafias Népfront**
rendezvényei:
Kultúrelőadások – Hangversenyek – Kiállítások
Látogassa ezeket és segítse ezzel is a szocialista kultúrprogramot!

Az üdülőnegyed bejáratánál várja az
Ady Endre Kultúrház
SOPRON, ADY U. 10. – Telefon: 17–34
Filmbarátok köre
Tanfolyamok: szabás-varrás, nyelvoktatás
Tudományos ismeretterjesztő előadások
Minden vasárnap táncest
Büfé és eszpresszó a Soproni Vendéglátóipari Vállalat kezelésében

Magyar Selyemipari Vállalat
SOPRONI SELYEMSZÖVŐGYÁRA
Sopron, Kőszegi út
IGÉNYES
BEL- ÉS KÜLFÖLDI
110

VÁSÁRLÓK
SZÁLLÍTÓJA

A soproni húszem dolgozói
bő választékú
és hagyományosan jó minőségű
termékek előállításával kívánják
a lakosság igényeit kielégíteni
Fogyassza
a soproni húszem készítményeit!

Városunk lakosságának ruházati igényeit kielégítik
a Győr-Sopron megyei
Ruházati
Kiskereskedelmi Vállalat
soproni szakboltjai

Közkedvelt a
Soproni Sörgyár
készítménye
A kiváló
Világos sör
Barna sör
Kinizsi sör

A soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi
Vállalat
fűszer, csemege, édesség, dohány, tej
és hús boltjai
a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak

Sopron és vidéke
Körzeti Földművelésügyi
Mezőgazdasági
szakboltja
Ötvös utca 3.
A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos
szerárak, kisgépek, védőszerke, műtrágya stb

A szőlősgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek,
burgonyazúzók stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó KTSZ**

Központi telep és iroda:

Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10–58 és 10–59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

Vállal:

kőműves, ács, tetőfedő, épületasztalos,
szobafestő, mázoló, címfestő, dukkozó, üvegező,
üvegcsiszoló, kályhás, parkettás munkákat

Soproni Asztalos és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi út 21–23 – Telefon: 11–24, 12–73

asztalos részleg

faszobrász részleg

iparművész részleg

kárpitos részleg

festő részleg

javító részleg

Soproni

Gépipari és Finommechanikai

Vállalat

Sopron, Mátyás király utca 5 – Telefon: 10–37

Mindennemű lakatosmunka vállalása

Faipari és egyéb megmunkáló gépek gyártása

Autó-, motor-, mérleg- és irodagép javítása

Hűtőgépek garanciális javítása

Ollók, kések köszörülése

Órák javítása jótállással

Vállalja villamosági cikkek:

mosógépek, porszívók, padlókefézők,

elektromos főzőlapok, tűzhelyek, centrifugák

és egyéb javítását

Munkaátvétel: Széchenyi tér 12

Javítás esetén szakszerű felvilágosítás

**Mindennemű háztartási, elektromos kisgép
szakszerű javítása**

**A soproni Gépipari és Finommechanikai
Vállalat a lakosság szolgálatában**

Soproni kisiparosok 1964-ben a lakosság szolgálatában

Gecseg Jenő

kelmefestő és vegytisztító
Lenin krt 21 – Telefon: 18–80

Hirschler Rezső

üveges, tükörkészítés, üvegcsiszolás, homályosítás
Lenin krt 39 (Ikvahíd)

Hoffmann Ödön

cukrász
Lenin krt 4 – Telefon: 24–81

Horváth-Schwerák

órás vésnök
Lenin krt 25 (alapítva 1888)

Kercsmár Jenő

rádió- és televízió-szerelő
Újteleki u. 6. – Telefon: 17–16

Mozsolits Jenőné

női fodrász
Templom u. 5. – Telefon: 10–32

Purzinszky Vilmos

szobafestő- és mázolómester
Templom u. 13. – Telefon: 22–71

Rajkai Ferenc

kárpitos
Lenin krt 40 – Telefon: 14–89

Sterbenz Ferenc

szobafestő, címfestő, mázolómester
Épületfestést, mázolást, templomfestést vállal
Ferenczi u. 50

Weidinger Ernő

épület- és bútorasztalos mester
Móricz Zsigmond u. 6 – Telefon: 27–06

Segítsd

Sopron város képének külső szépségét, az utcák tisztaságát!

Támogasd

a Köztisztasági Vállalat fontos munkáját

Ne szemetelj az utcán!

**Pamutnyomóipari Vállalat
Soproni
Pamutipar**

Sopron,
Selmeci utca 15–17
szám
Telefonszám:
20–90
Pamutszövőgyár

**ELZETT
Vasárugyár
Zárgyár
SOPRON,
Csengeri utca 30–32
GYÁRTMÁNYAI:
záruk, ajtó- és
ablakpántok,
épületvasalások**

Autóalkatrészgyár V.
"RÁBA" Gyáregysége, Sopron, Batsányi u. 15
Gyártmányai:
Személy- és tehergépkocsi alkatrészek
"Rába" motor, futómű
kapcsolóművek
Csepel 130–300 futómű és csörlőművek

Soproni Ásvány- és Szikvízüzem
Sopron, Május 1 tér 54
Készít:
Szikvizet
Üdítőitalokat: BAMBI – CITROM – MEGGY
és a keresletnek megfelelően bármely gyümölcszörpből
előállított üdítőitalt
Forgalomba hozza:
a szénsavval telített balfi lithiumos ásványvizet (gyógyvíz)
KAPHATÓK: a Soproni Szálloda – és Vendéglátó Vállalat, valamint

a Soproni Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalat összes üzemegységeiben

Fémlemezipari Művek
SOPRON TŰ- ÉS KÉSÁRU GYÁREGYSÉGE

Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

Termékei:

Különféle tűárak – Kárpitos díszszegek

Cipőkarikák – Fűzőszemek

Bőrszegecsek

Lövői Késgyár

Termékei:

Háztartási kések – Zsebkések

Ipari kések – Mezőgazdasági gépkések

Különféle kéziszerszámok

Soproni
RUHAGYÁR

Sopron, Rákóczi u. 6

14 éves működése alatt gyártmányaival:

női-, leányka- és baby-ruháival a bel- és külföldi igényeket

egyenként kielégíti

Saját laboratórium

Saját tervezés

Tempó
Gyorsszolgálat

Sopron, Lenin krt 30 – Telefon: 17-12

Vállalja az időt, fáradságot igénylő munkákat:

csomagszállítás, expressz küldemények feladása, beszerzési megbízások, virágok, ill. koszorúk beszerzése és szállítása, tüzelő behordása, fafűrészelés, szénrostálás, földmunkák elvégzése.

Padlás, pince lomtalanítása, takarítás, ablaktisztítás, mosás, vasalás és egyéb háztartási munkák.

Begyűjti a javítandó tárgyakat és a Soproni Kisipari

Szövetkezettel kijavíttatva rövid időn belül visszaszállítja.

A CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT keretében megbízható, hozzáértő nevelőket biztosít gyermekek felügyeletére, amíg a szülők lakásuktól távol vannak.

Beteg családtagok ápolására megbízható, szakképzett betegápolókat biztosít.

Beadványainak elkészítésére, hivatalok sürgős munkáinak
elvégzésére taxi gépiró szolgálat.

TEMPÓ GYORSSZOLGÁLAT

MINDENFÉLE

lakatos, bádogos munkát, javítást és szolgáltatást
a lakosság felé, valamint galvanizálási munkát vállal

a

Soproni Fémtömegcikk

KTSZ

Sopron, Rákóczi u. 37 – Telefonszám: 23–39

Soproni

Járműgyártó

Szövetkezet

Központi iroda: Rákóczi u. 27 – Telefon: 17–26

Szíjgyártó üzem

Lenin krt 90 – Telefon: 21–18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárúk

készítése, javítása

Motorjavító üzem

Botond u. 10 – Telefon: 23–25

Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

Rákóczi u. 27

Kézikocsi, szekér, fejsze ekekészítés, javítás,

lőpatkolás, karosszéria készítés

Tisztaság: fél egészség!

Saját érdekében látogassa a több káddal bővített,

hőlégfürdővel, központi fűtéssel

korszerűsített

városi fürdőt

Fürdővállalat

Soproni

Fodrász Szövetkezet

korszerűsített, higiénikus

termeiben gondos és figyelmes

kiszolgálás

A

Soproni Állami Gazdaság

Kékfrankos, Leányka,

Muskotály

Palackozott, márkás borai

A korszerű soproni szőlőtermelés eredményei

Soproni

Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna utca 1 – Telefon: 14–53

Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése

gyapjú és pamut fonalakkból

Szolgáltató részlege

Lenin körút 94 – Telefon: 21–79

Szemfelszedés – Hímzés – Előnyomás – Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

Takarékoskodjunk

a gázzal

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

a GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály utca 12 – Telefon: 25–10

Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

hagyományos vendégszeretettel,

jó ellátással várja kedves vendégeit!

A Pannónia

újjáépített szállodája és étterme minden igényt

kielégít.

A Bisztróban

reggelizni lehet, egész napon át hideg – meleg étel

kapható.

A Deák Étterem

kitűnő konyhával, nyáron árnyas kerthelyiség,

hangulatos szórakozóhely.

A Gambrinus Étterem

a patinás belvárosban elsőrendű konyhával áll
a vendégek rendelkezésére.

A Várkapu Eszpresszó

elsőosztályú zenés-táncos szórakozóhely a város központjában.

A Gyöngyvirág – Ciklámen – Forum

cukrászdák a dolgozók kedvenc találkozóhelyei
a város különböző pontjain.

A Borostyán Cukrászda

Híres cukrászati különlegességeiről,
fagyaltjáról, parféról és kitűnő presszókávéjáról.

Étkezzen, szórakozzon olcsón, jól a Vendéglátónál!

Győr-Sopron megye

Idegenforgalmi Hivatala

Sopron, Ógabona tér 8 – Telefon: 20–40, 20–41

Kirendeltségek:

Győr, Aradi vértanúk útja 22 – Telefon: 11–48

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60 – Telefon: 66–30

Pannonhalma Monostor

Fertőd Kastély – Telefon: 10

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállás biztosítás:

turistaszálláson – fizetővendéglátó helyeken

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása

Városismertetési séták rendezése, szakképzett vezetőkkel

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Győri turistaszállás, Szeszgyári út 8

Soproni turistaszállás, Ferenczi utca 4

Soproni belvárosi turistaszállás, Új utca 8

Soproni turistatábor és camping sáttortáborral, Váris

Szállásigények idejében bejelentendők az

IDEGENFORGALMI HIVATALHOZ

LATEX

Soproni Telepe

Sopron, Baross út 24. szám

Gyapjúsövetek

Takaró

Műszaki szövetek

Bútorszövetek

Szönyegek

**É. M.
Soproni
Épületasztalosipari
Vállalat**

Hazánk legkorszerűbb épületanyagipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

Sopron, Terv u. 2.

Telefon: 17-55, 10-70

Soproni Vas- és Szerelő Kisipari Szövetkezet

vállal:

Rádió javítást

Gyermekkosci javítást

Bádogos, vízszelelési

Lakatos, esztergályos, géplakatos

Villanszerelő, motortekercselő

munkákat

Sopron, Ógabona tér 16

Vásárolja

finomárú készítményeinket!

fonott kalács, briós, sajtrúd,

túróstáska, diós- és mákoskifli, stb.

Soproni Sütőipari Vállalat

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Bokányi Dezső (1871–1940) a magyar munkásmozgalom kiemelkedő alakja. Kitűnő népszónok és újságíró volt. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja, a Tanácsköztársaság idején munkaügyi népbiztos volt, s a Vörös Hadsereg egyik parancsnokaként harcolt a proletadiktatúráért. 1920-ban halálra ítélték. 1922-ben mint cserefogoly a Szovjetunióba került. – A szóban levő sztrájk során a Szociáldemokrata Párt vezetőségi tagjaként több ízben fordult meg Sopronban.

2 (Megjegyzés - Popup)

Barón Ede (1857–1941) újságíró, 1897-ben a Volksstimme szerkesztője s a hazai bányászmozgalmak vezetője volt.

3 (Megjegyzés - Popup)

Garbai Sándor (1879–1947) az építőmunkások szakszervezetének elnöke, a Tanácsköztársaság idejében a Forradalmi Kormányzótanács elnöke volt, 1919 után Franciaországba emigrált.

4 (Megjegyzés - Popup)

Wahlner Aladár 5. számú lábjegyzetben idézett munkáját p. 828.

5 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Acta Polit. XXV/27399. – 18540/1911.

6 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár. Acta Polit. XXV/27399. – 4536/1910.

7 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939. 215–229. l.

8 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.–Dercsényi D.: Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás. Budapest, 1956. 236–238. l. – Magyarország műemléki topográfiája. II. köt.; *Csatkai E.*: Sopron. II. kiadás. Budapest, 1956. 35–36. l.

9 (Megjegyzés - Popup)

Ráth K.: Egy adalék a zsidók történetéhez. Új Magyar Múzeum. V. évf. 1855. 1. köt. 191. l.; *Házi J.*: Sopron sz. kir. város története. Oklevéltár. I. rész. I. köt. Sopron 1921. 148. l. 215. sz.

10 (Megjegyzés - Popup)

Bullae Bonifacii IX. P. M. Pars altera. Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Ser. I. Vol. IV. Budapest, 1889. p. 71. – Házi szerint Schmuckenfennig János a zarándoklatra szánt összegből a

főoltárt emeltette. (Házi id. m. 1939. 219. l.)

11 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Oklevéltár. I. rész. I. köt. 1921. 150. l. 219. sz.

12 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Oklevéltár. II. rész. I. köt. 1930. 12. l.

13 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Oklevéltár. II. rész. II. köt. 1923. 21. l. 24.sz.

14 (Megjegyzés - Popup)

Házi: id. m. 1939. 217. l.

15 (Megjegyzés - Popup)

Mertt Agendorffer (Hans Schmuckenfenning barátja) 1406 körül 5 fontot hagyományoz: „Sand Jörgen fünf phunt czü dem paw” (Házi: Oklevéltár. II. rész. I. köt. 1930. 12. l.), Eilingsgrab György 1428-ban pedig egy hordó bort hagy „zü dem paw zu sand Jorgen kirchen ain vas wein” (ugyanott 43 l.).

16 (Megjegyzés - Popup)

A Szt. György ikonografiára vonatkozólag: 1.: *Taube, O. Freiherr von:* Die Darstellung des hl. Georg in der ital. Kunst. Diss. Halle, 1910.; *Aufhauser, J. B.:* Das Drachenwunder des hl. Georg. Bysantinisches Archiv. Heft. 5. Leipzig, 1911. S. 163–176, 231–238.; *Taube, O. Freiherr von:* Zur Ikonographie St. Georgs in der italienischen Kunst. Münchner Jahrbuch. 1911. S. 186–203.; *Vollbach, W. F.:* Der hlg. Georg. Strassburg, 1917.; *Künstle K.:* Ikonografie der Heiligen. II. Freiburg in Breisgau, 1926. S. 263–279.; *Réau, L.:* Iconographie de l’art chrétien. III. Paris, 1958. p. 571–579.

17 (Megjegyzés - Popup)

Balogh J.: A magyarországi Szent György ábrázolások forrásai. Archaeológiai Értesítő. XLIII. 1929. 140–143. l.

18 (Megjegyzés - Popup)

A budai Szent György kápolnát először 1381-ben majd 1391-ben említik. (*Rupp J.:* Buda és Pest környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 129–130. l.) A kápolna domborművéről két szemtanú emlékezik meg. 1663-ban Evlia Cselebi, 1666-ban Tafferner. Erre vonatkozólag l.: *Supka G.:* Szent György budai domborműve. Archaeológiai Értesítő. 1912. 28–30. l.; *Horváth H.:* A budai Szent György relief. Tanulmányok Budapest múltjából. III. Budapest, 1934. 108–110. l. (Nb.: az utóbbi cikkben közölt dombormű XIX. századi másolat Carpaccio festménye után. Hasonló másolatok gyakoriak a velencei házak falain.)

19 (Megjegyzés - Popup)

Szépművészeti Múzeum. Régi Magyar Osztály. Lt. sz. 55/1040. Mérete: 30 cm magas, 63 cm hosszú, 22

cm széles. Provenienciája ismeretlen.

20 (Megjegyzés - Popup)

Künstle i. m. S. 421–425.; *Réau* op. cit. p. 877–882.

21 (Megjegyzés - Popup)

Garger, E.: Die Reliefs an den Fürstentoren des Stefandomes. Wien, 1926.; *Pinder W.*: Die deutsche Plastik vom ausgehenden Mittelalter bis zum Ende der Renaissance. I. Wildpark-Potsdam, 1924. S. 68–82.; *Pinder W.*: Deutsche Plastik der vierzehnten Jahrhunderts München, 1925. S. 49–53.; *Tietze H.*: Geschichte und Beschreibung des St. Stefandomes in Wien. Wien, 1931. S. 138–160.; *Messerer, W.*: Das Relief im Mittelalter. Berlin, 1959. S. 91–104, 135–169.

22 (Megjegyzés - Popup)

Pinder i. m. 1925. S. 49–50.

23 (Megjegyzés - Popup)

Gargere i. m. S. 37.

24 (Megjegyzés - Popup)

Marle, R. von.: The ovelopment of the Italian Schools of painting. II. The Hague, 1924. p. 341, 356, 405.

25 (Megjegyzés - Popup)

Marle i. m. IV. 1924. p. 139.

26 (Megjegyzés - Popup)

Pleiderer, R.: Das Münster zu Ulm. Stuttgart 1905. Taf. 7.; *Fischer J. L.*: Ulm. Leipzig, 1912. S. 76–82.

27 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai. Sopron II. kiadás. 1956. 29–30. I. 17. kép.; *Csatkai–Dercsényi*: Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás. 1956. 270–276. I. (1340–1344 körül épülhetett).

A káptalanterem egyik zárókövén az Agendorfer család címere látható. Ez a család állandó kapcsolatban volt a Schmuckenfennig családdal (l. az 1368. július 13-án kelt oklevelet és a Mertt Agendorffer végrendeletét 1406-ból az 5–6. jegyzetben.)

28 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Sopron. II. kiadás. 1956. 30. I.; *Csatkai–Dercsényi*: Sopron és környéke műemlékei. II. kiadás, 1956. 238. I. 159. kép.

29 (Megjegyzés - Popup)

Osten G. von der: Der Schmerzensmann, Berlin, 1935.

30 (Megjegyzés - Popup)

Bardtke, H.: Die Handschriftenfunde am Toten Meer. Berlin, 1961. Abb. 10.

31 (Megjegyzés - Popup)

Gert von der Osten: „jene Donaugruppe halbfiguriger Schmerzensmänner“ (op. cit. S. 49.).

32 (Megjegyzés - Popup)

Österreichische Kunsttopographie. I. Wien. 1907. S. 290.

33 (Megjegyzés - Popup)

Tietze i. m. S. 364–365.

34 (Megjegyzés - Popup)

Österreichische Kunsttopographie. IV. 1910. S. 230.

35 (Megjegyzés - Popup)

Osten i. m. 44. kép.

36 (Megjegyzés - Popup)

Osten i. m. 111. kép.

37 (Megjegyzés - Popup)

Osten i. m. 112. kép.

38 (Megjegyzés - Popup)

Pantheon. 1941/II. S. 209.; Mitt. des Kunsthist. Instituts in Florenz. IX. 1959–1960. S. 180.

39 (Megjegyzés - Popup)

Osten i. m. 64. kép.

40 (Megjegyzés - Popup)

Osten i. m. Abb. 61–62.

41 (Megjegyzés - Popup)

Kieslinger, Fr.: Zur Geschichte der gotischen Plastik in Österreich. Wien, 1923. Abb. 29.; *Passarge W.*: Das deutsche Vesperbild im Mittelalter. Augsburg, 1924. Abb. 26.

42 (Megjegyzés - Popup)

Házi: Oklevéltár. II. rész. 1. köt. 1930. S. 31.

43 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott 63. l.

44 (Megjegyzés - Popup)

Osten i. m. S. 6, 139. – Nb. a húsvétkor fülkében vagy reliquiariumszerű koprosókban elhelyezett fekvő halott Krisztus szobrokat „Heiliges Grab”-nak, magyarul Úrkoporsónak nevezik.

45 (Megjegyzés - Popup)

Kő-dombormű egész alakos *Vir dolorum*-mal látható a kassai Szent Mihály kápolna északi falán. A XV. század első felében készülhetett.

46 (Megjegyzés - Popup)

G. Haseloff i. m. l. 73–74.

47 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 9, 12–18, 64 skk.

48 (Megjegyzés - Popup)

Wilson i. m. 65–66., 17. t. *W. W. Watts*, Catalogue of Calices (Victoria and Albert Museum, London 1922) 13–14., 3. t. a.

49 (Megjegyzés - Popup)

Wilson i. m. 66.

50 (Megjegyzés - Popup)

A. Way. Notices ... The Calice. Arch. Journ. 3 (1846) 138.

51 (Megjegyzés - Popup)

Ch. Rohault de Fleury, La Messe IV. (Paris 1886) 71., 276. t. (6. század); *Cabrol–Leclercq* i. m. 1632., 1908. kép (felirata alapján 6. sz.-i, alakja akár 9. sz.-i is lehet); *Braun* i. m. 70., 1. kép (felirata és alakja alapján 8. századi, esetleg 9. sz. eleji); *Falke* i. m. 140., 2. kép (szövege alapján 7. századi).

52 (Megjegyzés - Popup)

Rohault de Fleury i. m. 90 skk., 295. t.; *Cabrol–Leclercq* i. m. 1636., 1910. kép; *Braun* i. m. 71., 1. t. 2 (tévesen öntöttnek írja); *Falke* i. m. 140., 4. kép.

53 (Megjegyzés - Popup)

Rohault de Fleury i. m. 292. t. (7. sz.); *Cabrol–Leclercq* i. m. 1634–36., 1909. kép (tévesen st. Chrodegard sézei püspöknek tulajdonítja †775 és a 7–8. századra keltezi); *Braun* i. m. 70–71., A. t. 3.

(ugyanazt ismétli: 8. sz.); *Falke* i. m. 140., 2. kép; *Haseloff* i. m. 11., 9. t. B (nincsenek keltező adatai).

54 (Megjegyzés - Popup)

Ks. Vinski–Gasparini i. m. 93–102., 1–2. kép.

55 (Megjegyzés - Popup)

Falke i. m. 140, 3. kép. A két díszes füllel ellátott, ékkövekkel borított nancy díszkehely 922 után készült.

56 (Megjegyzés - Popup)

Braun i. m. 72–73., 11. t. 34.

57 (Megjegyzés - Popup)

Rohault de Fleury i. m. 321. t.

58 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 323. t.

59 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 318. t.

60 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 298. t.; *Falke* i. m. 3. kép.

61 (Megjegyzés - Popup)

Braun i. m. 11. t. 34.

62 (Megjegyzés - Popup)

Rohault de Fleury i. m. 311. t.

63 (Megjegyzés - Popup)

Cecchelli i. m. 251., 86. t.

64 (Megjegyzés - Popup)

Rohault de Fleury i. m. 318. t.

65 (Megjegyzés - Popup)

K. Weiss i. m. i. m. I–II. t.

66 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzés. A 6–13. sz. közötti időből falfestményekről, domborművekről, miniatúrákról és

ötvösművekről számos kehely ábrázolást ismerünk. Ezek legtöbbször azonban a tényleges kelyheket részletesebben nem lehet összevetni.

67 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. pl. *E. H. Zimmermann*. Vorkarolingische Miniaturen. (Berlin 1916) 12–15, 26–27; *G. Haseloff* i. m. 56–58.

68 (Megjegyzés - Popup)

Fettich N., Az avarkori műipar Magyarországon. – Das Kunstgewerbe der Awarenzeit in Ungarn. AH I. (Bp. 1926) 16., 21. kép, II. t. 22–23; III. t. 4., IV. t. 18; VI. t. 10 (Madaras, Adony, Fönlak stb).

69 (Megjegyzés - Popup)

Brozzi-Tagliaferri i. m. II. rész. 3. t. l; 4. t. g, h, i, l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Példák: *M. C. Barrière-Flavy*, Les arts industriels des peuples barbares de la Gaul. (Toulouse–Paris 1901) I. 51. kép; III. 28. t. 1–2; 29. t. l; 42. t. 3, 5. *C. Haigneré*, Mém. Soc. Acad. de Boulogne 1 (1864–65) XV. t. l. *M. C. Boulanger*, Le mobilier funéraire gallo-romain et franc en Artois. (Paris 1902–1905) 177., 178. kép, 42. t. 6. *H. Kühn* IPEK 15–16 (1942) 60. t. 7; 61. t. 9–10. *Uő.* IPEK 18 (1949–53) 25. t. 36. *É. Salin*, Les civilisations i. m. I. 312. 102. kép, IV (Paris 1959) 62 és 67. kép.

71 (Megjegyzés - Popup)

Haigneré i. m. 14. t. 2.

72 (Megjegyzés - Popup)

W. Hülle, Die Alamannen. (H. Reinerth, Vorgeschichte d. dt. Stämme II. Berlin 1940) 532., 221. t. 1–2; 222. t. 10–11. *M. Franken*, Die Alamannen zwischen Iller und Lech. (Berlin 1944) 16., 16. t. 7. 9. – általában itáliai langobard készítménynek vagy hatásnak tartják őket.

73 (Megjegyzés - Popup)

M. Chlingensperg-Berg, Das Gräberfeld von Reichenhall in Oberbayern. (Reichenhall 1890) 27–28, 30–32., 34–35. t; *H. Bott*, Bayer. Vorgesch. bl. 13 (1936) 62., 6. t. 7; *H. Dannheimer-W. Ulbert*, Die bajuwarischen Reihengräber von Feldmoching und Sendling. (Kallmünz 1956) 1–2 t.; *H. Ladenbauer-Orel*, Linz-Zizlau. (Wien–München 1960) 33. és 36. t.

74 (Megjegyzés - Popup)

H. Bott, Frühkarolingischer Sporenfund von Westendorf... Bayer. Vorgesch. bl. 18–19 (1951–52) 60.; *J. Werner*, Germania 37 (1959) 182.

75 (Megjegyzés - Popup)

P. Reinecke, Spätmerowingisch-karolingische Grabfunde aus Süddeutschland. AUHV 5 (1903) 198., 36. t.

595.

76 (Megjegyzés - Popup)

Bott, Frühkarolingischer Sporenfund i. m. 60., 8. t. 7 a–c.

77 (Megjegyzés - Popup)

P. Paulsen i. m. 133., 27. t. 2. – tévesen ír jellegűnek tartja és túlságosan késői időre keltezi.

78 (Megjegyzés - Popup)

G. Haseloff, Das sogenannte Messer des heiligen Petrus... Bayer. Vorgesch. bl. 18–19. (1951) 83–94., 11. t. b–d.

79 (Megjegyzés - Popup)

M.–L. de Paor, Early Christian Ireland. (London 1961) 120., 28. t.

80 (Megjegyzés - Popup)

G. Haseloff, Der Tassilokelch i. m. 11. t. 7.

81 (Megjegyzés - Popup)

Legjobb példa rá a Tassilo-kehely állat-fonadékainak köre, amelynek elemzése és európai összeállítása *Haseloff* könyvének a gerince (i. m. 19–49.; 13–16. t. 2–36. kép) Újabb emlékeihez és eddigi legteljesebb elterjedéséhez v. ö. *J. Werner* elméletileg is újat mondó tanulmányait, *Germania* 37 (1959) 182–191, 24–26. t., *Glasnik ZM* (Sarajevo 1960–61) 244–247., I–II. t. és *Frühkarolingische Schwanenfibel von Boltersen* (Lüneburger Bl. 11–12 [1961] Kny.) 1–4., 1–2. t.

82 (Megjegyzés - Popup)

E. H. Zimmermann, Vorkarolingische Miniaturen i. m. 188–189., 91. t.

83 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 213., 128. t. g.

84 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 218–219., 140. t. c.

85 (Megjegyzés - Popup)

100 Uo. 170., 50. t. b.

86 (Megjegyzés - Popup)

101 Uo. 182–184., 82. t.

87 (Megjegyzés - Popup)

102 U. o. 182–184., 78. t. d. f; 79. t. c–d; 82. t.

88 (Megjegyzés - Popup)

103 Uo. 200–201., 112. t. a.

89 (Megjegyzés - Popup)

104 Uo. 281–285., 274. t.

90 (Megjegyzés - Popup)

105 Uo. 157–158., 31. t. a.

91 (Megjegyzés - Popup)

106 Uo. 281–285., 267–268. t.

92 (Megjegyzés - Popup)

107 Uo. 205–206., 117. t.

93 (Megjegyzés - Popup)

108 Uo. 297–300., 300. t. és 306. t.

94 (Megjegyzés - Popup)

109 Uo. 230–233., 160. t.

95 (Megjegyzés - Popup)

110 *Haseloff* i. m. 13–16; *Schrade* i. m. 12; *K. Holter*, Zur Ornamentik des Cutbercht–Codex, Atti del ottavo Congresso di studi sull'arte Medioevo I. (Milano 1962) 321–330.

96 (Megjegyzés - Popup)

111 *Haseloff* i. m. 58.

97 (Megjegyzés - Popup)

112 Uo. 56–57. Haseloff kevésbé merül el ebben a kérdésben, noha elismeri, hogy a Tassilo-kelyhen az egyetlen angol-ír jelenség a szalagornamentika.

98 (Megjegyzés - Popup)

113 *Zimmermann* i. m. 106. t. b; 107. t. a, c; 274. t. t; 300 t. – az utóbbi a Cubercht kódex.

99 (Megjegyzés - Popup)

114 *M. L. de Paor* i. m. 29. kép.

100 (Megjegyzés - Popup)

115 Uo. 24. kép. h.

101 (Megjegyzés - Popup)

116 *J. Werner, Germania* 39 (1959) 25. t. 6–7, és 3. kép a, c.

102 (Megjegyzés - Popup)

117 *Haseloff* i. m. 4. és 7. kép, 7. t. B.

103 (Megjegyzés - Popup)

118 Jó példa rá a ziertheimi sír egyik övdíszének, motívumunkkal tagadhatatlanul rokon, de zárt szalag kompozíciós díszítése; *J. Werner, Das alamannische Fürstengrab von Wittislingen.* (München 1950) 80., 20. t. 4 a. Egy kettős zárt szalagból összefűzött rokon szalagdísz emléthetnek még a délgalliai Revelből, *M. C. Barrière-Flavy* i. m. I. 63. kép, ua. III. 31. t. 3.

104 (Megjegyzés - Popup)

119 *P. Reinecke* i. m. 196–, 36.t.

105 (Megjegyzés - Popup)

120 *O. Tschumi, Karolingische Gräber- und Schatzfunde des 8. Jahrhunderts...* Jb. d. Hist. Mus. Bern 25 (1946) 112–116., II. t. 5–6, 9.

106 (Megjegyzés - Popup)

121 *Haseloff* i. m. 63., 8. t. B. és 15. t. 5.

107 (Megjegyzés - Popup)

122 Az „ékköves-stílus” ugyanis az egész karoling-időszakra jellemző. *Th. Bossert* i. m. 203 skk. V. ö. továbbá az új ásatások során morva földön talált 9. századi karoling ékköves díszítményekkel: *V. Hruby, Staré Město* (Praha 1955) 28. t; 54. t. 1–2; 60. t. 12; 61. t. 14; 72. t. 8–8; 80. t. 7 (utóbbi a 9. sz. legelejéről), *J. Poulik, Pam. Arch.* 48 (1957) 338., 91. kép 6. – Ez az ékköves stílus azután töretlenül folytatódik az Ottók-korában is.

108 (Megjegyzés - Popup)

123 „Calicem quidam parvum, sed materia et opera pretiosa... dorso lapidem onichinum arte pulcherriam cavatum.” *Cabrol Leclercq* i. m. 1644.

109 (Megjegyzés - Popup)

124 „patenam auream... ex lapidibus pretiosis ornatam et calicem simili modo ornatum.” *MGH Concilia* II. (ed A. Werminghoff) 479.

110 (Megjegyzés - Popup)

125 *Cabrol–Leclercq* i. m. 1893, 1902, 1904–1905, 1914. képek.

111 (Megjegyzés - Popup)

126 *Rohault de Fleury* i. m. 298. t. *Falke* i. m. 3. kép.

112 (Megjegyzés - Popup)

127 *Cabrol–Leclercq* i. m. 1644.

113 (Megjegyzés - Popup)

128 *Watts* i. m. 4.

114 (Megjegyzés - Popup)

129 *Sinodus, que facta est in Anglorum Saxoniam. Decima capitula. Alcuini epistolae 3. MGH Epp. Kar. II. (ed. E. Dümmler) 23. Calechtyi zsinat c. 10. (Braun i. m. 39, Weiss i. m. 6.)*

115 (Megjegyzés - Popup)

130 *Watts* i. m. 4–5. *Braun* i. m. 39.

116 (Megjegyzés - Popup)

131 „Calix domini... si non ex auro omnino ex argento fiat. ...De aere aut orichalcho non fiat calix, quia ob vini virtutem aeruginem parit, quae vomitum provocat” – Reginonál a kánon „Ex concilio Remensi” szerepel (*Braun* i. m. 39–40), aminek alapján többen (*Weiss* i. m. 6, *Cabrol–Leclercq* i. m. 1644) a 813. évi reimsi zsinat határozatának tartják. Lehet, ámbár a 813. évben Reimsben és más frank városokban tartott zsinatok aktáiban, valamint Nagy Károlynak a 813. évi zsinatok határozatait összefoglaló capituláréiban nem találtam nyomát e rendelkezésnek.

117 (Megjegyzés - Popup)

132 *Watts* i. m. 4.

118 (Megjegyzés - Popup)

133 *Watts* i. m. 12. I. t. a; *Braun* 67., 1. t. (Paris, Tyler gyűjt.). Formailag közel áll hozzá egy New Yorkban őrzött szintén görög feliratos kehely (*Braun* i. m. 10. t. 30; 11. t. 32.).

119 (Megjegyzés - Popup)

134 *Cabrol–Leclercq* i. m. 1644; *Wilson* i. m. 62. 65–66.

120 (Megjegyzés - Popup)

135 Uo. 1633.

121 (Megjegyzés - Popup)

136 Az előzőekben említett kelyhekhez ld. *A. Way* i. m. 136–138; *W. H. St. J. Hope – M. A. – T. M. Fallow*, *English Mediaeval Calices and Patens*. *Arch. Journ.* 43 (1886) 139–154; *Watts* i. m. 12–15 és 3. j., 18–19, 44; *Weiss* i. m. 19.; *Cabrol–Leclercq* i. m. 1636, 1644; *Braun* i. m. 72–74, 77, 86; *Falke* i. m. 140; *Foerk* i. m. 24; *Gerevich* i. m. 243; *J. Květ–V. Mencl*, *Praha románská* (Praha 1948) 197., 91. kép; *A. Nadolski*, *Sprawozdania Arch.* 3 (1957) 276., 4. kép, – v. ö. még a *Leczyckie opactwo P. Marie* (*Prace i Mat.* 4, 1960) 42.

122 (Megjegyzés - Popup)

137 Számos koraközépkori püspök egyszemélyben apát-püspök volt, ez azonban a lényegét nem érinti.

123 (Megjegyzés - Popup)

138 *A. Verbeek*, *BJb* 158 (1958) 366.; *J. Mertens*, *Arch. Belg.* 53 (1961) 17., és 9. kép, *Uő*, *Arch. Belg.* 61 (1962) 96., I. térkép; *K. Böhner*, *Neue Ausgrabungen in Deutschland*. (Berlin 1958) 459. *E. Dyggve*, *Gorms Temple and Harald's Stave-Church at Jelling*. *Acta Arch.* 25 (1954) 221–236., 12–14. kép.

124 (Megjegyzés - Popup)

139 *Cs. Sós Á.*, *Arch. Ért.* 89 (1962) 270–271.

125 (Megjegyzés - Popup)

140 *J. Cibulka*, *Die grossmährische Kirche in Modra bei Welehrad...* (Mon. Arch. VII, Praga 1958) 197.

126 (Megjegyzés - Popup)

141 *M. L. de Paor* i. m. 49–64.

127 (Megjegyzés - Popup)

142 *Wilson* i. m. 54–60.

128 (Megjegyzés - Popup)

143 A legújabb eredmények összefoglalása: „Das grossmährische Reich” (Praha 1963) c. gyűjteményes kötet.

129 (Megjegyzés - Popup)

144 *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. (ed H. Marczali) *MHK* (Bp. 1900) XI. c. (310–311. o.), XIII. c. (312–313. o.)

130 (Megjegyzés - Popup)

145 *Sági K.*, *Acta Antiqua Hung.* 9 (1961) 436–440. 2. kép.

131 (Megjegyzés - Popup)

146 *Kuzsinszky B.*, A Balaton környékének archaeológiája. (Bp. 1920) 150., 188.

132 (Megjegyzés - Popup)

147 *Bella L.*, Arch. Ért. 12. (1892) 346.

133 (Megjegyzés - Popup)

148 MKÉ 4 (1910) 132.

134 (Megjegyzés - Popup)

149 *Bella L.*, Soproni Napló 1909 VIII. hó 4.

135 (Megjegyzés - Popup)

150 *Nováki Gy.*, Arch. Ért. 81 (1954) 71.

136 (Megjegyzés - Popup)

151 *Nováki Gy.*, Soproni Szemle 9 (1955) 3–4. sz. 144.

137 (Megjegyzés - Popup)

152 Az alábbi adatokat Nováki Gyula baráti szívességének köszönöm.

138 (Megjegyzés - Popup)

153 Sopron, Liszt Ferenc Múzeum Ltsz. 55, 248, 8–9.

139 (Megjegyzés - Popup)

154 A 9. század elejére keltezi a cserepeket Török Gyula is. Szíves szóbeli közlése.

140 (Megjegyzés - Popup)

155 Sopron, Liszt Ferenc Múzeum Ltsz. 59, 2, 1–3.

141 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Napló. 1904. április 24.

142 (Megjegyzés - Popup)

MmVD. III. 201. Bp. 1855.

143 (Megjegyzés - Popup)

MmVD. III. 203. Nyílt levél a kereskedelmi miniszterhez, amit falragaszokon terjesztettek.

144 (Megjegyzés - Popup)

MmVD. III. 204. Bp. 1955.

145 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1904. április 22.

146 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

147 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanott.

148 (Megjegyzés - Popup)

Erényi Tibor: A magyarországi szakszervezeti mozgalom kezdetei. Bp. 1962. 309.

149 (Megjegyzés - Popup)

Sopron, 1904. április 22.

150 (Megjegyzés - Popup)

„Tisza családostul Bécsbe menekül, oda vitte a bőrét, amelyet úgy látszik féltett. Ez a félelem mutatja, hogy lelkiismerete nem volt nyugodt.” Magyar Vasutas 1904. május 1.

151 (Megjegyzés - Popup)

Népszava, 1094. április 26.

152 (Megjegyzés - Popup)

Ifj. Fehér G., Arch. Ért. 84 (1957) 69, XV. tábla.

153 (Megjegyzés - Popup)

Olasz E., Arch. Ért. 83 (1956) 213. 2. kép 1–9.

154 (Megjegyzés - Popup)

Neugebauer, W., Frühe Burgen und Städte. Deutsche Akademie der Wiss. zu Berlin. Schriften der Section für Vor- und Frühgeschichte. Band 2. Berlin 1954. 174–190. 2. kép. – Kaván, J., Památky Archeologické 53 (1962) 219–239., 4. kép 17–19., 5. kép 1., 6. kép 6–7. – Gauss, H., Ausgrabungen und Funde 8 (1963) 273. 1. kép h. – Jamka, R., Materialy Wczesnosredniowieczne 1 (1949) 26–27, 29–29. képek.

155 (Megjegyzés - Popup)

Parádi N., Folia Archeologica 10 (1958) 158.

156 (Megjegyzés - Popup)

Hammel, K., Badische Fundberichte 19 (1951) 97, 11. tábla 13. Burgruine Lützelhardt bei Seelbach, Landkreis Lahr.

157 (Megjegyzés - Popup)

Herrnbröd, A., Der Husterknupp (Beiheft der Bonner Jahrbücher. Band 6.) Graz 1958. 9. tábla 79. Husterknupp bei Frimmersdorf, Reg. Bez. Düsseldorf.

158 (Megjegyzés - Popup)

Rauhut, L., Materialy Wczesnosredniowieczne 5 (1960) IV. tábla 1–2. Zdolbuniw Hurby, obl. Rowno.

159 (Megjegyzés - Popup)

Feustell, R.–Hermann, K. H.–Schade, W.–Suhle, A., Alt-Thüringen 5 (1961) 240. Abb. 4. Glasbach am Rennsteig.

160 (Megjegyzés - Popup)

Burian, V., Archeologické rozhledy 12 (1960) 197. 77. kép. Dolany, o. Olomouc.

161 (Megjegyzés - Popup)

Polla, B., Slovenská Archeologia 10 (1962) 278. V. tábla 28, 31. Hrabusice, O. Spišská Nová Ves.

162 (Megjegyzés - Popup)

Méri I., Ach. Ért. 81 (1954) XXIX. tábla 9–11.

163 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi A., Leletek a hun korszakból és ethnikai szétválasztásuk. Arch. Hung. IX. Budapest 1932. 55–56.

164 (Megjegyzés - Popup)

Kovrig I., A császárkori fibulák főformáik Pannoniában. Diss. Pann. Ser. II. No 4. Budapest 1937. 25.

165 (Megjegyzés - Popup)

Török, Gy., Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. Arch. Hung. XXXIX. Budapest 1962. Ilyenek fordulnak elő a következő halimbai sírokban: 13, 50, 206, 314, 360, 400, 539, 599, 722, 915.

166 (Megjegyzés - Popup)

Török, Gy., i. m. XCVII. tábla O. N.

167 (Megjegyzés - Popup)

Cs. Sós, Á., Acta Archaeologica 4 (1954) 271. Fig. 3.

168 (Megjegyzés - Popup)

Heckenast, G.–Nováki Gy.–Vastagh G.–Zoltay E., Magyarország vaskohászata a XIV. századig. Kézirat.

169 (Megjegyzés - Popup)

Boronkay P., Soproni Szemle 17 (1963) 60., 68.

170 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gy., Soproni Szemle 12 (1958) 338.

171 (Megjegyzés - Popup)

Boronkay P., i. m. 57, 59–62. – Nováki Gy., i. m. 340.

172 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levltár 5508/488. 1836.

173 (Megjegyzés - Popup)

Geschichte der Eisenbahnen der öst. ung. Monarchie. I. 161. old.

174 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár 2813/3101. 1836.

175 (Megjegyzés - Popup)

Az idézetekben a felkelő törzsek jelölése nem egységes. Az Új Magyar Lexikon Abd el Krim címszó alatt egyesített rif törzsekről ír. Erre támaszkodva az idézetek kivételével a „rif-kabil” írásmódot használom.

176 (Megjegyzés - Popup)

Adás-vételi szerződések könyve. 1823. 347. lap.

177 (Megjegyzés - Popup)

Slachta Etelka naplója. 1839–41. 50. lap. 1840. január 16-i bejegyzés.

178 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Szalonélet a negyvenes években. (A Honderü h iradásainak nyomán.) Sopronvármegye. 1923. VII. 27.

179 (Megjegyzés - Popup)

A kénes gyufa előtt egy üvegben valamiféle vegyszer volt, annak a segítségével gyújtottak rá.

180 (Megjegyzés - Popup)

A cukrot még 1914-ben is nagyban hatalmas süvegformában kapták a boltok. Ezt vagy deszkára szerelt

vasdarabbal vagy vasbárddal, ebben az esetben fakalapáccsal törték darabokra.

181 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg papirostok.

182 (Megjegyzés - Popup)

Olyan volt, mint egy serpenyő, de nem volt nyílt, záró lemezét le lehetett csavarni és az üregbe parazsat téve bezárták, a fedő lemezen lyukak voltak; így melegítették be az ágyat.

183 (Megjegyzés - Popup)

Láda.

184 (Megjegyzés - Popup)

Szobaklozett. Ládában elhelyezett, kiemelhető edény alkotta.

185 (Megjegyzés - Popup)

Fekete bőrláda, több rekesszel palackok elhelyezésére. Sem össze nem ütődhettek, sem a kocsi rázására ki nem folytak.

186 (Megjegyzés - Popup)

Zsámoly.

187 (Megjegyzés - Popup)

VI. Pius pápa arcképe. 1775–1799, aki II. Józsefet meglátogatta Bécsben.

188 (Megjegyzés - Popup)

Abraham Hossmann három levele a Soproni Állami Levéltárban található: Lad VI. et F Fasc V Num 235., 236. és 238. számon.

189 (Megjegyzés - Popup)

Geschichte der evangelischen Kirche Oedenburgs, V. köt. 954–955. l.

190 (Megjegyzés - Popup)

Vö. *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái, III. köt. 991–993. l.

191 (Megjegyzés - Popup)

Fejér György (1766–1851) később pesti egyetemi tanár és az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt; legfontosabb műve középkori magyarországi oklevélgyűjteménye 43 kötetben.

192 (Megjegyzés - Popup)

Az első sír melléklete: „1. A hasi részen egy bronzgomb. 2. A baloldali combcsont alatt egy érem 1800-ból. 3. Bal karja mellett az övi részen egy vascsat. 4. A két összekulcsolt kéz táján pár apró gyöngyszem, nyilván olvasóból.” Nováki Gyula: Ásatási jelentés. Régészeti Adattár: 1/1958.

193 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvári Múzeum, Régészeti Adattár: 1/1959.

194 (Megjegyzés - Popup)

Jelenleg gimnázium.

195 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Ősi Sopronmegyei Nemzetségek. 186. l.

196 (Megjegyzés - Popup)

Soós: I. m. 188. l.

197 (Megjegyzés - Popup)

Drinóczy György: Böngészet... 441. l. Soproni Állami Levéltár. Kézirat.

198 (Megjegyzés - Popup)

Canonica Visitatio 1766. Kapuvári Plébánia. A jelenlegi templom É–D tájolású.

199 (Megjegyzés - Popup)

„Coemeterium muro cinctum circa Ecclesiam.” Canonica Visitatio, 1766.

200 (Megjegyzés - Popup)

„Aliud est Coemeterium penes arcem exiguam amplificatione egens.” U. o.

201 (Megjegyzés - Popup)

Soós: I. m. 189. l.

202 (Megjegyzés - Popup)

Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom. SSz. 1955. 84. l.

203 (Megjegyzés - Popup)

Az egykori temető jelenlegi határai északon a Húsüzem, nyugaton a Lenin út, keleten a Batthány utca keleti oldala, délről a Kölcsey utca.

204 (Megjegyzés - Popup)

„Die 26 Máji (1808) Novum Cemeterium penes Allodium Dominale vulgo Borjus-Kert benedictum est per

me Franciscum Tolnay Parochum Kapuvariensem et ejusdem nomine Vice Archi-Diaconum.” Kapuvári Plébánia: Matricula Defunctorum. Tom. III. Pag. 120.

205 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

206 (Megjegyzés - Popup)

„1828. mart. 14. Szüts Anna uxor Horvath martini 22 annorum. Animadversiones: Per maritum palo perempta.” Uo. Tom. IV. Pag. 80.

207 (Megjegyzés - Popup)

„1830. julius 12. Horvath Martinus, 29 annorum, maritus Szüts Anna Kapuvariensis ob conjugicidium die 14a Mensis Martii Anni 1828. perpetratum per manu Carnificis Capite plexus, vere contritus abiit eductus per Hajos Joannem Cooperator Kapuvár.” Uo. Pag. 100.

208 (Megjegyzés - Popup)

Matricula Defunctorum. Tom. IV. Pag. 326. Kapuvári Plébánia. Név szerint nincsenek megemlítve.

209 (Megjegyzés - Popup)

Ua. uo.

210 (Megjegyzés - Popup)

1849. június 14.

211 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzés az Anyakönyvben: „Ex verberibus acceptis in certamine Juvenum habito 29° Sept. abiit.” Uo. I. m. Pag. 23.

212 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzés az Anyakönyvben: „In certamine juvenum inopinate veniens ex ictu obidem accepta post triduum abiit.” Uo. I. m. Pag. 81.

213 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. m. Pag. 67.

214 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. m. Pag. 72.

215 (Megjegyzés - Popup)

Uo. I. m. Pag. 83.

216 (Megjegyzés - Popup)

1816. február 9-én a himodi Muszik József, 1830. január 25-én Molnár György. Matricula Defunctorum. Tom. II. Pag. 209., illetve Tom. IV. Pag. 95.

217 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvári Múzeum; Helytörténeti Adattár: 2–1958.

218 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre szíves közlése.

219 (Megjegyzés - Popup)

Mohácsi Schönberger Lilit, a tisztii főorvos unokahúgát vette nőül. Feltűnően csinos, sudár termetű leány volt. Özvegy anyja az akkor Erzsébet utca 19. szám földszintjén lakott, amely lakásból 1933 őszén Budapestre költözött. Addig Mohácsi a nyarat rendszerint Sopronban töltötte. A lépcsőház felé forduló szobában dolgozott és a szoba későbbi lakójának, Csatkai Endrének említette, hogy Az ember tragédiájának fordításán is sokat dolgozott abban a helyiségben. Mohácsiné férje halálhírének vétele után öngyilkos lett. Mohácsi kedvenc gondolata volt, hogy 1834-ben Esterházy Miklós főispáni beiktatása alkalmával magyar színészek több ezer nemesi néző előtt a Bánk bánt adták elő. Nagyon fájt neki, amikor a költői elképzelésre a soproni levéltárban azt a kiábrándító tényt közölték vele, hogy Kotzebue Béla futása című darabja került akkor színre.